

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV VĚD O UMĚNÍ A KULTUŘE

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**NEOBAROKO JAKO NÁSTROJ ŠLECHTICKÉ REPREZENTACE
V JIŽNÍCH ČECHÁCH**

Vedoucí práce: Mgr. Hynek Látal, Ph.D.

Autor: Bc. Eva Skořepová
Studijní obor: Dějiny a filozofie umění
Ročník: 4.

2020

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Plzeň 4. prosince 2020

.....

Poděkování

Mé poděkování za odbornou pomoc, cenné rady a trpělivost patří především vedoucímu předkládané práce – Mgr. Hynku Látalovi, Ph.D. Další poděkování patří všem, kteří mi zpřístupnili objekty, projektové dokumentace a další zdroje, bez nichž by tato práce nemohla vzniknout. Velké poděkování posílám domů za podporu během studia a neposlední největší děkuji – Michalovi.

„Bagatelizace architektonické produkce oné doby je neblahým dědictvím modernistické ideologie, jejíž hlasatelé ve snaze dokázat historickou legitimitu avantgardy vyloučili z dějin jejich úhlavního nepřítele – akademickou tradici.“

Jindřich Vybíral, *Španělský a Německý sál na Pražském hradě v 19. století*, Praha 2019, s. 19.

Anotace

Diplomová práce s názvem *Neobaroko jako nástroj šlechtické reprezentace v jižních Čechách* vychází z bakalářské práce Evy Skořepové, v níž se věnovala stavební historii zámku v Chlumu u Třeboně se zaměřením na neobarokní přestavbu a kontext stylu neobaroka v rámci historizujících slohů. Tímto směrem vede její bádání dále. V diplomové práci vyzdvihuje tři neobarokní stavby vystavěné na území jižních Čech z iniciativy členů šlechtických rodů. Je to zámek v Chlumu u Třeboně, který nechal přestavět do neobarokní podoby arcivévoda František Ferdinand d'Este, Hardtmuthova vila v Českých Budějovicích, jejíž stavebníky byli manželé Franz a Anna von Hardtmuth, a hrobka rodu Berchtoldů v Neznašově u Týna nad Vltavou vystavěná na přání Juliany Schnöblingové rozené Berchtoldové. Na základě hlubšího bádání zaměřeného na osoby stavebníků, historii místa výstavby a stavební historii jednotlivých objektů je poukázáno na souvislosti, které mohly stavebníky vést k výběru neobarokního stylu. Ten s sebou v této době slohové roztržitosti nesl mimo estetických kvalit také politický a ideový podtext, který autorka v předkládané práci neopomněla. V textu zasadila nástup historizujících slohů do vývoje architektury 19. století a reflektovala dobový pohled na baroko, který ovlivňoval přijetí neobarokních forem v rámci historismů. Důležitým faktorem, s nímž se v textu pracuje, je koncept rakouského národního slohu spočívající ve stylu neobaroka, který zformuloval a obhajoval Albert Ilg. Odpověď na zásadní otázku „*Proč neobaroko?*“ se autorka snaží nalézt v závěru své kvalifikační diplomové práce.

Vedoucí DP: Mgr. Hynek Látal, Ph.D.

Klíčová slova: neobaroko, architektura, reprezentace, šlechta, jižní Čechy

Abstract

The diploma thesis entitled *The Neo-Baroque as a Tool of Aristocratic Representation in South Bohemia* is based on a bachelor's thesis written by the same author, Eva Skořepová. The subject of the bachelor's thesis was the construction history of the Castle in Chlum u Třeboně, focusing on its Neo-Baroque reconstruction and contextualizing the Neo-Baroque style within historicist styles. The author has followed up her research in the present thesis which highlights three Neo-Baroque South Bohemian buildings whose construction was initiated by members of nobility. The buildings include the Castle in Chlum u Třeboně whose Neo-Baroque reconstruction was commissioned by Archduke Franz Ferdinand d'Este, Hardtmuth Family Residence in České Budějovice, built by Franz and Anna von Hardtmuth, and Berchtold Family Tomb in Neznašov, close to Týn nad Vltavou, commissioned by Juliana Schnöblingová, née Berchtoldová. The author conducted detailed research of the nobility who commissioned the buildings, the history of the locations and construction history of the buildings, pointing out connections which might have influenced the choice of the Neo-Baroque style. At the times of stylistic fragmentation, the Neo-Baroque style had both aesthetic qualities and political and ideological hidden meanings. The author examines the meanings and considers the advent of historicist styles in relation to the architectural development in the 19th century. The author also reflects the contemporary view of the Baroque that influenced the acceptance of Neo-Baroque forms within historicist styles. Another essential factor considered in the thesis is the concept of Austrian national style based on the Neo-Baroque, as it was coined and advocated by Albert Ilg. The final part of the thesis seeks to find answers to the key question: "Why the Neo-Baroque?".

Thesis supervisor: Mgr. Hynek Látal, Ph.D.

Keywords: Neo-Baroque, architecture, representation, nobility, South Bohemia

Obsah

1	Úvod.....	8
1.1	Hodnocení pramenů a literatury.....	10
2	Architektura 19. století v kontextu nastupujících historizujících slohů.....	14
3	František Ferdinand d'Este a zámek v Chlumu u Třeboně.....	22
3.1	František Ferdinand d'Este	22
3.1.1	Reprezentace Františka Ferdinanda d'Este.....	25
3.2	Historie území – Chlumecko	30
3.3	Historie panského sídla v Chlumu u Třeboně.....	33
3.4	Neobarokní přestavba zámku v Chlumu u Třeboně	36
3.5	Zámecký park v Chlumu u Třeboně	42
3.5.1	Historický vývoj parku	43
3.5.2	Sochařská výzdoba parku	46
4	Franz Hardtmuth a Hardtmuthova vila v Českých Budějovicích	48
4.1	Rod Hardtmuthů	48
4.1.1	Franz Hardtmuth	56
4.2	Historie území – České Budějovice.....	57
4.3	Hardtmuthova vila v Českých Budějovicích	63
4.3.1	Zahrada Hardtmuthovy vily.....	71
5	Juliana Schnöblingová a hrobka rodu Berchtoldů v Neznašově.....	73
5.1	Rod Berchtoldů z Uherčic.....	73
5.2	Historie území – Neznašov	74
5.3	Hrobka rodu Berchtoldů	76
6	Závěr	83

7	Seznam zdrojů.....	86
7.1	Prameny	86
7.2	Literatura.....	87
7.3	Sborníky.....	90
7.4	Periodika	91
7.5	Diplomní a seminární práce	92
7.6	Internetové zdroje	92
8	Obrazová příloha.....	94
8.1	Seznam obrazové přílohy.....	94
A	Zámek v Chlumu u Třeboně	97
B	Hardtmuthova vila v Českých Budějovicích.....	106
C	Hrobka rodu Berchtoldů v Neznašově	126

1 Úvod

Sebeprezentaci jedinců i celých rodů lze sledovat snad už od počátku dějin. K mnoha nástrojům, které využívali k reprezentování se, patří i výtvarné umění, z nějž mezi ty nejtransparentnější způsoby patří architektura. Společnost se ale celá staletí držela daných konvencí a jednotného uměleckého stylu. Stylová roztržitost spojená s nástupem historizujících slohů se objevuje až v 19. století. S tímto jevem souvisí nutnost interpretovat jednotlivé styly včetně jejich podtextu, a to především politického, který byl ovlivněn ideologiemi o národních slozích vyjadřující identitu národa.

Předkládaná práce se zabývá neobarokní architekturou na území jižních Čech se zaměřením na stavby, jejichž vznik zapříčinila stavební činnost příslušníků aristokratické vrstvy obyvatelstva. Jedná se o neobarokní přestavbu zámku v Chlumu u Třeboně provedenou z iniciativy arcivévody Františka Ferdinanda d'Este, stavbu neobarokní vily manželů Franze a Anny von Hardtmuth v Českých Budějovicích a hrobku rodu Berchtoldů v Neznašově u Týna nad Vltavou, jejíž stavbu zadala Juliana Schnöblingová rozená Berchtoldová, poslední členka rodu Berchtoldů z neznašovské větve. Zmíněné stavby se staly nástrojem reprezentace jejich osob a v následujícím textu, který je výsledkem mého širokého bádání, si kladu za cíl zodpovědět stěžejní otázku „Proč neobaroko?“.

Jak zmiňuje ve svém textu Jindřich Vybíral¹ – badatelé zabývající se architekturou historismu se shodují na důležitosti hledání odpovědi i mimo samotné umělecké dílo. Pokládají za důležité pramennou i literární rešerši nejen umělců, ale také jejich zákazníků, v tomto případě stavebníků. Touto cestou jsem se na počátku svého bádání vydala také. Jelikož předmětné stavby nemají dosud žádnou monografii, ani text s hlubší reflexí všech faktorů ovlivňující jejich vznik v daných formách, zaměřila jsem se u každého objektu na shromáždění základních údajů potřebných k dalším úvahám. V prvé řadě to je osoba stavebníka v kontextu jeho původu a jiné rodové reprezentace, dějiny území, na kterém došlo k výstavbě, stavební historie samotných objektů a v neposlední řadě taktéž osoby architektů a stavitelů, bez jejichž přičinění by stavby v této podobě nevznikly.

¹ Jindřich Vybíral, *Století dědiců a zakladatelů, architektura jižních Čech v období historismu*, Praha 1999, s. 17.

Před jednotlivými kapitolami zaměřujících se na jednotlivé stavby je nezbytné jejich ukotvení v dobovém vývoji architektury, konkrétně v architektuře historizujících slohů, která má své kořeny již v první půlce 19. století. Největší důraz bude kladen na návrat barokních forem a jejich kulturní a politický podtext, který je neodmyslitelně spjatý i s neobarokními objekty v jižních Čechách, jenž jsou tématem následujících textů. Část věnující se zámku v Chlumu u Třeboně navazuje na mou bakalářskou práci s názvem *Zámek v Chlumu u Třeboně – stavební vývoj a kontext zámku*, která byla obhájena roku 2017 a pojednávala o stavbě zámku se zaměřením na jeho neobarokní přestavbu z let 1901–1903, jejíž iniciátorem byl arcivévoda František Ferdinand d'Este. Na základě rozsáhlé rešerše pramenů a literatury došlo k ucelení základních informací vztahujících se k budově zámku a přilehlému parku. Následně byly předloženy i základní informace o architektovi Heinzovi Gerlovi a o stavebníkovi Františku Ferdinandovi, které umožnily zasazení stavby do kontextu historizující architektury druhé poloviny 19. století a počátku 20. století, a dopomohly také jejímu konkrétnímu ukotvení v kontextu neobaroka, které s sebou kromě estetických kvalit neslo i politický podtext. Aktuální text je obohacen o další podnětné informace, jež se podařilo k tématu vybadat, a zároveň nabízí zralejší formulace původních ne zcela výstižných pasáží.

Další stavbou, kterou se předkládaná práce zabývá, je Hardtmuthova vila v Českých Budějovicích. Franz a Anna von Hardtmuthovi si ji nechali v letech 1911–1912 vystavět jako své rodinné sídlo. Franz pocházel z průmyslnické rodiny Hardtmuthů, která se během 19. století dostala mezi vyšší vrstvy obyvatelstva, a to díky svým továrenským úspěchům. Tyto úspěchy následně zajistily celému rodu dědičný šlechtický titul udělený císařem roku 1873, proto je i tento stavební počin následkem šlechtické reprezentace a nemůže být v této práci opominut. Kromě původu stavebníků se bádání zaměří na historii města České Budějovice a stavbu vily včetně osob architekta a stavitele.

Poslední stavbou zapadající svým charakterem do tématu diplomové práce je hrobka rodu Berchtoldů v Neznašově. Berchtoldové se sice řadí mezi šlechtu s cizím původem, ovšem žijící na českém území, jejichž jedna větev se usídlila v jižních Čechách na zámku v Neznašově u Týna nad Vltavou. Ta se stala středem mého zájmu a spolu s ní také historie obce Neznašova i samotná stavba v kontextu tvorby jejího architekta a stavitele.

Vyjadřují uvedené stavby svým stylovým pojetím hlubší podtext? Také nad touto otázkou se na základě vybadaných informací zamyslím v závěru diplomové práce.

1.1 Hodnocení pramenů a literatury

Základní linii vývoje architektury 19. století mi pomohla vymezit publikace autorské dvojice Antonína Matějčka a Zdeňka Wirtha *Česká architektura 1800–1920*², která i přes své stáří nabízí stručný a jasný vývoj. Za pomoci přehledových publikací byla kapitola doplněna o další informace, z nichž vyzdvihnu publikaci z tématické řady *Velkých dějin zemí Koruny české – Architekturu*³, jejíž editorem byl Petr Kratochvíl. Kniha nabízí kvalitní základní sdělení, které jsou přínosné pro ucelení primárních informací k tématu v počáteční fázi bádání. Hlavní pozornost však byla věnována na období historizujících slohů s důrazem na neobaroko. Těmito tématy se v českém prostředí zabývá jen několik historiků umění a architektury, z nichž budu jmenovat v první řadě Jindřicha Vybírala⁴ a dále také Věru (Laštovičkovou) Vostřelovou⁵, Mojmíra Horynu⁶ a Pavla Zatloukala⁷, který se zaměřuje na oblast Moravy. Neobarokní architekturu mi pomohli objasnit také zahraniční vědci, a to Werner Telesko⁸, Andreas Nierhaus⁹ či Michaela Marek¹⁰.

Texty Jindřicha Vybírala byly zásadní i pro kapitolu věnující se zámku v Chlumu u Třeboně, jelikož on jako jediný se věnoval této stavbě z umělekohistorického hlediska, a v knize *Století dědiců a zakladatelů, architektura jižních Čech v období historismu* zasazuje neobarokní přestavbu zámku do kontextu historismů, přičemž současně reflektuje propojení přestavby se stavebníkem Františkem Ferdinandem d'Este. Předkládaná práce se však osobou stavebníka zabývá více do hloubky. Životopisné údaje

² Antonín Matějček – Zdeněk Wirth, *Česká architektura 1800–1920*, Praha 1922.

³ Petr Kratochvíl (ed.), *Velké dějiny zemí Koruny české. Tématická řada: Architektura*, Praha 2009.

⁴ Vybíral, *Století dědiců* (pozn. 1.), Jindřich Vybíral, *Španělský a Německý sál na Pražském hradě v 19. století*, Praha 2019., Jindřich Vybíral, *Friedrich Ohmann: Objev baroku a počátky moderní architektury v Čechách*, Praha 2013.

⁵ Věra Laštovičková, *Cizí dům? Architektura českých Němců 1848–1891*, Praha 2015.

⁶ Mojmír Horyna, *Architektura přísného a pozdního historismu. Čechy 1860–1890*, in: Naděžda Blažičková-Horová – Taťána Petrasová – Helena Lorenzová, *Dějiny českého výtvarného umění, 1780/1890, III/2*, Praha 2001.

⁷ Pavel Zatloukal, *Architektura přísného a pozdního historismu. Morava 1860–1890*, in: Naděžda Blažičková-Horová – Taťána Petrasová – Helena Lorenzová, *Dějiny českého výtvarného umění, 1780/1890, III/2*, Praha 2001.

⁸ Werner Telesko, *Die Bedeutung des Neubarock für die Kultur- und Geistes-geschichte Österreichs im späten 19. und frühen 20. Jahrhundert*, in: Werner Telesko (Hg.), *Die Wiener Hofburg 1835–1918*, Wien 2012.

⁹ Andreas Nierhaus, *Höfisch und Österreichisch. Zur Architektur des Neobarock in Wien*, in: Moritz Csáky – Federico Celestini – Ulrich Tragatschnig (Hrsg.), *Barock. Ein Ort des Gedächtnis*, Wien 2007.

¹⁰ Michaela Marek, *Stil und Modi als symbolischer Politikdiskurs*, in: Werner Telesko – Richard Kurdiovsky – Andreas Nierhaus (Hrsg.), *Die Wiener Hofburg und der Residenzbau in Mitteleuropa im 19. Jahrhundert*, Wien 2010.

poskytla zejména arcivévodova monografie od autora Jana Galandauera,¹¹ který nahlíží na osobu Františka Ferdinanda oproti starší literatuře nezaujatě a nabízí ucelené a chronologicky seřazené informace o jeho životě. Cenné informace byly k této kapitole převzaty také z textů Jiřího Kuthana,¹² Kamily Mádrové,¹³ Dagmar Martinové,¹⁴ Jana Šacha¹⁵ a Jonathana Blowera,¹⁶ který se zabýval vztahem Františka Ferdinanda k památkové péči.

Co se týče historie oblasti Chlumecka, nejucelenější přehled poskytuje publikace manželů Františka a Jiřiny Kodlových *Chlum u Třeboně – kapitoly z dějin jihočeského pohraničí*,¹⁷ která není bohužel opatřena poznámkovým aparátem, i přesto se mi však podařilo srovnat některé údaje s informacemi ze Státního oblastního archivu v Třeboni¹⁸ a jiných zdrojů,¹⁹ jimiž jsem kapitolu o Chlumecku doplnila.

Stejně zdroje pojednávají taktéž o historii panského sídla, čímž umožnily plynulé navázání na jeho poslední přestavbu, neobarokní úpravu, o kterou se zasadil arcivévoda František Ferdinand. Vztah arcivévody a architektury je tématem publikace Wladimira Aichelburga *Der Thronfolger in die Architektur*,²⁰ která se stala sekundárním zdrojem k textu Jindřicha Vybírala *Malebné soukromí následníkov: Chlum u Třeboně*²¹ pro svou stěžejní kapitolu této části s názvem *Neobarokní přestavba zámku v Chlumu u Třeboně*. Nejčennějšími prameny jsou dokumenty a plány týkající se stavby

¹¹ Jan Galandauer, *František Ferdinand d'Este, následník trůnu*, Praha 2000.

¹² Jiří Kuthan, *Aristokratická sídla v období romantismu a historismu*, Praha 2001.

¹³ Kamila Mádrová, *Pedagogové ve službách trůnu: privátní učitelé následníků trůnu Rakousko-Uherska*, Praha 2015.

¹⁴ Dagmar Martinová, Svatojiřská sbírka, *Památky středních Čech*, č. 1-2, 2004. s. 1-21., Jan Frídl – Dagmar Martinová, Konopiště – sídlo následníka trůnu. (Reinstalace a expoziční záměry), *Památky jižních Čech*, č. 1, 1999, s. 23-40.

¹⁵ Jan Šach, František Ferdinand d'Este – lovec a sběratel, in: Ondřej Schnabl, *Poceta Zdeňku Jelínkovi: sborník k nedožitým 65. narozeninám PhDr. Zdeňka Jelínka, CSs.*, Kolín 2001.

¹⁶ Jonathan Blower, *The Monument Question in Late Habsburg Austria, A Critical Introduction to Max Dvořák's Denkmalpflege*, Edinburgh 2012., Jonathan Blower, Max Dvořák, Franz Ferdinand and the Katechismus der Denkmalpflege, *Umění LVIII*, 2010.

¹⁷ František Kodl – Jiřina Kodlová, *Chlum u Třeboně – kapitoly z dějin jihočeského pohraničí*, Chlum u Třeboně 1979.

¹⁸ SOA v Třeboni – oddělení Třeboň, Velkostatek Chlum u Třeboně 1607–1921, Inventář, Úvod, dostupné online: <https://digi.ceskearchivy.cz/921200001000103>.

¹⁹ SOA v Plzni – pracoviště Klatovy, Rodinný archiv Stadionů, Inventář, Historie rodu, dostupné online: http://www.inventare.cz/ipimage/240261000/soap-pn_ap0261_20186_ra-stadion_0010, Antonín Šticha, Historie městyse, <https://www.chlum-ut.cz/historie-mestyse/d-53/p1=1003>.

²⁰ Wladimir Aichelburg, *Der Thronfolger und die Architektur*, Wien-Graz 2003.

²¹ Text *Malebné soukromí následníkov: Chlum u Třeboně* se nachází v knize: viz Vybíral, *Století dědiců* (pozn. 1).

ve Státním oblastním archivu v Třeboni²² a také ve Státním okresním archivu v Jindřichově Hradci²³.

Následující část diplomové práce se věnuje rodu Hardtmuthů a vile Franze a Anny von Hardtmuth. Historii rodu a životopisné údaje jednotlivých členů poskytuje publikace Jany Liškové a Hany Králové „*Vytrvale vpřed*“: *osudy rodu (von) Hardtmuth*²⁴, která shromažďuje obrovské množství informací, a to i běžně nedostupných. Tato publikace představuje velice záslužný počín a stala se zásadní pro celou kapitolu zaměřující se na rod Hardtmuthů, která je místy doplněna o podrobnosti z elektronické verze *Encyklopedie Českých Budějovic*.²⁵ Její hesla vychází z rozsáhlých bádání odborníků v daných oborech a jsou opatřeny zdroji, z toho důvodu považuji tento pramen za velice přínosný. Oceňuji na něm pak zejména jeho dostupnost a možnosti vyhledávání. Provázanosti informací v kapitole napomohl pořad České televize *Historie.cs* o historickém vývoji města České Budějovice²⁶, jehož hosty byli odborníci²⁷ na dané téma a vyzdvihli zásadní informace k historii Českých Budějovic.²⁸

Co se týče samotné stavby Hardtmuthovy vily, dá se říci, že se jí zabýval „pouze“ Milan Šilhan, a to v publikaci *Slavné vily Jihočeského kraje*²⁹, kde stručně promítl stavební historii a popis stavby. Nejzásadnější informací v textu je autorova hypotéza o architektovi vily, jehož osoba je doposud neobjasněna. Milan Šilhan o vile dále pojednává v textu, který je součástí *Sborníku prací k dějinám královského města České Budějovice Staré Budějovice*³⁰, v němž se zabývá jednotlivými prvky aplikovanými na vile a jejich hlubším významem. Primárním zdrojem se mi ale staly dochované plány vily v archivu Stavebního úřadu Magistrátu města České Budějovice.³¹

²² SOA v Třeboni – oddělení Třeboň, fond Velkostatek Chlum u Třeboně, plány č. 514-525, inv. č. 2027-2034.

²³ SOkA v Jindřichově Hradci, fond AO Chlum u Třeboně, plány č. 2-6, inv. č. 82-86.

²⁴ Jana Lišková – Hana Králová, „*Vytrvale vpřed*“: *osudy rodu (von) Hardtmuth*, Praha 2016.

²⁵ Encyklopedie Českých Budějovic, dostupné online: <http://encyklopedie.c-budejovice.cz/>.

²⁶ Historie.cs, Budějce, Budweis, České Budějovice, dostupné online: <https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10150778447-historie-cs/215452801400019>, vyhledáno dne: 28. 10. 2020.

²⁷ Václav Bůžek, Josef Grulich, Roman Lavička, Naděžda Pálková a Josef Žemlička.

²⁸ K využití zdroje tohoto typu jsem přistoupila především kvůli nedostupnosti regionální literatury způsobenou uzavřením knihoven z důvodu nouzových opatření vyhlášených vládou České republiky.

²⁹ Milan Šilhan, Vila Franze a Anny von Hardtmuthových, in: Eva Erbanová – Milan Šilhan – Rostislav Švácha, *Slavné vily Jihočeského kraje*, Praha 2007, s. 78-81.

³⁰ Milan Šilhan, Bohatství jazyka pozdního historismu, in: Daniel Kovář – Pavel Koblasa, *Staré Budějovice. Sborník prací k dějinám královského města Českých Budějovic*, České Budějovice 2013, s. 167-179.

³¹ Magistrát města České Budějovice, archiv Stavebního úřadu v Českých Budějovicích, Složka – U Zimního stadionu č. p. 19/1.

Pro kapitoly věnující se rodu Berchtoldů a jejich rodové hrobce v Neznašově bylo nutné získat pramenné zdroje, jelikož se v literatuře, kromě základních informací o rodu, mnoho dalších podnětů neobjevuje. Podstatným zdrojem se stal inventář fondu Rodinný archiv Berchtoldů uložený ve Státním oblastním archivu v Třeboni³², který sestavila Marie Kalátová. Součástí tohoto fondu jsou také archiválie týkající se stavby hrobky, jejichž součástí je původní plánová dokumentace³³. Dalším pramenem pro vznik kapitoly byla také dokumentace Národního památkového ústavu k rekonstrukci hrobky³⁴, jež proběhla v roce 1999. V této kapitole nemohu opomenout taktéž online památkový katalog Národního památkového ústavu, který mi na začátku bádání poskytl základní informace k objektu hrobky³⁵ a zámku³⁶ v Neznašově.

³² SOA v Třeboni – oddělení Třeboň, Marie Kalátová, Rodinný archiv Berchtoldů, Neznašov (1760) 1822–1944, Inventář, Třeboň 2006, dostupný online: <https://digi.ceskearchivy.cz/921200001003122/>.

³³ SOA v Třeboni – oddělení Třeboň, fond Rodinný archiv Berchtoldů, Neznašov (1760) 1822–1944, kart. č. 1, inv. č. 3.

³⁴ Národní památkový ústav, Územní odborné pracoviště v Českých Budějovicích, Rekonstrukce hrobky: plánová dokumentace, sig. PD 3481.

³⁵ Památkový katalog NPÚ, Hrobka hrabat Berchtoldů, Neznašov, dostupné online: <https://www.pamatkovykatalog.cz/hrobka-hrabat-berchtoldu-18871056>.

³⁶ Památkový katalog NPÚ, Zámek Neznašov, dostupné online: <https://www.pamatkovykatalog.cz/zamek-19937037>.

2 Architektura 19. století v kontextu nastupujících historizujících slohů

Kulturní prostředí první poloviny 19. století na území Čech bylo výsledkem protireformačního a germanizačního úsilí v posledních dvou staletích a také bylo ovlivněno politickým útlakem ze spojeneckví Svaté aliance. Obyvatelstvo na území dnešní České republiky tehdy tvořili lidé z osmdesáti procent českého původu, ale na poli výtvarného umění vyházeli z německé kultury s lokálními importy z Vídně, Berlína nebo Mnichova. Záleželo především na tom, jaké vlivy přinesla literatura nebo umělecká politika a projevy češství se objevují až od poloviny 19. století, tedy v době vrcholného národní obrození.³⁷ Takto ve dvacátých letech 20. století viděli kulturní klima teoretici umění a architektury Antonín Matějček a Zdeněk Wirth, jejichž výklad je sice zabarvený dobovou politikou, ale ovlivňování zdejšího umění německou kulturou je zjevné.

Konkrétně architektura se v první polovině 19. století vyznačovala klasicistními principy, které se postupně rozvíjely už od 17. století. Vývoj umění tímto směrem podpořily archeologické výzkumy a vznik dokumentačních sborníků, které byly východiskem tohoto bádání a zapříčinily znovuzrození antiky.³⁸ Tento zájem o architektonické dědictví a jeho studium zapříčinily i postupný nástup historismů v průběhu 19. století, a to především v jeho druhé polovině.

První projevy historizujících forem jsou spjaty s aristokratickou vrstvou, která si nechávala stavět svá sídla po vzoru anglické hradní gotiky. Nejranějším příkladem je zahradní dům na letním sídle Franzensburg, jenž má podobu středověkého hradu s opevněním, který si nechal vystavět císař František I. mezi lety 1789–1801. V českých zemích se nachází první projevy bez jasného teoretického vysvětlení už ve 20. letech 19. století. K takovým projevům se řadí například kostel Panny Marie v Turnově z roku 1825 s neogotickými prvky. Své sídlo v Hrádku u Nechanic nechal do neogotického stylu přestavět kníže Harrach, stejně tak kníže Schwarzenberg sídlo v Hluboké nad Vltavou a kníže Alois II. Liechtenstein zámek v Lednici.³⁹ Stavební

³⁷ Matějček – Wirth (pozn. 2), s. 6.

³⁸ Pierre Francastel, Klasicistická reakce v 18. a 19. století, in: René Huyghe, *Encyklopedie umění nové doby*, Praha 1974, s. 29.

³⁹ Kratochvíl (pozn. 3), s. 556-559.

úpravy v podobě historizujících neogotických dekorací proběhly i na Pražském hradě k příležitosti korunovace Ferdinanda V.⁴⁰ českým králem v roce 1936.⁴¹

Právě v první polovině 19. století si začali architekti klást otázku správného stylu. Odpovědi hledali v historii, a proto lze v raném historismu nalézt přímé citace z historických staveb, je to například motiv trojarkády z benátského paláce Trevisani na brněnském domě Johanna E. Herringa z let 1843–1844.⁴² Antonín Matějček a Zdeněk Wirth viděli nastupující vládu historických slohů jako doklad nejenom velkého vyčerpání umělecké vynalézavosti po baroku, ale i věrným odleskem krize, v níž se evropské lidstvo proboují k novému výrazu skoro v celé oblasti výtvarného umění. Jako počátek této architektonické mnohosti spatřují v třetím sjezdu německých architektů v roce 1844, který byl uspořádán v Praze, kde se debatovalo o gotice, avšak berlínský profesor Hubert Stier vykládal také o renesanci. Na sjezdu řešili mimo jiné i několikaletou otázku stavby kostela sv. Jana ve Vídni, kde byl architekt Karl Rösner vyzván, aby předložil románský, gotický i renesanční návrh.⁴³

V období okolo poloviny 19. století se také obecně ustanovilo užití dvou nejčastějších stylů, a to že neogotika se považuje za styl vhodný pro sakrální stavby a naopak liberálnější neorenesance je vhodná pro stavby světského charakteru.⁴⁴ Touto problematikou se zabývá i profesor Franz Mertens ve svém článku *Prag und seine Baukunst* v *Allg. Bauzeitung* X. z roku 1845, kde píše o módnosti přejímání již hotových slohů a za moderní architekturu prohlašuje pouze nové tunely a řetězové mosty. Tato myšlenka se ujala v široké veřejnosti a platilo, že pro úřední budovy a činžáky se hodí normalizovaný empírový sloh, pro kostely středověké slohy a zámky, radnice či školy mají být stavěné v renesančním slohu, což způsobilo v praktickém životě slohový chaos příznačný pro architekturu 2. poloviny 19. století.⁴⁵

Otázkou historizujících forem se velice hojně zabývali i další teoretici architektury, z nichž se každý přikláněl k jinému směru. Například architekt Gottfried Semper prosazoval neorenesanci. Nalézal v ní krásu, kterou vyznačuje pouze

⁴⁰ Ferdinand V. se po své abdikaci v prosinci roku 1848 z Vídně přesunul na Pražský hrad i se svým dvorem. Původně zde chtěl strávit pouze zimu, ale o dva roky později prohlásil Hrad za své stálé sídlo. V souvislosti s tímto přesunem došlo k několika dalším stavebním úpravám, které musely být v únoru 1855 rozšířeny do mnohem většího měřítka z důvodu požáru Hradu. (Vybíral, Španělský a Německý sál (pozn. 4), s. 43.)

⁴¹ Kratochvíl (pozn. 3), s. 557.

⁴² V této realizaci se dá spatřovat počátek neorenesance. (Ibidem, s. 564.)

⁴³ Matějček – Wirth (pozn. 2), s. 24.

⁴⁴ Horyna (pozn. 6), s. 134.

⁴⁵ Matějček – Wirth (pozn. 2), s. 23-24.

anticko-renesanční klasická architektura a již v roce 1860 se mluvilo o neorenesanci jako o univerzálnímu uměleckému výrazu doby.⁴⁶

Kromě otázek správného stylu se později objevovaly také otázky národních stylů, aby se skrze něj mohla vyjádřit národní identita. Architektura byla nyní chápána jako politický důkaz, a to i přesto, že si zachovala svou uměleckou autonomii. Dokazuje to výrok F. X. Šaldy, který mluvil o renesanci v českém prostředí jakožto o největším a nejradikálnějším popření tradice a nejpyšnější reakci proti nejbližší národní minulosti.⁴⁷ Otázky českého národního slohu vyvstávaly postupně od poloviny 19. století, kdy se odstupovalo od všeobecného souručenství s Němci. Vědomá snaha o český národní sloh trhá kulturní vazby na Vídeň a v Praze v roce 1866 vzniká Spolek architektů a inženýrů a roku 1877 také Jednota stavitelů, aby jejich členové řešili aktuální otázku národního slohu, avšak bez výsledku.⁴⁸ Češi měli ztížené podmínky také tím, že kromě národního slohu a vlastní identity museli obhajovat i češtinu jakožto jazyk, který v této době nebyl lexikálně ani gramaticky kultivovaný.⁴⁹

Architekt Antonín Wiel se stejně jako F. X. Šalda klonil k renesanci a vyzdvihl pojem „česká renesance“ jakožto program národní architektury na celé řadě budov. Celkově zjednodušil stavební tělesa – oprostil fasády od přepychového dekoru, okna a dveře byly rámovány jednodušeji a plochu fasády zdobila sgrafita od malíře Františka Ženíška a malby od Mikoláše Alše. Tímto vnesla česká renesance nový ráz nejen do pražských ulic. Antonín Wiel měl ještě jeden pokus prosazení českého národního slohu, a to styl selské dřevěné architektury, ovšem ani tato snaha nebyla úspěšná.⁵⁰ K určení českého národního slohu tedy nikdy nedošlo.

Od roku 1876 můžeme v české architektuře sledovat i nejstarší projevy neobarokních forem. Poprvé se tyto formy objevují na plánech Městského divadla v Karlových Varech, jejichž autory byli architekti Ferdinand Fellner a Hermann Helmer. Stavba divadla proběhla mezi lety 1884–1886. Před touto realizací využíval Ateliér Fellner – Helmer pro divadla a koncertní síně neorenesanční sloh, jelikož zapadal do stylové koncepce reprezentace budov tohoto typu. Důvodem pro změnu tradičního neorenesančního stylu za neobarokní bylo tehdejší rostoucí pozitivní nahlížení na barokní

⁴⁶ Horyna (pozn. 6), s. 233.

⁴⁷ Kratochvíl (pozn. 3), s. 575-576.

⁴⁸ Matějček – Wirth (pozn. 2), s. 44.

⁴⁹ David Skalický – Michal Bauer – Zdeněk Brdek – Vladimír Papoušek (eds.), *Jazyky reprezentace*², Praha 2014, s. 78.

⁵⁰ Matějček – Wirth (pozn. 2), s. 48.

architekturu.⁵¹ Styl nového baroka vyhovoval ve střední Evropě novým požadavkům bohatosti a malebnosti.⁵² V západočeském prostředí se neobaroko vyskytovalo formou importů, avšak Praha se stala po roce 1890 centrem autonomního rozvoje, což zapříčinilo především působení Friedricha Ohmanna.

Architekturou baroka se zabýval Wilhelm Lübke, který vyzdvihl barokní kvalitní rysy na příkladech vídeňské i římské architektury. V roce 1861 využil svoji pozici editora čtvrtého dílu *Handbuch der Kunstgeschichte* Franze Kuglera k prosazování svého pozitivního přístupu k barokní architektuře a později v tomto pohledu na věc pokračoval i ve své publikaci *Geschichte der Architektur*, kde hodnotí i pražské baroko, které má dle jeho názoru „spíše chmurně mohutný charakter“ oproti baroku Johanna Bernharda Fischera z Erlachu ve Vídni, jenž má „velkolepé poměry, krásné dispozice a mocný celkový účín“.⁵³

Jacob Burckhardt v roce 1869 ve spisu *Der Cicerone* taktéž postupně nachází pozitivní stránky barokních forem. K uznávání baroka v rámci dějin umění docházelo pozvolna během 80. a 90. let 19. století. Jedním z dalších podnětů pro přijetí barokního stylu byla kniha Cornelia Gurlitta *Dějiny barokního stylu v Itálii* z roku 1887, ve které hodnotil barokní prvky architektury, aniž by je předem odsoudil dle obecných zásad a názorů, jelikož vyšla v době hodnotící baroko jako nevkusné. V důsledku zvýšeného zájmu o baroko došlo v tomto období také k rozdělení baroka do michelangelovského a palladiánského směru⁵⁴, jejichž linie lze sledovat i v období neobarokním.

Oživení barokních forem v poslední čtvrtině 19. století souvisí mimo jiné také s vládnoucím rodem Habsburků.⁵⁵ Emil Kaler-Reinthal charakterizuje baroko jako přirozenou dceru renesance a stejně tak viděl návaznost neobaroka na neorenesanci i v době historismů. Neobaroko se vnímalo jako logické vyústění liberální neorenesanční architektury, avšak ve Vídeňské oblasti lze sledovat i ideologický podtext.⁵⁶ S teoretickými a ideologickými základy stylu neobaroka přišel architekt Gottfried Semper i arcivévoda František Ferdinand, který své osobní prosazování neobarokních forem odůvodňoval koncepcí nového rakouského národního slohu Alberta Ilga.

⁵¹ Kratochvíl (pozn. 3), s. 597.

⁵² Horyna (pozn. 6), s. 177

⁵³ Ibidem, s. 187.

⁵⁴ Vybíral, Friedrich Ohmann (pozn. 4), s. 36.

⁵⁵ Telesko (pozn. 8), s. 464.

⁵⁶ Nierhaus (pozn. 9), s. 82.

Arcivévoda bojoval tereziánským slohem proti nadcházejícímu modernismu, jenž bytostně odmítal. S prvními neobarokními projevy ve Vídni je spjato jméno učeného znalce baroka – Friedricha Ohmanna.

Neobaroko mělo ve Vídni kromě funkce estetické také funkci politickou. Aby široká veřejnost pochopila nové ideologie vládnoucí monarchie a dostaly se jim do povědomí, muselo se tak stát ve velmi krátkém čase. Proto Albert Ilg pod pseudonymem „Bernini mladší“ vydával v denním tisku odpovědi na aktuální otázky vztahující se k vídeňské umělecké a architektonické situaci. Roku 1880 publikoval brožuru *Budoucnost barokního stylu*, jež se stala současníky velmi kritizovaná a dokonce byla Ilgova koncepce označena jako „národní barokní bacil“, a to i přes podložení Ilgových názorů skrze historii Rakouska a dosažení největšího rozvoje, jelikož Rakousko nejvíce rozkvétalo v době převládajícího barokního stylu. Ilg v tomto období spatřoval rakouskou povahu, což dokazuje jeho výrok: „*Rakouské bytí je ztělesněná barokní fasáda: veselá a čerstvá a vždy se usmívající, nikdy nudná, plná rozmarů a dobrých stránek, hotové hnízdo překvapení.*“⁵⁷ Právě neobarokem se chtěl přiblížit době vládnutí Leopolda I., Josefa I., Karla VI. a Marie Terezie, jež nazývá „*brilantním časem*“. Ilg také chtěl v architektuře odrazit národní styl a politiku Rakouska, což neobaroko umožňovalo. Veškerá Ilgova snaha byla nakonec úspěšná a svou koncepci neobarokního stylu, který byl v silném kontrastu k německému renesančnímu stylu, prosadil.⁵⁸ Františku Ferdinandovi posloužilo obnovení barokních forem jako nástroj k osvojení panovnického ideálu v maďarské části říše, jelikož maďarské území vyžadovalo po rakousko-uherském vyrovnání v roce 1867 svou autonomii. Do této doby byla na tomto území silně zakořeněná renesanční tradice.⁵⁹

Heinrich Wöllflin ve svém habilitačním spisu *Renesance a barok* z roku 1888 dává do protikladu renesanci a baroku, kde postavil jednotlivé do protikladu stavby a formou analýzy objevil autonomní stylový princip baroka.⁶⁰ Wöllflin v tomto spisu řešil vnímání a emocionální působení forem na přelomu 16. a 17. století.⁶¹ Díky zvýšenému badatelskému zájmu o umění baroka došlo k rehabilitování a následnému vzkříšení

⁵⁷ Bernini dem Jüngern [Albert Ilg], *Die Zukunft des Barockstils*, Wien 1880, s. 42.; cit. podle: Vybíral, Friedrich Ohmann (pozn. 4), s. 42.

⁵⁸ Telesko (pozn. 8), s. 464-470.

⁵⁹ Marek (pozn. 10), s. 178.

⁶⁰ Vybíral, Friedrich Ohmann (pozn. 4), s. 41.

⁶¹ Kratochvíl (pozn. 3), s. 600.

barokních forem v rámci historizujících slohů, kde ustoupila estetická funkce před politickými asociacemi, jak již v roce 1991 uvedl Martin Warnke.⁶²

K neobaroku se ke konci 19. století přistupovalo jako k tvárnějšímu slohu s domácí tradicí⁶³ a když Fridrich Ohmann provedl roku 1891 v Čechách svou první realizaci ve stylu pražského baroka, byly ohlasy od laického i odborného publika pozitivní, a to i přesto, že se v publikacích, jež vycházely během druhé poloviny 19. století, mluvilo o baroku jako o slohu plném bezcenných a nevkusných dekorací. Obecně se baroko chápalo jako úpadková fáze renesance. Stejný názor na baroko měly i osobnosti spojené s prvopočátky oboru dějin umění, jimiž byli Johann Joachim Winckelmann, Jacob Burckhardt, Franz Theodor Kugler či Karl Schnaase. Oproti tomu Karel Boromejský Mádl prosazoval obecný zájem o barokní památky a zároveň také o moderní architekturu v českém prostředí.⁶⁴ Architekturu baroka v Čechách se zabýval Karel Chytil, ale to až v době, kdy bylo baroko obecně přijato, a to včetně odborného publika.⁶⁵

V Praze se skrze neobarokní architekturu projevil také architekt Václav Roštlapil, který na stavbě Strakovy akademie postavené na Malostranském nábřeží mezi lety 1891–1896 ukázal svůj smysl pro účinné rozložení velké stavební hmoty.⁶⁶ V Praze se baroko znovu rozmohlo i bez teoretických a ideologických základů,⁶⁷ jako tomu bylo v Rakousku. V této skutečnosti můžeme sledovat rozdíly mezi vývojem a přijetím neobaroka ve Vídni a v Praze.

Na koci 19. století rovněž docházelo k projevu stylové mnohosti i na jediném díle.⁶⁸ Antonín Matějček a Zdeněk Wirth uvádějí, že: „*Na počátku 90. let 19. století historický sloh už nebyl čestně přejímán jako závazný umělecký a logický systém ve shodě s dobovými vědeckými názory, ale byl spíše obětí bezohledných „kořistníků“ bez historického i uměleckého citění, kteří kombinovali a skládali nejrůznější slohové prvky beze smyslu pro původní jejich funkce.*“⁶⁹

Co se ale týče obecného použití historizujících forem, setkáváme se už v době jejich ranného aplikování s častou kritikou, a to nejen z řad architektů. Negativní reakci

⁶² Vybíral, Friedrich Ohmann (pozn. 4), s. 41.

⁶³ Matějček – Wirth (pozn. 2), s. 52.

⁶⁴ Horyna (pozn. 6), s. 178.

⁶⁵ Vybíral, Friedrich Ohmann (pozn. 4), s. 47.

⁶⁶ Matějček – Wirth (pozn. 2), s. 52.

⁶⁷ Vybíral, Friedrich Ohmann (pozn. 4), s. 47.

⁶⁸ Zatloukal (pozn. 7), s. 274

⁶⁹ Matějček – Wirth (pozn. 2), s. 50.

projevil ve svém deníku i malíř Eugène Delacroix: „*Neznám slov, abych vylíčil hloupost architektů, a týká se to všech bez výjimky. (...) Zakazují si dělat cokoli, co nenajdou jinde už hotové a knihami schválené. Dříve si bobří vymyslí nový způsob stavění budek, než si architekti dovolí novou metodu a nový sloh ve svém umění, které, mimochodem řečeno, ze všech nejvíce podléhá konvencím, a proto připouští nejvíce vrtochů a změn.*“⁷⁰

Někteří architekti tyto formy také odmítali a snažili se na přelomu 19. a 20. století o vývoj architektury novodobějším směrem, což vedlo k novým koncepcím. Prvním odlišným projevem byla secesní architektura.⁷¹

V 50. a 60. letech 20. století se téma historismů stalo středem pozornosti historiků umění a architektů. Měli zájem ustanovit názory na problematiku roztržitého slohové jednoty, způsobené různými politickými, náboženskými či kulturními postoji, a chtěli vymezit teoretické modely tohoto jevu. Roku 1963 se konalo v Mnichově sympozium, kde se sešli přívrženci i odpůrci historizující architektury. Mezi zúčastněné odpůrce se jednoznačně řadí Nicolaus Pevsner, který ve stavebnících 19. století viděl jen lidi bez dobrého vkusu s chybějícím uměleckým vzděláním a svým počínáním se chtěli pouze vyrovnat šlechtě minulých staletí. V opozici k tomuto vyhraněnému názoru Nicolause Pevsnera je myšlenka Hanse Gerharda Everse o cyklickém vnímání času, který vnímal aplikování historických stylů jakožto „cennosti a relikvie“. Svůj pohled na problematiku sdílel i Anders Aman, jenž přišel s tvrzením že soudobé studium historické architektury a hledání nového stylu se nemusejí vylučovat, ale naopak se mohou doplňovat. Tímto názorem se přiblížil k myšlence eklekticismu, jehož zastáncem byl Günther Bandmann vyznávající hlavní ideu nové architektury v syntéze různých slohů, čímž dojde k vytvoření něčeho nového a nebál se tvrdit, že možná i lepšího. Během sjezdu se nepodařilo objasnit pravou podstatu a příčinu historismů, ale alespoň se zasloužil o obecné přijetí umění 19. století do rámce dějin umění. Wolfgang Götz formuloval definici historismů, kde kromě estetické funkce zdůraznil i ideologickou stránku programu, koncepce vlády či jiné ideje legitimacy. O souvislosti mezi architekturou a politickou situací mluví Thomas Nipperdey, a to konkrétně o politicky motivovaných sděleních formou aplikace historického tvarosloví.⁷²

⁷⁰ Eugène Delacroix, Deník, Praha 1956, s. 380-381.; cit. podle: Jindřich Vybíral, Polibek ropuchy. Diskuse o historismu v architektuře 19. století, Umění XLIV, č. 6, 1996, s. 484.

⁷¹ Kratochvíl (pozn. 3), s. 602

⁷² Vybíral, Století dědiců (pozn. 1), s. 14-17, 46.

Analýzou architektury historismů se také zabývala Renate Wagnerová-Riegerová, která blíže specifikovala jednotlivé fáze tohoto období. Z jejího bádání vychází, že počínající historismus se vyznačuje tvůrčím subjektivismem, který nese formy ze středověké nebo raně renesanční architektury na symetrických mohutných budovách. Vrcholný historismus užíval čisté stylové prvky v blokové hmotě stavby, která se musela řídit daným systémem nosných prvků. V pozdní fázi spatřuje přechod k barokizaci a narůstání aplikovaných efektů.

Architekturou 19. století se také zabýval Claude Mignot, který viděl spojitost velké stylové plurality s fenoménem hledání národní architektury.⁷³ Mignoto pojetí architektury 19. století shrnul Jindřich Vybíral: „*Architektura 19. století je podle Mignotova názoru především kvantitativní fenomén, odrážející nevídaný nárůst obyvatel. Obrovský stavební ruch se musel promítnout i do způsobu projektování: pro rychlé a ekonomické stavění bylo nutno vyvinout platné typologické vzory, čímž se minulé století stalo zlatým věkem stavebních katalogů. Originální rysy architektury této epochy je pak spíše než v jedinečných dílech Schinkelových, Labroustových či Garnierových nutno hledat v ohromném množství průměrných prací.*“⁷⁴ Důležitá také je, dle Mignota, proměna stavebníka. V této době se více než pro jednotlivce staví pro stát, různé korporace či instituce samosprávy.⁷⁵

⁷³ Ibidem, s. 20-22.

⁷⁴ Vybíral, Polibek ropuchy (pozn. 70), s. 495.

⁷⁵ Ibidem.

3 František Ferdinand d'Este a zámek v Chlumu u Třeboně

3.1 František Ferdinand d'Este

František Ferdinand, narozený 18. prosince 1863 ve Štýrském Hradci, byl synem arcivévody Karla Ludvíka⁷⁶ a arcivévodkyně Marie Annunciáty⁷⁷. Jméno Este získal ve svých dvanácti letech, kdy se roku 1875 stal jediným dědicem modenského vévody Františka V., čímž, kromě tohoto rodového jména, získal také majetek v hodnotě okolo osmi milionů zlatých, jehož součástí bylo i panství v Chlumu u Třeboně. Po nabytí dědictví se budoucí nástupce trůnu stal jedním z nejbohatších členů habsburského rodu a v roce 1896 i následníkem trůnu, což zapříčinila sebevražda korunního prince Rudolfa, syna Františka Josefa I., v roce 1889, po které se stal následníkem Ferdinandův otec Karel Ludvík. Ten však roku 1896 umírá, čímž přešlo nástupnictví na Františka Ferdinanda. Toto jsou dva důležité mezníky v životě arcivévody, které velkou měrou ovlivnily způsob jeho reprezentace.

Již od osmi let se František Ferdinand začal vzdělávat dle učebního plánu, který mu sestavil tehdejší major generálního štábu a vojenský pedagog se specializací na taktiku a práci s mapami plukovník Ferdinand hrabě Degenfeld-Schomburg. Plukovník byl s arcivévodou v trvalém spojení po celý svůj život a stal se i jeho přítelem a rádcem. Rozvrh Františka Ferdinanda byl velice náročný. Skládal se z náboženství, psaní, počtů, zeměpisu, dějepisu, latiny, němčiny, francouzštiny, angličtiny, maďarštiny, češtiny, jízdy na koni, šermu, plavání, gymnastiky a tance. Na každý předmět měl svého osobního učitele, z nichž na něj každý přenášel své osobní postoje a názory. Arcivévodu díky tomu ovlivnil například učitel dějepisu Onno Klopp klerikalismem a konzervatismem, či učitel náboženství Gottfried Marschall tolerancí a otevřeností. Z řad učitelů Františka Ferdinanda je důležité vyzdvihnout i ministerského předsedu Maxe Wladimira von Becka, jenž ho vyučoval státovědu.⁷⁸ Arcivévoda po soukromém vyučování pokračoval ve studiích na gymnáziu, na němž byly jeho nejoblíbenějšími předměty zeměpis a přírodovědu. Již během gymnaziálních exkurzí si začínal

⁷⁶ Karel Ludvík byl bratr habsburského císaře Františka Josefa I.

⁷⁷ Marie Annunciata byla dcera bourbonského krále obojí Sicílie Ferdinanda II.

⁷⁸ Mádrová (pozn. 13), s. 85, 88, 95.

shromažďovat předměty do svých sbírek minerálů, brouků a také do herbáře, který si začal již od tohoto období sestavovat.

Karel Ludvík dbal na to, aby František Ferdinand získal adekvátní vzdělání pro vykonávání funkce reprezentanta rodu, což se zakládalo především na znalosti mnoha jazyků a mimo to se Karel Ludvík, jakožto milovník umění,⁷⁹ postaral o vzdělání svých potomků v uměnovědě a estetice. František Ferdinand získal v tomto směru mnoho zkušeností ze svých cest a také z ročního studia dějin umění u kustoda císařských kunsthistorických sbírek Karla Domaniga. Svůj teoretický základ doplňoval i praktickými hodinami kresby a malby, kam docházel pravidelně se svým bratrem.⁸⁰

Ve svých 27 letech po získání hodnosti plukovníka zahájil výkon služby v Šoproni, kde se rozhodl absolvovat kavalírskou cestu kolem světa, kterouž chtěl zakončit své vzdělávání. V prosinci roku 1892 se vydal na čtrnáctiměsíční cestu, avšak na příkaz císaře inkognito, proto cestoval pod jménem „hrabě z Hohenbergu“⁸¹. Během každého dne si psal deník, na jehož základě vznikl po návratu cestopis vzdělaného autora. Mimo detailního líčení cesty, krajiny, přírody a lovů se také věnoval kultuře, společenskému životu a náboženství, jelikož během putování navštěvoval muzea, chrámy, paláce i zahrady, čímž si rozšiřoval své dosavadní obzory. Ve svém deníku uvádí, že ho povznášely pohledy na Tádž Mahal, hřebeny Himalájí či pohled na úchvatnou přírodu Spojených států amerických, ale servilní poníženost orientálců ho naopak pobuřovala.⁸²

František Ferdinand v roce 1895 vážně onemocněl a téměř tři roky bojoval s tuberkulózou, která byla v tehdejší době nejrozšířenější smrtelnou chorobou. Uzdravoval se v tyrolských Alpách a také v rámci léčby podnikl na doporučení svých lékařů několik cest mimo území monarchie, a to na ostrov Lošinj, Korsiku, do Francie, Egypta a Alžíru. Při pobytu v Alžíru se už cítil velmi dobře, a proto zde jezdil i po okolí, navštívil například zahradu *Jardin d'acclimatation*, nebo nakupoval koberece

⁷⁹ Karel Ludvík miloval umění i vědu. Byl patronem uměleckých spolků, bálů i dobročinných akcí.

⁸⁰ *Ibidem*, s. 96-98.

⁸¹ Rod Hohenbergů ale vznikl až 1. července 1900, a to povýšením Žofie Chotkové do knížecího stavu císařem Františkem Josefem I. Tímto aktem vylepšil Žofino jméno ve společnosti po uzavření morganatického sňatku s následníkem habsburského trůnu Františkem Ferdinandem d'Este. Rod Hohenbergů tvořila pouze Žofie Chotková a později i její děti. O devět let později získal rod Hohenbergů i vévodský titul, díky němuž se vyzdvihl nad ostatní knížecí rody v monarchii. (Jan Županič, Hohenbergové, in: *Heraldická ročenka*, 2007, s. 137-138.)

⁸² Václav Rameš – Helena Stejskalová, *Po stopách Františka Ferdinanda d'Este. Publikace k výstavě*, České Budějovice 2014, s. 75.

do interiérů zámků Konopiště a Chlum u Třeboně.⁸³ Po uzdravení a návratu zpět z léčebných cest se mohl v březnu 1898 ujmout postavení následníka trůnu a vykonávat všechny povinnosti vůči Habsburské monarchii.

Zanedlouho po těchto událostech se arcivévoda rozhodl oženit. Na zámku v Zákupích si dne 1. července 1900 vzal za ženu Žofii Chotkovou z Chotkova a Vojnína. Jednalo se však o morganatický sňatek, jelikož Žofie pocházela ze západočeské šlechtické rodiny, která se nikdy neřadila mezi knížecí rody s několika fideikomisy a mezistátním pozemkovým majetkem⁸⁴, tudíž nebyla z pohledu společenských poměrů vhodnou ženou pro následníka trůnu, a proto z těchto důvodů musel manželství svolit císař. To se stalo po zdlouhavých peripetiích a renunciaci, na níž byl František Ferdinand donucen vzdát se nástupnických práv svých potomků se Žofií.⁸⁵

Arcivévoda se Žofií měli čtyři potomky – Žofii, Maxmiliána, Ernsta a syna, jenž bohužel zemřel při porodu. Celá rodina měla své sídlo na zámku Konopiště ve středních Čechách, který František Ferdinand koupil v roce 1887 od knížete Františka Lobkovického a velice si ho oblíbil. Zanedbaný zámek i okolní zahrady nechal přetvořit Josefem Mockerem podle vlastních požadavků v romantizujícím duchu. Jižní trakt má zcela záměrně podobu italizujícího renesančního zámku, ale zbylé části objektu mají ponechaný charakter původně středověké pevnosti. Architekti Josef Mocker a František Schmoranz, který byl povolán na úpravu interiérů, se museli striktně řídit požadavky Františka Ferdinanda, jelikož se arcivévoda osobně značně angažoval při úpravách jakékoli části svého panství.⁸⁶

Kromě Konopiště rodina také pobývala na zámku v Chlumu u Třeboně, Artstettenu, Belvederu ve Vídni a v letních měsících v Blühnbachu či loveckých chatách v Löllingu a Eckartsau.⁸⁷ V Blühnbachu si arcivévoda budoval muzeum sv. Šebestiána. Shromažďoval zde předměty dovezené z alpských zemí, nechal si sem vozit staré kusy selského mobiliáře a také gotické deskové obrazy i sochy. Budoval zde muzeum sv. Šebestiána. Na lovecké chatě v Eckertsau dal obnovit interiér pod vedením císařského stavebního rady Viktora Siedeka v letech 1897–1898 v neobarokním stylu.⁸⁸

⁸³ Ibidem, s. 90.

⁸⁴ Ivo Cerman, *Chotkové, příběh úřednické šlechty*, Praha 2008, s. 22, 526.

⁸⁵ Po tomto renunciačním aktu se stal dalším nástupníkem trůnu arcivévodův nejstarší synovec Karel.

⁸⁶ Fridl – Martinová (pozn. 14), s. 23.

⁸⁷ Vybíral, *Století dědiců* (pozn. 1), s. 132.

⁸⁸ Kuthan (pozn. 12), s. 155-156.

Ve stylu neobaroka nechal také přestavět a modernizovat zámek v Chlumu u Třeboně, a to mezi lety 1901–1903 podle plánů architekta Heinze Gerla.

Panství v Chlumu u Třeboně si František Ferdinand velice oblíbil, a dokonce se stalo místem největšího soukromí celé rodiny. Byli zde v ústraní a daleko od vídeňských ceremonií. Arcivévoda miloval přírodu a byl známý svým odporem k velkým městům.⁸⁹ Do Chlumu u Třeboně se celá následnickova rodina vydala naposledy 19. června 1914. Na chlumeckém zámku nechali své děti a dne 23. června se František Ferdinand se Žofií vydali na cestu do Bosny, aby se arcivévoda mohl zúčastnit tamních manévřů a následně oba vykonali oficiální návštěvu Sarajeva. Následník habsburského trůnu se zde ocitl v nebezpečí. František Ferdinand i Žofie Chotková při promenádě centrem města podlehli smrtelným výstřelům Gavrila Principa, člena tajné organizace srbských nacionalistů Černá ruka. Do Chlumu u Třeboně, kde měli se svými dětmi strávit celé léto, se už nevrátili.

Dle arcivévodovy závěti jsou oba pohřbeni v hrobce v Artstettenu, kterou zde nechal vybudovat podle návrhů Ludwiga Baumanna pod kostelem přiléhajícím k budově zámku v roce 1909. Krypta má neobarokní portál s předsazenými sloupy a štítem doplněným erby rodu Habsburků a Hohenbergů, oproti tomu se ale v interiéru objevují klasicistní prvky.⁹⁰

3.1.1 Reprezentace Františka Ferdinanda d'Este

Arcivévoda František Ferdinand značně dbal na svou sebereprezentaci. Dokazuje to především na svém hlavním sídle na Konopišti, kde si během rekonstrukce nechal do zámku zavést elektřinu, ústřední topení, také dal vybavit koupelny a toalety velice moderním způsobem a kromě toho byl v zámku vybudován výtah s hydraulickým pohonem. Zároveň musel nalézt i místo pro uložení svých rozsáhlých sbírek⁹¹ a předmětů,⁹² které nakupoval na svých cestách, a následně sám určoval jejich

⁸⁹ Vybíral, *Století dědiců* (pozn. 1), s. 132.

⁹⁰ Kuthan (pozn. 12), s. 156.; Celá kapitola byla zpracována s pomocí monografie Františka Ferdinanda d'Este: Viz Galandauer (pozn. 11).

⁹¹ Frídl – Martincová (pozn. 14), s. 23.

⁹² Arcivévoda František Ferdinand d'Este sbíral své lovecké trofeje, jimiž zdobil interiéry svých sídel a také shromažďoval různý starožitný nábytek, obrazy, rytiny, kovotepecké výrobky, mince, mešní roucha či vojenské výstroje. (Friedrich Weissensteiner, *František Ferdinand: Krůček od trůnu*, Vídeň 2007, s. 180.)

místo v interiérech svých sídel. Poté, co získal povolení na vývoz uměleckých sbírek z italské vily d'Este a mobiliáře ze zámku Catajo ze svého dědictví po vévodovi Františkovi V. z Modeny, ponechal část předmětů ve Vídni a zbývající část dal převést na Konopiště, kde se svým asistentem Janaczkem hledali vhodné místo pro jednotlivé předměty. Arcivévoda později obohatil interiér Konopiště ještě o exponáty pocházející ze své sbírky *Saint Georges*,⁹³ pro níž byl během přestavby vybudován samostatný prostor. Právě sbírku sv. Jiří založil jako jedinou od základu sám⁹⁴ a budoval ji téměř 25 let. Dokonce v její velikosti soupeřil s britským králem, který obdobně jako František Ferdinand sbíral různé obrazy a sochy s tematikou sv. Jiří.⁹⁵

V interiérech se tedy objevoval starožitný nábytek, italské obrazy, gotické sochy, svatojiřská sochařská sbírka i rodová zbrojnice rodu Este. Konopiště tak poskytovalo nejen veškerý komfort pro život arcivévody i celé jeho rodiny, ale také splňovalo funkci reprezentativní.⁹⁶

Velkými změnami prošlo i okolí zámku. V době, kdy František Ferdinand zámek Konopiště zakoupil, k němu patřil jen starý park v těsné blízkosti objektu, na nějž dále navazovala starší zástavba vesnice Konopiště,⁹⁷ a tak arcivévoda musel přistoupit k vykoupení těchto vzdálenějších pozemků od zámku, aby měl možnost vytvořit reprezentativnější okolí svého sídla. Konopiště tehdy mělo okolo 500 obyvatel, kteří se museli přesunout jinam. Ve vykoupené vesnici se později zrušil místní cukrovar, mlýn i hostinec, čímž vznikl prostor pro honosnou zahradu francouzského typu v těsné blízkosti zámku, která byla doplněna italskými sochami, a dále na ni mohl navazovat anglický park, jenž Františku Ferdinandovi sloužil k jeho největší zálibě v lovu zvěře.⁹⁸

V době, kdy probíhaly tyto úpravy zahrad v okolí Konopiště, byla ve Vídni založena Dendrologická společnost pro podporu nauky o dřevinách a zahradnickém umění v Rakousku-Uhersku. Ta vyvolala v arcivévodovi velký zájem o význam jednotlivých druhů stromů a rostlin v různých částech zahrad, a tak se následně začal

⁹³ Ibidem, s. 86-87.

⁹⁴ Záliba ve sběratelství se u arcivévody projevila již v období jeho studií a následně byla ovlivněna modenským dědictvím. (Martincová (pozn. 14), s. 1.) Vizí Františka Ferdinanda pramenící z jeho záliby ve sběratelství bylo zbudování meziregionálního národopisného muzea pro oblast celé monarchie. (Weissensteiner (pozn. 92), s. 180.)

⁹⁵ Martincová (pozn. 14), s. 1.

⁹⁶ Fridl – Martincová (pozn. 14), s. 23.

⁹⁷ Carl Camillo Schneider, *Park Jeho Císařské a královské Výsosti nejjasnějšího pana arcivévody Františka Ferdinanda Rakouského-Este na Konopišti v Čechách*, Konopiště 2012, s. 6.

⁹⁸ Šach (pozn. 15), s. 199.

osobně účastnit výběrů i sázení dřevin a dalších rostlin ve svých zahradách a parcích. Každou část zahrady upravoval tak dlouho, dokud nezískala požadovanou působivost.⁹⁹ Vysoce cennou částí zahrady na Konopišti se stala Růžová zahrada vybudovaná dle arcivévodových požadavků v roce 1888¹⁰⁰ a hodnotným se stal i park Šiberna.¹⁰¹ Značné zaujetí Františka Ferdinanda lze sledovat také u stavby Velké obory.¹⁰²

S podobným přístupem se zajímal i o další sídla, která vlastnil. Když zdědil chlumecké panství, následovala přestavba iniciovaná jeho otce Karlem Ludvíkem, ale sám arcivévoda se začal angažovat velice brzy. Zásahy Františka Ferdinanda můžeme sledovat již během osmdesátých let 19. století.

Stavitelství a sochařství se staly předmětem zájmů Františka Ferdinanda, což může souviset s pověřením jeho osoby na základě rozhodnutí císaře Františka Josefa I., aby dohlížel na výstavbu nového Hofburgu ve Vídni. František Ferdinand nebyl touto skutečností potěšen, ale díky jeho zapojení do dostavby se Hofburg dokončil.¹⁰³ V druhé polovině 19. století byl pod vedením architektů Gottfrieda Sempera a Carla von Hasenauera dostavován Michaelský trakt. Později se do prací zapojil i architekt Fridrich Ohmann, který chtěl pokračovat dle plánů svých předchůdců, avšak arcivévoda František Ferdinand byl proti tomuto stanovisku, kvůli čemuž se dostali do sporu. V roce 1907 byl Fridrich Ohmann vyměněn Ludwigem Baumannem, který doplnil do stávajících plánů přímé citace prvků z jiných staveb v Rakousku, s čímž arcivévoda souhlasil. Roku 1906 František Ferdinand získal na Akademii výtvarných umění ve Vídni k rukám také umělce Albina Eggera-Lienze, Gustava Klimta a Josipa Plečnika, aby se také připojili k dostavbě Hofburgu. Sám arcivévoda se podílel především na interiéru Horního Belvederu, který nechal vybavit barokním nábytkem.¹⁰⁴

Další stavitelská aktivita se u Františka Ferdinanda projevila, když se roku 1901 rozhodl se svou ženou Žofíí Chotkovou přestavit celý zámek v Chlumu u Třeboně do neobarokní podoby a vytvořit si reprezentativní sídlo i na jihu Čech. Neobarokní sloh si zvolil, jelikož mu byl nejbližší,¹⁰⁵ a také z důvodu, že tento sloh vyplýval z ideologie

⁹⁹ Schneider (pozn. 97), s. 3, 27.

¹⁰⁰ Václav Kovařík, Zámecký park v Konopišti II. Růžová zahrada, in: *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka*, 33, 1993, s. 5.

¹⁰¹ Václav Kovařík, Zámecký park v Konopišti III. Oddělení Šiberna, in: *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka*, 34, 1994, s. 38.

¹⁰² Václav Kovařík, Zámecký park v Konopišti VII. Oddělení Velká obora, in: *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka*, 39, 1999, s. 5.

¹⁰³ Vybíral, *Století dědiců* (pozn. 1), s. 133.

¹⁰⁴ Nierhaus (pozn. 9), s. 86-91.

¹⁰⁵ Weissensteiner (pozn. 92), s. 122., Vybíral, *Století dědiců* (pozn. 1), s. 132-137.

Rakouska o národním slohu, jež se formovala v druhé polovině 19. století po porážce Pruskem. V roce 1880 byl neobarokní sloh obhájen rakouským národním stylem, a to Albertem Ilgem v publikaci *Zukunft des Barockstils*, kde obhazuje svůj názor o odrazu rakouského bytí právě v neobarokních formách, které jsou dle něj radostné, zajímavé a především v ostrém kontrastu k přísným a nezábavným německým neorenesančním formám. Paradoxní však bylo, že císař František Josef I. neobarokní styl neakceptoval a oficiálně ho přijal o dvacet let později až arcivévoda František Ferdinand.¹⁰⁶ Další realizací v neobarokním duchu z iniciativy arcivévodky je portál do krypty v Artstettenu, kde byl se svou manželkou Žofií Chotkovou pochován.

Sdílení myšlenky Alberta Ilga František Ferdinand dal najevo i při slavnostním otevření nového kostele ve Steinhofu, jehož architektem byl Otto Wagner, a jemuž řekl, že „sloh Marie Terezie je stejně nejkrásnější“,¹⁰⁷ a také, že baroko „nejbyťostněji souvisí s velkými dějinnými a politickými událostmi.“¹⁰⁸ Tím také projevil svůj přístup k moderním uměleckým směrům, které odmítal. Byl odpůrcem modernismů a v malířství uznával pouze konzervativní obrazy. Podle vyjádření Otto Wagnera byl právě František Ferdinand největší překážkou v rozkvětu moderní architektury na území Rakouska.¹⁰⁹

František Ferdinand totiž ovlivňoval architekturu v Rakousku nejen z titulu následníka trůnu, ale od roku 1904 také z pozice čestného člena Centrální komise¹¹⁰ pro památkovou péči a od 22. ledna 1910 dokonce z postu protektora, díky němuž získal velké zásluhy, jelikož jen tak mohl zachránit mnoho objektů s vysokou uměleckou hodnotou.¹¹¹ Tento fakt vyzdvihuje Max Dvořák, který v Centrální komisi působil

¹⁰⁶ Nierhaus (pozn. 9), s. 83-84.

¹⁰⁷ Heinz Geretsegger – Max Peintner, Otto Wagner, 1841–1918. *Unbegrenzte Grossstadt. Beginn der Modernen Architektur*, Wien-Salzburg 1983, s. 26., citace podle: Vybíral, *Století dědiců* (pozn. 1), s. 135.

¹⁰⁸ Albert Ilg, *Kunstgeschichtliche Charakterbilder aus Österreich-Ungarn*, Wien 1898, s. 259., citace podle: Vybíral, *Století dědiců* (pozn. 1), s. 135.

¹⁰⁹ Vybíral, *Století dědiců* (pozn. 1), s. 133, 135.

¹¹⁰ Centrální komise působila v Rakousku-Uhersku již od roku 1853 a kladla si za cíl seznámit širokou veřejnost s možnostmi ochrany památek takovou formou, aby se v ní probouzel umělecký cit. Představitelé Centrální komise toho chtěli docílit pravidelným vydáváním esejů, avšak tento záměr nebyl naplňován. Max Dvořák pojmenoval tři faktory, které dle něj způsobovaly úbytek uměleckých děl. První problém viděl v legislativě, a to konkrétně v neuznání památkového zákona. Druhý problém byl stále převládající názor Aloise Riegla o ponechání autentičnosti památky bez jakékoliv obnovy a také o nahrazování starších předmětů novými. Max Dvořák chtěl předat široké veřejnosti další možnosti konzervování památek, čímž by se mohlo zabránit například nahrazování původních barokních oltářů na venkovských kostelech za nové oltáře vytvořené převážně v neogotickém stylu. Třetí problém spatřoval v personálním složení Centrální komise. (Blower, *The Monument Question* (pozn. 16), s. 134-138.)

¹¹¹ Jonathan Blower, Max Dvořák, Franz Ferdinand and the Katechismus der Denkmalpflege, *Umění LVIII*, 2010, s. 433., Jiří Křížek, Arcivévoda František Ferdinand (nekrolog od Maxe Dvořáka), *Zprávy památkové péče*, roč. 64, 2004, č. 6, s. 560., Weissensteiner (pozn. 92), s. 178.

na pozici duchovního a intelektuálního vůdce od roku 1905,¹¹² a to v nekrologu Františka Ferdinanda, kde mu projevuje opravdové a hluboké poděkování za jeho činy.¹¹³

František Ferdinand se stal protektorem Centrální komise po smrti předchozího protektora Josepha Alexandra von Helferta a ihned spatřil v osobě Maxe Dvořáka vynikajícího odborníka, se kterým začal spolupracovat na stručné brožure určené pro širokou veřejnost s obecnými zásadami památkové péče, jež nesla název *Katechismus památkové péče*.¹¹⁴ Arcivévoda byl přímo zapojený do procesu koncepce a editorství. Jeho úloha byla v průběžné konzultaci textů Maxe Dvořáka, kterému předával podněty k dalším úpravám.¹¹⁵ Hlavní zásady textu František Ferdinand spatřoval ve stručnosti, výstižnosti a čtivosti. Příručka se po dokončení měla přeložit do všech říšských jazyků a projít legislativním schválením. Její vydání ale pozastavila smrt Františka Ferdinanda a následná první světová válka, a tak se rozhodlo, že k vydání dojde až v roce 1916.¹¹⁶ Dnes už nelze dokázat, zda došlo v manuskriptu po smrti arcivévody ke změnám, ale obecně se předpokládá, že se příručka vydala přesně podle přání Františka Ferdinanda.¹¹⁷

Arcivévoda byl na pozici protektora pouhé čtyři roky, ale i tak se zasloužil o mnoho. Důležitým mezníkem v Centrální komisi bylo zajištění záštity v zákonech, čímž získala status plně odpovědného památkového úřadu. Arcivévoda chtěl zachovat a především oživit historický odkaz Rakouska, ovšem jeho principy rozhodování byly striktně konzervativní. Jeho cílem bylo ochránit celkovou uměleckou hodnotu včetně celistvého obrazu dochované umělecké kultury.¹¹⁸ Pokud bychom některé z arcivévodových činů zkonkrétnili, bylo by důležité vyzdvihnout například zahájení památkové obnovy hradu Ambras¹¹⁹, nebo zachránění několika gotických staveb před modernizací či silniční regulací, která by znamenala jejich zánik.¹²⁰ Z nekrologu je viditelný značný osobní zájem arcivévody o to, aby se Centrální komise prosadila v Habsburské monarchii.

¹¹² Blower, Max Dvořák (pozn. 111), s. 433.

¹¹³ Křížek (pozn. 111), s. 560-561.

¹¹⁴ Blower, The Monument Question (pozn. 16), s. 134-138.

¹¹⁵ Blower, Max Dvořák (pozn. 111), s. 433, 435.

¹¹⁶ Blower, The Monument Question (pozn. 16), s. 138-140.

¹¹⁷ Blower, Max Dvořák (pozn. 111), s. 437-438.

¹¹⁸ Křížek (pozn. 111), s. 560-561.

¹¹⁹ Vybíral, Století dědiců (pozn. 1), s. 133.

¹²⁰ Weissensteiner (pozn. 92), s. 178.

3.2 Historie území – Chlumecko

Dnešní území Chlumecka a jeho okolí bylo osídleno Slovy, ale přesná datace je vzhledem k nedostatku věrohodných pramenů sporná¹²¹. Dle pramenů procházela v těsné blízkosti dnešního Chlumu u Třeboně jedna z hlavních zemských obchodních stezek – *rakouská*, též zvaná „*zrádná*“, zmíněná roku 871 v souvislosti se svatebním průvodem nevěsty pro knížete Svatopluka. Pojmenování *Chlum* se prokazatelně objevuje až na konci 13. století jako název vsi na návrší za dnešním kostelem osídlené utečenci z Vitorazska.¹²²

Vesnice Chlum patřila od svého počátku treboňskému rožmberskému panství, stejně tak i nedaleké vsi Lutová a Stříbřec. Vyplývá to z úročních rejstříků z let 1424, 1433 a dalších rejstříků z 15. století. Východně od tohoto výběžku rožmberského panství se nacházely vsi Žíteč a Mirochov, které patřily původně pánům z Landštejna, ale od roku 1381 je drželi Krajířové z Krajku sídlící na Nové Bystřici.¹²³ Z důvodu vzdálených a roztroušených částí panství Rožmberků i Krajířů se oba rody dohodly o výhodné výměně území na březích řeky Lužnice. V roce 1508 Petr z Rožmberka tímto aktem vyměnil vsi Chlum, Lutovou a Stříbřec s Konrádem Krajířem z Krajku za ves Cep a velký lesní komplex, čímž se dostalo území dnešního Chlumu u Třeboně do rukou rodu Krajířů z Krajku.¹²⁴

Krajířové byli jedním z nejmocnějších rodů v jižních Čechách. Za jejich doby došlo k velkému hospodářskému vzestupu panství, ale z důvodu jejich velké stavební činnosti se dostali do dluhů. V roce 1557 bylo území Krajířů rozděleno. Novobystřické panství zahrnující i Chlum získal do držení syn Vilém, který však roku 1572 umírá bezdětný. Jeho dědici byli synovec Julius a neteře. Nebylo však v jejich silách udržet zadlužené panství, a proto ho v roce 1575 prodali manželovi Vilémovy neteře Ludmily – Janu staršímu z Lobkovic.¹²⁵

¹²¹ Více o osídlení oblasti Slovy viz Kodl – Kodlová, Chlum u Třeboně (pozn. 17), s. 15-19.

¹²² Ibidem, s. 21-22, 33.

¹²³ SOA v Třeboní – oddělení Třeboň, Velkostatek Chlum u Třeboně 1607–1921, Inventář, Úvod, dostupné online: <https://digi.ceskearchivy.cz/921200001000103>, s. 1.

¹²⁴ SOA v Třeboní – oddělení Třeboň, Velkostatek Chlum u Třeboně 1607–1921, Inventář, Úvod, dostupné online: <https://digi.ceskearchivy.cz/921200001000103>, s. 1. Srov. Kodl – Kodlová, Chlum u Třeboně (pozn. 17), s. 48.

¹²⁵ Kodl – Kodlová, Chlum u Třeboně (pozn. 17), s. 53, 59.

Rod Lobkoviců držel panství 22 let, avšak k žádnému soustavnějšímu rozvoji nedošlo. V roce 1597 ho Lidmila,¹²⁶ dcera Jana staršího z Lobkovic, prodala Radslavovi Vchynskému z Vchynic a Tetova, který měl poprvé od dob Krajířů z Krajku snahu o zvelebení kraje, ale doba na počátku 17. století byla politicky i nábožensky velice neklidná, a proto se Radslav Vchynský rozhodl panství prodat Lucii Otýlii, manželce Viléma Slavaty z Chlumu a Košumberka.¹²⁷

Lucie Otýlie koupila bystrické panství s Chlumem roku 1615 za 125 000 kop grošů.¹²⁸ Chlum se tak poprvé dostalo do rukou hradecké vrchnosti, která ho vlastnila až do roku 1693, kdy se panství Slavatů dělilo po přeslici na pět dílů mezi zbylé potomstvo. Novou Bystřici a Chlum získala do držení Kateřina Terezie Slavatová, vdova po Janu Arnoštovi svobodném pánu z Fünfkirchenu. Území následně připadlo jejich synovi – svobodnému pánu Janu Leopoldovi z Fünfkirchenu,¹²⁹ se kterým přišly dobré časy.¹³⁰ Před svou smrtí v roce 1704 rozdělil celý majetek mezi své syny. Novou Bystřici získal Jan Adam a Chlum dostal do správy Jan František. Od této chvíle byl Chlum samostatným panstvím, ve kterém se díky Janu Františkovi začaly zlepšovat hospodářské poměry. Jan František zemřel roku 1782, a tak chlumské panství přebírá jeho syn František Jan.¹³¹ Předchozí majitelé, kromě Krajířů z Krajku, se více zajímali o rozvoj svých panství v jiných částech, ale Fünfkirchenové se začali soustředit pouze na rozvoj Chlumu a jeho okolí.¹³² Od roku 1787 zde fungovala papírna a v roce 1796 byla obnovena výroba železa.¹³³ Jako poslední z rodu Fünfkirchenu spravovala panství mezi lety 1807 a 1834 vdova po Františku Janovi – Marie Estera, rozená hraběnka Paarová, s poručenskou radou, ale její hospodaření vedlo k zadlužení, proto muselo být opět prodáno.¹³⁴

¹²⁶ SOA v Třeboni – oddělení Třeboň, Velkostatek Chlum u Třeboně 1607–1921, Inventář, Úvod, dostupné online: <https://digi.ceskearchivy.cz/921200001000103>, s. 2.

¹²⁷ Kodl – Kodlová, Chlum u Třeboně (pozn. 17), s. 90-92.

¹²⁸ Ibidem, s. 93.

¹²⁹ SOA v Třeboni – oddělení Třeboň, Velkostatek Chlum u Třeboně 1607–1921, Inventář, Úvod, dostupné online: <https://digi.ceskearchivy.cz/921200001000103>, s. 2.; Jan Leopold z Fünfkirchenu kromě chlumeckého panství dostal i přídavek 17 419 zlatých. (Kodl – Kodlová, Chlum u Třeboně (pozn. 17), s. 102.)

¹³⁰ Kodl – Kodlová, Chlum u Třeboně (pozn. 17), s. 100.

¹³¹ SOA v Třeboni – oddělení Třeboň, Velkostatek Chlum u Třeboně 1607–1921, Inventář, Úvod, dostupné online: <https://digi.ceskearchivy.cz/921200001000103>, s. 2.

¹³² Kodl – Kodlová, Chlum u Třeboně (pozn. 17), s. 102.

¹³³ Antonín Štícha, Chlum a páni z Růže, rod Slavatů a další..., in: Antonín Štícha, Historie městyse, <https://www.chlum-ut.cz/historie-mestyse/d-53/p1=1003>, vyhledáno 30. 8. 2020.

¹³⁴ Kodl – Kodlová, Chlum u Třeboně (pozn. 17), s. 109. Srov. SOA v Třeboni – oddělení Třeboň, Velkostatek Chlum u Třeboně 1607–1921, Inventář, Úvod, dostupné online: <https://digi.ceskearchivy.cz/921200001000103>, s. 2.

Panství chtěl získat pražský advokát doktor Jan Kaňka pro bývalého francouzského krále Karla X.¹³⁵, ale nakonec ho v roce 1834 kupuje Eduard hrabě Stadion-Thannhausen¹³⁶ za cenu 630 989 zlatých a 52 krejcarů. Hrabě Eduard zde zrenovoval železárny, které byly v této době jedny z největších v jižních Čechách.¹³⁷ Kromě panství v Chlumu vlastnil i statky v oblasti dnešního Prachaticka a Klatovska. Klenová se měla stát jeho hlavním sídlem, avšak po sňatku s neurozenou ženou, dcerou haličského obchodníka s kůžemi, Konstancií von Rosenstern, bylo sídlo v Chlumu jediným ponechaným majetkem. Po svatbě byl svou rodinou donucen zřeknout se svého postavení v rodině ve prospěch svého bratra Františka, který následně prodal všechny Eduardovo statky kromě panství v Chlumu. Tento Eduardův alodní majetek byl ovšem zatížený stotisícovou pohledávkou ve prospěch rodiny.¹³⁸ Hrabě Eduard zde zřejmě žil se svou ženou až do své smrti v roce 1844. V období, kdy panství držela manželka hraběte Eduarda Konstancie, byl Chlum na základě císařského rozhodnutí ze dne 3. prosince 1857 povýšen na městys.¹³⁹ O čtyři roky později, v roce 1861, Konstancie umírá a panství je opět na prodej. V této době patřilo panskému velkostatku okolo 60 % veškeré půdy a veškerý zdejší průmysl, proto o něj byl velký zájem. Nakonec ho roku 1861 na základě příznivého posudku kupuje František V. z Modeny za cenu 975 000 Zlatých.

Pro Františka V. se nově získané chlumecké panství stalo jen doplňkem dosavadního jmění v severní Itálii a neměl zájem o modernizaci panského sídla ani zdejšího průmyslu.¹⁴⁰ Vévoda zemřel v roce 1875. Jeho dědicem se stal František Ferdinand, dvanáctiletý synovec císaře Františka Josefa I., který tímto dědictvím získal společně s velkým jměním i přídomek Este. Vzhledem k jeho nízkému věku spravoval celý majetek až do roku 1877 Ferdinandův otec Karel Ludvík – mladší bratr císaře. Oproti vévodovi z Modeny si ale František Ferdinand, jakožto vášnivý lovec, chlumecké panství oblíbil zejména pro jeho bohaté okolní lesy a vody plně zvěře, ryb a ptactva. Zámek v Chlumu u Třeboně získal dnešní neobarokní podobu během přestavby

¹³⁵ SOA v Třeboni – oddělení Třeboň, Velkostatek Chlum u Třeboně 1607–1921, Inventář, Úvod, dostupné online: <https://digi.ceskearchivy.cz/921200001000103>, s. 2.

¹³⁶ Kodl – Kodlová, Chlum u Třeboně (pozn. 17), s. 109. Srov. SOA v Plzni – pracoviště Klatovy, Rodinný archiv Stadionů, Inventář, Historie rodu, dostupné online: http://www.inventare.cz/iipimage/240261000/soap-pn_ap0261_20186_ra-stadion_0010, s. 15.

¹³⁷ Štícha, Chlum (pozn. 133).

¹³⁸ SOA v Plzni – pracoviště Klatovy, Rodinný archiv Stadionů, Inventář, Historie rodu, dostupné online: http://www.inventare.cz/iipimage/240261000/soap-pn_ap0261_20186_ra-stadion_0010, s. 15-16.

¹³⁹ Štícha, Historie (pozn. 19). Srov. Kodl – Kodlová, Chlum u Třeboně (pozn. 17), s. 125.

¹⁴⁰ Kodl – Kodlová, Chlum u Třeboně (pozn. 17), s. 124-126.

probíhající mezi lety 1901–1903 iniciovanou arcivévodou Františkem Ferdinandem d'Este.

V období první světové války byl chlumecký velkostatek ve správě Hohenbergů. Až rozhodnutím ministerstva zemědělství nově vzniklého Československa ze dne 3. května 1919 byla na Velkostatek Chlum u Třeboně uvalena nucená správa, čímž se Chlum dostal pod Ředitelství bývalých císařských statků v Praze, které bylo později přejmenováno na Ředitelství státních lesů a statků v Praze.¹⁴¹

3.3 Historie panského sídla v Chlumu u Třeboně

Kdy a kde bylo vystavěno první panské sídlo v Chlumu u Třeboně, je nejisté. František a Jiřina Kodlovi uvádějí první zmínku o tvrzi v souvislosti s *rakouskou* stezkou: „*Na tuto hlavní stezku zemskou napojili Doudlebané stezku spojovací, vedoucí z župního hradu Doudleby přes Borovany, Kramolín a Cep k brodu přes Lužnici u Suchdola. Tam vstoupila stezka na dnešní chlumeckou půdu a výslovně se uvádí, že vedla „přes chlumskou tvrz“ hlubokými lesy za dnešním Staňkovem směrem na Sedlo, kde bylo možno odbočit doleva do vnitra Čech, nebo doprava k Landštejnu a dále do Rakous či na jižní Moravu. Nelze rovněž vyloučit, že již někde v okolí chlumecké tvrze se cesta rozdvojovala na Stráž a Landštejn.*“¹⁴², avšak bez datace.

Tato skutečnost by mohla nasvědčovat tomu, že se panství nacházelo na zalesněném návrší mezi Staňkovským rybníkem a státní hranicí, které dodnes nese název Chlumeč. Doudlebská pomezí tvrz by zde měla svou úlohu¹⁴³, ale tato domněnka není ničím podložena.¹⁴⁴

Místo, na kterém je existence sídla prokázána, se nachází přibližně v oblasti dnešního zámku. Stála zde zděná tvrz Chlumeč, o které se dozvídáme z pramenů až z počátku 16. století. Roku 1520 ji založil Volf II. Krajíř z Krajku a brzy poté začal s výstavbou rybníků. Volf II. se v roce 1538 stal nejvyšším kancléřem

¹⁴¹ Ibidem, s. 130-131, 139.

¹⁴² Ibidem, s. 21-22.

¹⁴³ Kodl – Kodlová, Chlum u Třeboně (pozn. 17), s. 22-23. Srov. Štícha, Historie (pozn. 19).

¹⁴⁴ Další teorií o místě bývalého panského sídla uvádí Antonín Štícha ve svém textu o historii městyse, kde píše, že se tvrz nacházela na místě dnešního kostela Nanebevzetí Panny Marie, avšak neuvádí žádné prameny, které ho k tomuto tvrzení dovedly. (Štícha, Historie (pozn. 19).)

a roku 1542 nejvyšším purkrabím v Čechách.¹⁴⁵ Za tyto věrné služby králi Ferdinandovi I. a císaři Karlu V. získal roku 1548 dědičné vlastnictví ličovského¹⁴⁶ statku Hamr, čímž se posunula zemská hranice hlouběji do ličovských lesů a k řece Dračici¹⁴⁷, což umožnilo rozšíření chlumecké soustavy rybníků. Tyto události zřejmě přiměly Volfa II. přistavit obytnou část ke tvrzi. Novou obytnou část tvořilo pět světnic, sín, kuchyně, dva sklepy a konírny pro dvanáct koní.¹⁴⁸ Z období držení panství Krajířemi z Krajku se nám dochovala mapa z let 1528–1560 a mapa z roku 1564, na kterých je v obou případech tvrz zakreslena v blízkosti rybníka Hejtman.¹⁴⁹ Tvrz je na mapách zobrazena jako stavba s věží, jež má dvojitou baňatou kopuli, zřejmě krytou šindelem. To by mohlo naznačovat, že se jednalo spíše o zámček než o tvrz, ale v pramenech pocházejících z období po roce 1575, tedy z období držení Lobkovickými, se jasně uvádí název „tvrz Chlumeč“. I ve smlouvě z roku 1597, kdy panství kupoval Radslav Vchynský, je stále uvedeno stejné označení.¹⁵⁰

V době, kdy panství drželi Slavatové, byla situace v zemi politicky i nábožensky složitá a zřejmě z tohoto důvodu nemáme o tvrzi žádné zprávy, a to ani o jejím vypálení nebo zničení. Je proto pravděpodobné, že jako neobydlená stavba postupně pustla. Tvrz máme znázorněnou na mapě rybníčních soustav Slavatů za sádkami pod hrází rybníka Hejtman jako budovu v zahradě. Na kresbě je patrné, že areál parku se dvorem a sádkami je obehnán zdí, která by mohla být pozůstatkem opevnění.¹⁵¹ V roce 1693 se zámek dostal do držení Fünfkirchenů.¹⁵² I když se zřejmě stále jednalo o stavbu charakteru tvrze, máme z téhož roku záznam o zámecké kapli,¹⁵³ ve které se nacházely 4 antependia, 10 velkých a 10 malých obrazů malovaných na plátně a dva dřevěné svícny. Kaple byla nejstarší částí tehdejšího zámku.¹⁵⁴

¹⁴⁵ Kodl – Kodlová, Chlum u Třeboně (pozn. 17), s. 22, 56.

¹⁴⁶ Východně od Chlumu u Třeboně se nachází na území dnešního Rakouska město Ličov (německy Litschau), které bylo součástí Vitorazska.

¹⁴⁷ Řeka Dračice je pravostranným přítokem řeky Lužnice. Dnes tvoří část hranice mezi Českou republikou a Rakouskem.

¹⁴⁸ Ibidem, s. 58.

¹⁴⁹ K mapám více Ibidem, s. 60-62.

¹⁵⁰ Ibidem, s. 91.

¹⁵¹ Ibidem, s. 97.

¹⁵² Ibidem, s. 101-102.

¹⁵³ Aichelburg (pozn. 20), s. 109. Srov. Kodl – Kodlová, Chlum u Třeboně (pozn. 17), s. 102.

¹⁵⁴ Štícha, Historie (pozn. 19).

Pro Fünfkircheny bylo toto panské sídlo nevyhovující, proto se Jan František rozhodl roku 1719¹⁵⁵ bývalou tvrz přestavět na barokní zámeček¹⁵⁶. Nová jednopatrová stavba se šindelovou střechou navazovala v pravém úhlu na starší část.¹⁵⁷ Do prvního patra bylo vystavěno nové schodiště ze dvora a nad hlavním vchodem byla věžička s hodinami¹⁵⁸, kterou lze vidět i na vedutě z roku 1813. Podoba panství v této době je viditelná i na Císařském povinném otisku map stabilního katastru Čech pocházejícím z roku 1827.

Eduard hrabě Stadion ani vévoda František V. z Modeny zřejmě žádné úpravy na panském sídle neprovedli, nebo se nedochovaly žádné záznamy.

S další přestavbou přišel až Karel Ludvík v letech 1872–1875, jenž nechal upravit severovýchodní křídlo mezi hlavní budovou a zahradním pavilonem s jídelnou a kulečnickovým sálem.¹⁵⁹ O rok později, v roce 1876, se rozhodl zbourat zbývající části starého zámku a další úpravy prováděl již na novém zámku téměř dnešního půdorysu. Nad hlavní vchod dal zasadit arcivévodský znak, nad něj nechal provést nástěnnou malbu sv. Prokopa a na vrchol štítu byly umístěny bicí hodiny.¹⁶⁰

Sám arcivévoda František Ferdinand začal s přestavbami již mezi lety 1881–1884.¹⁶¹ Pod vedením stavitele Kobilky byl zbourán nedávno vystavěný spojovací trakt i zahradní pavilon, čímž vznikla asymetrická hmota, která se následně doplnila o levé křídlo vytvořené dle plánů Franze Kinzla a Emanuela Vrzala, na základě čehož dosáhli požadované symetričnosti budovy. [A1] V přízemí levého křídla byla vybudovaná nová kuchyně a v pravém křídle se nacházely kanceláře duchovního i kanceláře hospodářského a lesního úřadu. V prvním patře, do kterého vedly široké

¹⁵⁵ Autoři František a Jiřina Kodlovi v knize *Chlum u Třeboně – kapitoly z dějin jihočeského pohraničí* (Viz Kodl – Kodlová, Chlum u Třeboně (pozn. 17).) uvádějí chybné datum výstavby fünfkirchenovského zámku, a to rok 1710, ale v článku chlumského zpravodaje Hejtman z května 1993 (František a Jiřina Kodlovi, Tajemství zmizelého nápisu, in: *Hejtman – chlumský zpravodaj*, Chlum u Třeboně, č. 5, 1993, s. 1-2.) se autoři opravili na rok 1719. K novému zjištění došli po znovuvyluštění chronogramu v nápisu, který byl nad vstupní branou. Rok výstavby 1710 převzali při psaní knihy z publikace: František Mareš – Jan Sedláček, *Soupisu památek historických s uměleckých v Království Českém. Politický okres Třeboňský*, Praha 1900.

¹⁵⁶ Jan František se kromě nové budovy zámečku rozhodl vystavět i nový barokní kostel, který byl se zámek spojen lipovou alejí s křížovou cestou. (Emanuel Janoušek, *Chlum u Třeboně před stopadesáti lety (zvláštní otisk Jihočeského obzoru)*, Třeboň 1937, s. 9.)

¹⁵⁷ Kodl – Kodlová, Chlum u Třeboně (pozn. 17), s. 102.

¹⁵⁸ Janoušek (pozn. 156), s. 9-10.

¹⁵⁹ Vybíral, Století dědiců (pozn. 1), s. 133.

¹⁶⁰ Antonín Štícha, Zámek, in: Antonín Štícha, Historie městyse, <https://www.chlum-ut.cz/historie-mestyse/d-53/p1=1003>, vyhledáno 30. 8. 2020.

¹⁶¹ Kodl – Kodlová, Chlum u Třeboně (pozn. 17), s. 131.

schody se sochami,¹⁶² bylo umístěno arcivévodovo apartmá s ložnicí a pracovnou. František Ferdinand si zde chtěl vybudovat pohodlné panské sídlo – lovecký zámek pro odpočinek a všechny své záliby stranou politického dění.¹⁶³ Celé patro bylo vyzdobeno cennými předměty a obrazy od italských malířů, které pocházely ze sbírky dřívějšího vybavení zámku, avšak většina tohoto souboru děl byla v roce 1866 odvezena do Vídně z důvodu její ochrany před válečným tažením pruských vojsk do Čech.¹⁶⁴

Spolu s budovou zámku byl upravován i celý areál parku, na nějž vytvářel plány konopišťský zámecký zahradník Mössmer.¹⁶⁵ František Ferdinand také nechal rozšířit dančí obory a s velkou péčí se staral i o obory srnčí a jelení. Tyto arcivévodovy počiny jen potvrzují jeho zalíbení v chlumeckém panství,¹⁶⁶ což dokazuje i poslední přestavba a modernizace zámku v neobarokním duchu mezi lety 1901–1903.

3.4 Neobarokní přestavba zámku v Chlumu u Třeboně

K přestavbě a modernizaci chlumecké zámecké budovy s přilehlým parkem se arcivévoda František Ferdinand d'Este rozhodl krátce po sňatku s Žofií Chotkovou konané 1. července 1900, neboť se pro oba stalo oblíbeným letním sídlem.¹⁶⁷ František Ferdinand byl známý svým odporem k velkým městům, z nichž nejvíce opovrhoval Vídní. Upřednostňoval život v ústraní a v obklopení přírodou. Arcivévodův osobní sekretář Nikititsch-Boules o něm poznamenal, že jeho „*láska k samotě se přirozeně zvláště projevovala na letních sídlech, kde se více nežli jinde mohl věnovat rodině a lovecké zábavě, aniž by byl cizími obírán o svůj skrovně odměřený volný čas.*“¹⁶⁸ Přestože měl František Ferdinand venkovských sídel několik¹⁶⁹, chlumecké panství pro něj bylo výjimečné nejrozsáhlejším lesním majetkem, jenž vlastnil, a také bylo spjato s několika arcivévodovými zásadními životními událostmi, z nichž lze vyzdvihnout

¹⁶² Štícha, Zámek (pozn. 160).

¹⁶³ Vybíral, Století dědiců (pozn. 1), s. 133.

¹⁶⁴ Štícha, Zámek (pozn. 160).

¹⁶⁵ Více viz kapitola *Park zámku v Chlumu u Třeboně*.

¹⁶⁶ Kodl – Kodlová, Chlum u Třeboně (pozn. 17), s. 131.

¹⁶⁷ Ibidem, s. 136.

¹⁶⁸ Paul Nikititsch-Boules, Vor dem Sturm. Erinnerungen an Erzherzog Thronfolger Franz Ferdinand, s. 85., citace podle: Vybíral, Století dědiců (pozn. 1), s. 132.

¹⁶⁹ Dalšími letními sídly byly zámky Artstetten a Blühnbach a také lovecké chaty v Löllingu a v Eckartsau. (Vybíral, Století dědiců (pozn. 1), s. 132.)

například setkání s doktorem Victorem Eisenmengerem v roce 1895, který se následně stal jeho osobním lékařem a později i životopiscem. Zámek v Chlumu u Třeboně je spojen i s osudnou cestou Františka Ferdinanda a Žofie Chotkové do Sarajeva. 20. června 1914 celá arcivévodova rodina odjela z Konopiště do Chlumu, kde chtěli po návratu z Bosny strávit celý červenec.¹⁷⁰

Architektem téměř dnešní podoby zámku se stal Heinrich Johann Leopold Gerl, spíše známý jako Heinz Gerl. Narodil se ve Vídni roku 1852 v rodině s dlouhou tradicí ve stavitelství.¹⁷¹ Jeho otec Peter Rudolf Gerl byl městským i soukromým architektem a také stavitelem pro Dolní Rakousy.¹⁷² Heinz se vydal stejným směrem jako jeho otec. Vychodil Polytechnický institut, Technickou univerzitu ve Vídni a následně se jeden semestr vzdělával u Theophila Hansena na Akademii výtvarných umění. Po absolutoriu získal v roce 1876 stavitelskou licenci a jeho první samostatná realizace pochází z roku 1884. Lze však předpokládat, že již dříve nabíral zkušenosti v kanceláři svého otce. Heinz Gerl získal na základě svých realizací dobrou pověst, proto se stal císařským a královským architektem. Jeho úspěšná stavební společnost vystavěla mnoho bytových i komerčních budov ve Vídni a taktéž velké množství domů, hradů a zámků mimo vídeňské území. Na tuto skutečnost poukazuje i přestavba budovy zámku v Chlumu u Třeboně.

Heinz Gerl měl možnost se často setkávat s významnými architekty, z nichž můžeme jmenovat například Heinricha Ferstela nebo Theophila Hansena, od nichž získal mnoho nových vědomostí, a ty následně uplatňoval při návrzích projektů reprezentativních budov v historizujících slozích. Na fasádách obytných i obchodních domů používal dva modely plastického členění. V prvním případě se středová osa táhla přes balkon až do střešního pásma, kde byla zakončena věžičkou, nebo v druhém případě byla fasáda rozčleněna vysokými pilastry, římsami, různě tvarovanými okenními šambránami a sokly s výrazným drážkováním, což je aplikováno i na zámku v Chlumu u Třeboně. Dekorační prvky jeho staveb nesou zjednodušené renesanční, barokní, rokokové, klasicistní a výjimečně i románské a gotické motivy. Heinz Gerl se nenechal

¹⁷⁰ Ibidem, s. 133.

¹⁷¹ Inge Scheidl, Heinz Gerl, dostupné na <http://www.architektenlexikon.at/de/164.htm>, vyhledáno 16. 9. 2020.

¹⁷² Brigitte Brunner, *Josef Ignaz Gerl und sein Beitrag zur Wiener Architektur des Josephinismus (masterarbeit)*, Wien 2014, s. 45.

ovlivnit přicházející ranou modernou.¹⁷³ To zajisté František Ferdinand oceňoval, jelikož byl známý opovrhováním moderními tendencemi v architektuře. V této oblasti upřednostňoval spíše průměrné jedince bez vlastních intencí, kteří zhotoví projekt pouze na základě přesných požadavků zadavatele, a to Heinz Gerl splňoval.¹⁷⁴

Již v roce 1895 se Heinz Gerl setkal s Františkem Ferdinandem při úpravách vídeňského paláce d'Este, který se měl stát muzeem arcivévodových sbírek. František Ferdinand byl zřejmě se službami Heinze Gerla spokojený, proto si ho vybral jako architekta přestavby zámku v Chlumu u Třeboně.

V únoru 1901 císařský a královský dvorní stavitel Heinz Gerl zpracoval projekt zámku. František Ferdinand si žádal původní zámek zvýšit o jedno poschodí a zakrýt ho novou střechou. Uvnitř si přál vybudovat další schodiště, prostornou halu v přízemí a také přemístit kuchyni do pravého křídla z nedávno vystavěného levého křídla. V prvním patře měla být vybudována velká jídelna, balkon do hlavního průčelí a dvě terasy do zahradního průčelí. Hlavní stěny měly být 1 m silné v přízemí, 85 cm v 1. patře a 75 cm v 2. patře.¹⁷⁵ Navrhovanou stavbu s odhadními náklady 304 551 korun schválil Nejvyšší dvorský maršálek¹⁷⁶ dne 28. 3. 1901. František Ferdinand ale do projektu znovu vstoupil a vyžádal si do interiéru zámku ještě zařadit ústřední topení, dvě další koupelny, záchody a na fasádu dvě sochy a řadu váz. Upravené plány s novým odhadem nákladů 319 105 korun předložil architekt v červnu 1901.¹⁷⁷ [A2-6] Heinz Gerl uzavřel s následníkem trůnu smlouvu, která udává, že se nesmí překročit rozpočet stavby a vymezuje termíny prací.¹⁷⁸

Do 15. září 1901 měly být hotové práce v přízemí a v 1. patře a do 15. října téhož roku i práce ve 2. patře a podkroví, ale vzhledem ke složitosti rekonstrukce byly práce zpožděny, a to až do února 1902. Během renovace byly vyměněny stropy, opraveny komíny a v prvním patře se zasadila nová dubová okna a dveře. Podle obdrženého přehledu faktur se na renovaci zámku podíleli stavitel Krejčí, kameníci Rinnai a Hammer, pokrývač Jarrath, instalatér Beschorner, tesař Müller, malíř domu Ladewig a kamnář Fessler. Střešní tašky byly dodány Wienerbergerem, topný systém Horlingem, vodovodní

¹⁷³ Inge Scheidl, Heinz Gerl, dostupné na <http://www.architektenlexikon.at/de/164.htm>, vyhledáno 16. 9. 2020.

¹⁷⁴ Vybíral, *Století dědiců* (pozn. 1), s. 136.

¹⁷⁵ Aichelburg (pozn. 20), s. 111.

¹⁷⁶ Nejvyšší dvorský maršálek (Obersthofmarschall) byl nejvyšší úřad v právních záležitostech na císařském dvoře. (Jan Županič, *Nová šlechta rakouského císařství*, Praha 2006, s. 110.)

¹⁷⁷ Vybíral, *Století dědiců* (pozn. 1), s. 136. Srov. Aichelburg (pozn. 20), s. 109.

¹⁷⁸ Vybíral, *Století dědiců* (pozn. 1), s. 134.

potrubí Wiktorinem a Tringlerem, toalety dodal L. Mayer a hromosvody pocházely od Bostelmana. V Chlumu také působil sochař Bielhovek, štukatér Hazda, asfaltěři Suppantschitsch, sklenář Andel a zámečníci Biro, Holzle, Svoboda, Kankus a Metzl.¹⁷⁹

Na straně hlavního průčelí byl při rekonstrukci, díky vybudování balkonu v úrovni *piano nobile*, vytvořen silnými pilíři podporovaný krytý vstup, na jehož místě byl z důvodu lhostejnosti správce stavby zazděný starý římský nápis připomínající zámek z roku 1719. Podle zdrojů je také v této době nahrazena freska sv. Prokopa nad hlavním vchodem freskou sv. Hubertem.¹⁸⁰

Všechny práce byly dokončeny nejdéle v únoru roku 1903, jelikož máme dochovanou žádost o osvobození od domovní daně za přístavbu druhého patra ze dne 21. února 1903, jejíž přílohou byl i certifikát o dokončení stavby. Žádost sepsal ředitel panství Graf a byla podána na císařské a královské okresní hejtmánství v Třeboni.¹⁸¹

Touto přestavbou získal zámek téměř dnešní podobu. [A7-9] Dvoupatrová budova zakončená mansardovou polovalbovou střechou, ze které se tyčí devět komínů, má půdorys ve tvaru písmene E¹⁸² otevírajícího se směrem do parku. Fasáda má tmavě žlutou barvu s bílými dekoračními prvky v podobě pilastrů, bosáží, rustik, šambrán, suprafenster, parapetů, říms či kartuší. V úrovni přízemí je stavba po celém obvodu obehnaná kamenným soklem a nad ním pásovou bosáží. V úrovni prvního a druhého patra jsou na rozích rustikované vysoké pilastry imitující mělkou nárožní bosáž. Šambrány oken v přízemí jsou propojeny s kordonovou římsou. Okna prvního patra zasazená v šambránách mají nejhonosnější výzdobou v podobě zdobených parapetů a suprafenster zakončenými okenními římsami, čímž se zdůrazňuje toto hlavní, nejvíce reprezentativní, patro – *piano nobile*. V druhém patře mají okna lemující šambrány taktéž dekorované parapety a suprafenestry, ale poněkud méně honosně. Pod okny probíhá parapetní římsa a suprafenestry jsou shora propojeny s korunní římsou. Z mansardové střechy ve třetím poschodí vystupují v meziokenní osách nižších pater vikýře, ve kterých jsou sdružená okna zasazená v šambránách, nad nimiž jsou dekorační

¹⁷⁹ Ibidem, s. 136. Srov. Aichelburg (pozn. 20), s. 110.

¹⁸⁰ Aichelburg (pozn. 20), s. 111.

¹⁸¹ SOA v Třeboni, fond Velkostatek Chlum, inv. č. 512, k. 174.

¹⁸² Stejný tvar půdorysu se objevuje také na neobarokní stavbě Strakovy akademie na Malostranském nábřeží z let 1891–1896, jejíž architektem byl žák Josefa Schulze a Teophila Hansena. (Jiří Tomáš Kotalík, Historie AVU, dostupné online: <http://www.avu220.cz/cs/historie-avu>, vyhledáno dne: 14. 11. 2020.)

štukové kartuše. Okna v jednotlivých patrech mají odlišnou velikost, ale všechna jsou dřevěná, špaletová a až na výjimky šestitabulová.

Hlavní průčelí je orientováno na severozápad a má 16 okenních os. [A10] Uprostřed průčelí je o šířce čtyř okenních os pilastry akcentován mělký rizalit, který je v úrovni mansardového patra zakončený dekorovaným frontonem, na jehož vrcholu je váza se dvěma putti a po stranách na něm sedí sochy. Rizalitu v přízemním patře předstupuje portikus tvořící balkon prvního patra. [A11] V úrovni piana nobile je uprostřed průčelí freska sv. Huberta a nad ním v kartuši kamenný erb rodiny Este.

Jihozápadní průčelí má šest okenních os se třemi vystupujícími vikýři v mansardové střeše. Protilehlé severovýchodní průčelí má sedm okenních os a taktéž tři vystupující vikýře.

Nejvíce členité je jihovýchodní průčelí orientované do zahrady s 23 okenními osami a devíti vikýři v mansardové střeše, z nichž je nejvíce dekorativní vikýř štítového rizalitu. [A12-13] Je tvořeno třemi vystupujícími hmotami, a to pravým bočním křídlem, štítovým rizalitem uprostřed a levým bočním křídlem. Mezi bočními křídly a rizalitem jsou v úrovni piana nobile vybudovány dvě terasy.

Pokud porovnáme dnešní podobu zámku s kolorovaným plánem fasády jihovýchodního průčelí, objevíme několik neshod. Šambrány oken v přízemí nenavazují na kordonovou římsu, ale mezi těmito šambránami a kordonovou římsou je jeden pás bosáže. U sdružených oken v přízemí pod terasami je rozdíl v šambránách – na plánech jsou spolu propojeny, ale ve skutečnosti má každá svůj oddělený rámeček. Dále také není v plánech zakreslena parapetní římsa pod okny druhého patra a u vysokých pilastrů není vyznačena rustika. Výrazným odlišným prvkem je podoba okna v úrovni piana nobile ve středovém rizalitu zahradního průčelí. Dle plánu by se zde mělo nacházet velké segmentově klenuté okno s ostěním a výrazně dekorovanou suprafenestrou završenou zvlněnou okenní římsou, ale dnes jsou na tomto místě pouze dvě sdružená osmitabulová okna v šambránách s okenními římsami.

I přes skutečnost, že nemáme obrazový pramen stavby ihned po přestavbě, je velice pravděpodobné, že k těmto změnám plánů došlo již během stavby. Buď mohlo jít o zásah stavebníka Františka Ferdinand, například z estetických důvodů, nebo z důvodu větší finanční náročnosti. Je možné, že dodržáním všech dekoračních prvků dle projektové dokumentace by mohlo dojít k překročení rozpočtu, a to především

kvůli nepředvídaným komplikacím během stavby.¹⁸³ Architekt Heinz Gerl byl vázán smlouvou o solidním provedení všech prací, kde byl mimo jiné i pevně stanovený rozpočet.

Zámek v interiérech vychází z původních barokních sídel, ale spíše bychom ho mohli nazvat jako jejich volnou obměnou. Z důvodu odlišných požadavků na reprezentaci i jiného běžného provozu oproti době baroka se zde upřednostnila dvoutraktová dispozice s průběžnou chodbou. Systém řazení místností dle decora 18. století je zde pouze naznačen.¹⁸⁴ Ve všech patrech bylo zavedené elektrické osvětlení i vodní potrubí.¹⁸⁵ Dekorace interiérů byla v podobě táflování stěn [A6] a stropy měly dekorativní štukové rámce. [A15] Na dekoracích si arcivévoda zakládal a nešetřil na nich. Dokonce se sám účastnil zařizování interiérů, do nichž umístil starožitnosti i lovecké trofeje.¹⁸⁶

V přízemí měl zámek deset místností, dvě kuchyně, tři spižírny, tři toalety, tři sklady dřeva, dvě úklidové místnosti, umývárnu a dva vestibuly. V prvním patře dvanáct pokojů, dva obývací pokoje, kancelář, dvě koupelny, a dvě toalety. Ve druhém patře šestnáct pokojů, předsíň, koupelnu a tři toalety. V mansardovém patře šestnáct podkrovních místností a dvě toalety a na půdě osm půdních prostor.

Přestavba, modernizace a zařizování svých sídel bylo oblíbenou činností Františka Ferdinanda. Souvisí to i s jeho zájmem o architekturu a památkovou péči.¹⁸⁷ Styl pozdního historismu, konkrétně neobaroka, zapadal do koncepce Alberta Ilga o rakouském národním slohu. Arcivévoda zároveň ctil *genia loci*, jelikož výchozím stavem před zahájením přestavby zde byl barokní zámek. Volba neobarokního stylu souvisela i s Ferdinandovým osobním vkusem, což dokazuje jeho vyjádření při slavnostním otevření novostavby secesního kostela ve Steinhofu, kdy řekl architektu Ottu Wagnerovi, že sloh Marie Terezie je stejně nejkrásnější.¹⁸⁸ Barokní prvky aplikované v období historismů měly především připomínat nejvyšší moc a slávu habsburské monarchie v období 18. století, kterému se chtěl sám František Ferdinand těmito počiny alespoň přiblížit. Ovšem v porovnání s původním barokem

¹⁸³ Během stavby se ukázala nutnost nahradit všechny stropy, opravit komíny a také potřeba osadit nové dubové dveře a některá okna v prvním poschodí. (Vybíral, *Století dědiců* (pozn. 1), s. 133.)

¹⁸⁴ *Ibidem*, s. 136.

¹⁸⁵ Aichelburg (pozn. 20), s. 111.

¹⁸⁶ Vybíral, *Století dědiců* (pozn. 1), s. 137.

¹⁸⁷ *Ibidem*, s. 133.

¹⁸⁸ *Ibidem*, s. 135.

se zde nesetkáváme s dynamickými prvky, nýbrž převažuje zde umírněnost. Pozměněné původní prvky barokní architektury jsou zde aplikovány pouze jako prvky dekorace bez své původní funkčnosti.

V roce 1905 došlo k silnému krupobití s větrem a na zámku bylo rozbito přes 500 okenních tabulí.

V roce 1914 byl zámek popsán jako kompletně upravená a zrekonstruovaná zámecká budova v barokním stylu. Masivní obdélníkový objekt se nachází v parku pod úrovní silnice, jehož zdi vystupují z kamenných vápencových bloků.¹⁸⁹

3.5 Zámecký park v Chlumu u Třeboně

Zámecký park v Chlumu u Třeboně je řazen k nejhodnotnějším přírodně krajinářským parkům v celostátním hledisku, a to zejména díky jeho úpravám během 19. a počátku 20. století. Park o výměře více než dvacet hektarů, jehož hlavní osu tvoří Koštěnický potok,¹⁹⁰ se nachází v bezprostředním okolí zámku a dále se od něj rozrůstá západním směrem. Po svém obvodu je ohraničen místní komunikací, hrází rybníka Hejtman a obecní zástavbou. Kromě zámecké budovy se v parku nachází trojkřídlá budova lesní správy, soubor plastik z pískovce nebo lasturového vápence s nepříliš vysokou uměleckou kvalitou a jedna socha z kovových slitin.¹⁹¹ V parku nalezneme mnoho významných dřevin¹⁹² pocházejících i z cizokrajných oblastí, což bylo pro parky tohoto typu charakteristické. Souvisí to se zálibou Františka Ferdinanda v botanice, kterou v něm probudila Dendrologická společnost pro podporu nauky o dřevinách a zahradnickém umění v Rakousku-Uhersku. Také víme, že se arcivévoda velice angažoval při úpravě každého detailu při komponování zahrad a parku na Konopišti. Sám se podílel na vybírání jednotlivých dřevin i jejich sázení.¹⁹³

¹⁸⁹ Aichelburg (pozn. 20), s. 110.

¹⁹⁰ Koštěnický potok, dříve zvaný Hostice, vytéká z rybníka Hejtman, který se nachází na východě nad zámeckým parkem.

¹⁹¹ Karel Kalvas, Z historie zámeckého parku, in: *Zámecký park v Chlumu u Třeboně*, s. 5.

¹⁹² Mezi významné dřeviny patří borovice blatka, borovice černá, borovice lesní, borovice vejmutovka, buk lesní, dub bažinný, dub letní, hloh břekolistý, jabloň mnohokvětá, jalovec viržinský, javor amurský, javor červený, javor klen, javor mléč, javor stříbrný, javorovec jasanolistý, jedle kavkazská, jedle ojíněná, jedlovec kanadský, jilm horský, kalina severoamerická, smrk ajanský, smrk černý, smrk omorika, smrk ztepilý, tavela kalinolistá, topol Simonův. (David Mikolášek, Chlum u Třeboně – zámecký park, in: Marie Pavlátová – Marek Ehrlich, *Zahrady a parky jižních Čech*, Praha 2004, s. 159-160.)

¹⁹³ Weissensteiner (pozn. 92), s. 177-178., Schneider (pozn. 97), s. 3, 27.

Je tedy velice pravděpodobné, že takto činil i na zámku v Chlumu u Třeboně, jelikož toto místo mu bylo blízké, považoval ho za své největší soukromí daleko od vídeňského dvora a všech povinností.

3.5.1 Historický vývoj parku

Až do doby, kdy arcivévoda František Ferdinand zámecký park rozšířil do dnešní rozlohy, se zde nacházely jen malé zahrady.¹⁹⁴ Podrobnější historii území parku lze sledovat až od doby, kdy vlastnili tehdejší původní tvrz Krajíři z Krajku, tj. mezi lety 1508–1575. Na těchto místech se na skalnatém terénu nad potokem nacházely jen zahrádky, lesy a louky.¹⁹⁵ V této oblasti se krajina proměňovala i v souvislosti s budováním rybníků, a to rybničním stavitelem ve službách Volfa Krajíře z Krajku – Mikulášem Ruthardem z Malešova, který založil v těsné blízkosti tehdejší tvrze rybník Hejtman jako jeden z jeho posledních rybníků v této oblasti.¹⁹⁶ Existenci rybníka Hejtman ještě před rokem 1560 dokládá historická mapa z let 1528–1560 a následně i mapa rybniční soustavy v okolí Chlumu s chovným plánem vytvořená po roce 1564. Za období působení Lobkovickými a Vchynskými nejsou doklady o úpravě parku. Za doby Slavatů v Chlumu, to je mezi lety 1615–1693,¹⁹⁷ panství upadalo, což zapříčinila zřejmě i třicetiletá válka.¹⁹⁸

Panství se začalo zvelebovat, až když se dostalo roku 1693 do držení rodu Fünfkirchenů.¹⁹⁹ Stejně tak činil i další majitel Eduard hraběte Stadion-Thannhausen, který nechal roku 1855 v parku vystavět vyhřívaný skleník za účelem pěstování ananasů. Bohužel mu v tomto záměru zabránily finanční potíže. V jeho snaze však pokračoval i vévoda František V., jenž měl v roce 1866 úrodu 120 kusů, proto se rozhodl v roce 1868 vystavět nový skleník a další pařidla, čímž dosáhl větší produkce. Roku 1871 vypěstovali 515 kusů a v roce 1873 dokonce 730 kusů ananasů. O odbyt plodů

¹⁹⁴ Aichelburg (pozn. 20), s. 111.

¹⁹⁵ Mikolášek (pozn. 192), s. 157.

¹⁹⁶ Kodl – Kodlová, Chlum u Třeboně (pozn. 17), s. 81. Srov. Mikolášek (pozn. 192), s. 157.

¹⁹⁷ Rozpor v letopočtech držení panství Slavatovými. V knize Zahrady a parky jižních Čech (viz Mikolášek (pozn. 192), s. 157.) jsou uvedeny roky 1575–1693. V roce 1615 odkoupila Lucie Otýlie Slavatová chlumecké panství od Radslava Vchynského. Ve správě Slavatů bylo až do rozdělení jejich panství v roce 1693, čímž se Chlum dostal do držení rodu Fünfkirchenů. (Kodl – Kodlová, Chlum u Třeboně (pozn. 17), s. 95, 100.)

¹⁹⁸ Mikolášek (pozn. 192), s. 157.

¹⁹⁹ Štícha, Chlum (pozn. 133).

se staral zahradník, který je jezdil nabízet do Vídně, Drážďan a výjimečně i do Lvova, Budapešti a Prahy. Ananasy kupovali také jednotlivci z okolí, mezi něž patřili například i členi rodu von Hardtmuth z Českých Budějovic.²⁰⁰

Další informace o úpravách parku se dozvídáme z doby, kdy zámek s přilehlým parkem vlastnil arcivévoda František Ferdinand d'Este, jenž mezi lety 1881–1884 uskutečnil změny parku pod vedením konopišťského zahradníka Mössmera. Během těchto úprav byly odstraněny veškeré hospodářské budovy, které byly přesunuty na jiná místa v obci, proto se park mohl rozrůst až do velikosti téměř dvou hektarů.²⁰¹ František Ferdinand zřejmě pokračoval v pěstování ananasů, avšak od roku 1887 se z této činnosti postupně ustupovalo. Z roku 1896 ale ještě je záznam o prodeji plodů i sazenic.²⁰²

K další etapě úprav došlo v období mezi lety 1897 a 1902.²⁰³ Aby bylo možné uskutečnit arcivévodovy záměry, musely se vykoupit pozemky v jihozápadní části obce. Park se tímto rozšířil na plochu na rozlohu přesahující 20 hektarů.²⁰⁴ Během této přestavby parku se na úpravách podílel i Arnošt Emanuel hrabě Silva-Tarouca,²⁰⁵ který byl velkým znalcem botaniky, konkrétně dendrologie.²⁰⁶ Hraniční zeď parku probíhala jen na jeho severní straně a zbytek se volně otvíral do krajiny.²⁰⁷ Celá plocha byla osázena velkým množstvím různých stromů a dřevin, které byly přiváženy už i více vzrostlé, aby se docílilo působivého vzhledu parku již od prvopočátku.²⁰⁸

²⁰⁰ Karel Tříška, Ananas v jižních Čechách, in: *Jihočeská pravda*, č. 182, roč. 22, 31. 7. 1966, s. 4.

²⁰¹ V článku Antonína Štíchy se dozvídáme i o nepoužívaném zámečku na půdorysu kříže, jenž měl nechat vystavět Walter hrabě Stadion, který byl při rozšiřování parku také zbourán, aby nebránil nové kompozici. Nepodařilo se však danou informaci ověřit i v jiných zdrojích. (Antonín Štícha, Následník rakouské monarchie představuje nejen zámek, in: Antonín Štícha, *Historie městyse*, dostupné online: <https://www.chlum-ut.cz/historie-mestyse/d-53/pl=1003>, vyhledáno dne 13. 8. 2020.

²⁰² Tříška (pozn. 200), s. 4.

²⁰³ V dataci druhé přestavby parku se zdroje liší. Karel Kalvas (viz Kalvas (pozn. 191), s. 4.) uvádí roky 1897–1901, David Mikolášek (viz Mikolášek (pozn. 192), s. 157.) uvádí roky 1901–1902.

²⁰⁴ Kalvas (pozn. 191), s. 4.

²⁰⁵ Mikolášek (pozn. 192), s. 157.

Arnošt Emanuel Silva-Tarouca žil v letech 1860–1936. Pocházel ze starého portugalského šlechtického rodu, z něhož se jedna větev během 18. století usadila v tehdejší Rakousku-Uhersku. Arnošt Emanuel sídlil od roku 1885 na průhonickém panství v Praze, kde budoval rozsáhlý park a v roce 1889 nechal přestavět budovu zámku. Jakožto esteticky vnímavý člověk a zároveň velký znalec dřevin shromáždil v parku významnou sbírku dřevin. (Jaroslav Hofman – Vítězslav Motl, *Průhonický park*, Praha 1981, s. 10, 11, 20.)

²⁰⁶ Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950, dostupné online: https://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_S/Silva-Tarouca_Ernst-Emanuel_1860_1936.xml;internal&action=hilite.action&Parameter=silva, vyhledáno 8. 9. 2020.

²⁰⁷ Mikolášek (pozn. 192), s. 158.

²⁰⁸ Kalvas (pozn. 191), s. 5.

Oproti starému parku se přemístily sádky z míst pod panskou elektrárnou u soutoku ramen Koštěnického potoka na místo pod sklárnou u rybníka Zájezek. Původně také přes park vedly dvě veřejné cesty, které byly úpravou parku zrušeny. František Ferdinand jakožto náhradu za tyto cesty nechal postavit roku 1902 kašnu na náměstí a také dal pokyn zásobovat 20 elektrických svítidel na ulicích dodávkou energie z panské elektrárny. Po ukončení úprav byl veřejnosti vstup do parku zakázán.²⁰⁹

Park byl vyzdoben i sochařskou výzdobou. Bylo zde osazeno dvacet soch z mušlového vápence a umělého kamene ve stylu rokoka, empíru a druhého rokoka,²¹⁰ které vycházely z tematiky antické mytologie, a jedna socha v duchu romantismu z kovových slitin představující štvanici jelena,²¹¹ která odrážela i arcivévodovu zálibu v lovu. Katolické tradici v této oblasti nasvědčují sochy světců, kaplička a kříž na území parku.²¹²

V parku se protínala romantická zákoutí s hospodářskými, průmyslovými i správními objekty a budovami domů zaměstnanců. Nacházela se zde zásobní zahrada, skleník, sádky, elektrárna a pila.²¹³ Park byl během působení rodů Hohenbergů a Habsburků na chlumeckém panství řádně udržován.²¹⁴ To se však změnilo první světovou válkou.²¹⁵ Po jejím konci byl veškerý majetek Habsburků v Čechách zabaven státem a novým vlastníkem zámku i parku v Chlumu u Třeboně se stal československý stát, který dosadil na chlumecké panství nucenou správu.

Do této doby pro veřejnost nepřístupný park se i se všemi objekty zestátnil a došlo k jeho zpřístupnění, což vedlo ke zlepšení mobility v obci.²¹⁶ Ve 20. a 30. letech 20. století se o park staral, spolu s dalšími šesti pracovníky, zahradník František David. Během tohoto období byl pořádek velice přísně kontrolován. Na vzhled parku kromě zahradníka dohlížel i obecní strážník. V roce 1939 odešel František David do důchodu a v témže roce byl celý areál obsazen německými nacisty.²¹⁷

²⁰⁹ Štícha, Následník (pozn. 201).

²¹⁰ Mikolášek (pozn. 192), s. 158.

²¹¹ Kalvas (pozn. 191), s. 5.

²¹² Mikolášek (pozn. 192), s. 158.

²¹³ Ibidem.

²¹⁴ Kalvas (pozn. 191), s. 5.

²¹⁵ Mikolášek (pozn. 192), s. 158.

²¹⁶ Kalvas (pozn. 191), s. 5.

²¹⁷ Ibidem, s. 6.

Území parku bylo odborně udržováno až do roku 1941²¹⁸, ale poté začal zámecký park postupně upadat a situace se nezlepšila ani po skončení války.²¹⁹

Stavbu kulturního domu, panelového domu a výtopny na území zámeckého parku zasazuje David Mikolášek do období po konci války jakožto zhmotnění „novosti“ této poválečné doby.²²⁰ Po roce 1948 přešel celý park i s budovou zámku do majetku obce, která neměla dostatek finančních prostředků na údržbu. Park byl ve velmi špatném stavu, neudržoval se a postupem času stále více chátral, čímž došlo v některých místech až k jeho úplnému zrušení. Z toho důvodu byl v 60. letech zámecký areál převeden do majetku národního podniku Spolana Neratovice.²²¹ V této době se zámek i park využíval pro školy v přírodě, ozdravné pobyty a rekreaci dětí i zaměstnanců. V parku se obnovila zeleň, cesty i vybavení v podobě laviček a osvětlení.²²² Během několika let vydal podnik velký finanční obnos na opravu zámku i parku, ale vzhledem k nedodržování parkového řádu a nedostatečnému dohledu, ale vzhledem k nedodržování parkového řádu a nedostatečnému dohledu se park stával předmětem postupné devastace.²²³

K dalšímu obnovení parku pod odborným dohledem došlo až díky novému majiteli – akciové společnosti Spolana v letech 1994 a 1995, kdy se vykácely staré dřeviny a postupně se začaly nahrazovat novými.²²⁴

3.5.2. Sochařská výzdoba parku

Plastická výzdoba parku byla instalována až při dokončování přetavby zámku na počátku 20. století. Doposud se v zámeckém parku zřejmě nacházely jen sochy z mušlového vápence stojící na hrázi rybníka Hejtmán, a to socha sv. Jana Nepomuckého, sv. Anny a Panny Marie.

Soubor osazených soch nemá jednotný rukopis. Lze na něm odlišit tři autorské okruhy. Mezi nejstarší a zároveň nejpočetnější skupinu patří soubor soch z mušlového

²¹⁸ Mikolášek (pozn. 192), s. 158.

²¹⁹ Kalvas (pozn. 191), s. 6.

²²⁰ Mikolášek (pozn. 192), s. 158.

²²¹ Kalvas (pozn. 191), s. 6-7.

²²² Mikolášek (pozn. 192), s. 158.

²²³ Kalvas (pozn. 191), s. 6-7.

²²⁴ Ibidem, s. 7. Srov. Mikolášek (pozn. 192), s. 158.

vápence. Skládá se z osmi dekoračních váz nacházejících se u vstupů do parku a na nárožích ohradní zdi s asymetrickými rokajovými prvky a reliéfními florálními motivy. Čtyři vázy mají na podnoži znázorněné především fantaskní příšery a čtyři vázy jsou zakončeny volutami, na nichž jsou putti s různými atributy. Další dvě vázy s rokajovými motivy stojí na můstku nedaleko zámku. Před budovou lesní správy jsou dvě sochy zpodobňující antické hrdiny. Jeden z nich je Herakles se lví kůží a kyjem a druhý je ikonograficky nejasný, ale mohlo by se jednat o boha Merkura. Je to mladý muž s přilbicí, bederní rouškou a fragmentem atributu v levé ruce. Zřejmě do tohoto souboru patří i dvě antikizující alegorie u jižního vstupu do zámku, u nichž vzhledem k jejich poničení také nelze jednoznačně určit ikonografii postav. Zřejmě představují Pravdu a Moudrost. Sjednocujícím prvkem těchto plastik je styl pozdního rokoka propojený s navracejícími se antickými vzory a motivy idealizované přírody. Soubor zřejmě pochází z druhé poloviny 18. století z Rakouska.

Druhý soubor plastik z přírodního či umělého kufsteinského vápence s prvky klasicismu a místy i druhého rokoka je zakomponovaný do různých zákoutí parku. V tisovém porostu před můstkem se nachází socha plačící ženy, severně od zámku je začleněna socha stojící ženy a ve vzdálenější části parku socha ženy s loučí, knihami, parukou a kloboučkem u nohou. Bohužel nám jejich poškození ve značné míře znemožňuje jejich přesnější pojmenování. Do tohoto souboru patří i štukové vázy s mytologickou tematikou na průčelní fasádě zámku a v parku, stejně tak i dekorační keramické vázy na starších soklech z pískovce před budovou zámku.

Mezi nejmladší sochařskou výzdobu parku patří secesní sousoší *Štvanice na jelena* ze slitiny olova a zinku pocházející z počátku 20. století před jižním průčelím. [A16] Motiv odkazuje na zálibu Františka Ferdinanda v lovu,²²⁵ ale zřejmě byla osazena až po jeho smrti, a to v roce 1915.

²²⁵ Vít Honys, K historii plastické výzdoby v zámeckém parku, in: *Zámecký park v Chlumu u Třeboně*, s. 9-14.

4 Franz Hardtmuth a Hardtmuthova vila v Českých Budějovicích

4.1 Rod Hardtmuthů

Kořeny rodu Hardtmuth sahají hluboko do historie. Rodina s původem na území Bavorska²²⁶ se později přesídlila do Dolních Rakous, kde se v roce 13. února 1758 v obci Asparn an der Zaya narodil Josef Hardtmuth.²²⁷ Významnost tohoto rodu nabývá právě osobností Josepha Hardtmutha.²²⁸

Joseph Hardtmuth byl synem mistra truhláře Antona Hardtmutha a jeho manželky Theresie rozené Meisslové. Během svého života se v Poysdorfu učil již od třinácti let zednické a kamenické profesi u svého strýce Franze Meissla, se kterým později odešel do Vídně, kde se dostal do služeb Lichtenštejnů a po smrti svého strýce byl jmenován liechtenštejnským knížecím stavitelem.²²⁹ Joseph Hardtmuth byl vynálezcem²³⁰, architektem²³¹ a zakladatelem podnikatelské činnosti rodu Hardtmuthů. Právě on byl roku 1790 spoluzakladatelem továrny na výrobu keramiky ve Vídni na alsergrundském předměstí, která těžila z jeho dřívějšího vynálezu výroby kameninového nádobí s glazurou, jež neobsahovala olovo.²³² Během následujících pěti let se mu podařilo objevit další vynález. Zkombinoval jílu, práškový grafit, saze a organické pojivo obdobnou metodou, s níž zpracovával keramiku, a vymyslel tak novou způsob na výrobu tužek. Díky velkému výnosu z továrny na výrobu keramiky měl možnost roku 1795 vybudovat svou vlastní manufakturu, v níž rozšířil dosavadní výrobu keramiky také o výrobu tužek a v roce 1802 o výrobu barevných kříd.²³³

²²⁶ Do Bavorska přesídlili z Bádenska, kam sahá úplný původ rodu Hardtmuthů.

²²⁷ Ignaz Jakob Wodiczka, Hardtmuthové, in: Jan Mareš (elektronická verze Ivo Kareš), Kohoutí kříž: šumavské ozvěny [on-line], dostupné online: <https://www.kohoutikriz.org/autor.html?id=wodji>, vyhledáno dne: 9. 11. 2020.

²²⁸ Václav Vondra, Hardtmuthové, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, dostupné online: <http://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/hardtmuthove>, vyhledáno dne: 2. 11. 2020., Historie.cs, Budějce (pozn. 26).

²²⁹ Wodiczka (pozn. 227).

²³⁰ Mezi vynálezy se řadí výroba tuše (1808), pemzy a pružné tabulky ke psaní (1910), neapolská žluť a další. (Wodiczka (pozn. 227).)

²³¹ Josef Hardtmuth byl architektem minaretu a obelisku v Lednicko-valtickém areálu i autorem plánů na fasádu liechtenštejnského paláce ve Vídni. (Vondra, Hardtmuthové (pozn. 228).)

²³² Ibidem., Lišková – Králová (pozn. 24), s. 5, 13.

²³³ Vondra, Hardtmuthové (pozn. 228).

Joseph Hardtmuth byl ženatý s Elizabeth Marchandovou rozenou Kisslerovou, jež byla dcerou lichtenštejnského komorního a jeho ženy Elizabeth Markl, a měli spolu syny Josepha, Georga, Ludwiga a Carla.²³⁴ Dne 23. května 1816 Joseph Hardtmuth umírá, čímž se dostala rodinná firma do obtížné situace. Jelikož byli všichni synové v době jeho smrti nezletilí,²³⁵ dostalo se dědictví do správy nejdříve pouze vdově Elizabeth a posléze i jejímu novému manželovi Johannovi rytíři von Zirolecki. Elizabeth vlastnila podnik až do své smrti 26. února 1828 a poté se dostal do držení dvěma nejmladším synům – Ludwigovi a Carlovi, kteří ho zdělili napůl rovným dílem. Po této události došlo k přejmenování továrny, čímž získala nové označení „L. & C. Hardtmuth“.²³⁶

Carl se ujal vedení firmy ještě jako nezletilý, a to již roku 1824. Byl podnikatelem tělem i duší a uvědomoval si, že firma vzhledem k nastupující průmyslové revoluci bude muset projít inovacemi. Oproti tomu jeho starší bratr Ludwig se raději věnoval vědě, umění a cestování. Společnou však měli snahu vyzdvihnout jejich postavení ve společnosti, a tak oba uzavřeli sňatky s dcerami plukovníka Františka Xavera s původem ve starém šlechtickém rodu z Čech Schlechta von Wssehrd. 18. listopadu 1824 se Ludwig oženil s Theresou,²³⁷ mladší dcerou Františka Xavera, a o téměř čtyři roky později, 1. června 1828, se oženil Carl s Friederikou,²³⁸ starší sestrou Theresy. Ze sňatků vyplývaly výhody pro obě rodiny. Ludwig a Carl se díky němu dostali mezi vyšší uzavřenou společnost staré šlechty a dcery Františka Xavera svobodného pána Schlechta von Wssehrd získaly v rodině Hardtmuthů finanční jistoty.

Carlova snaha o inovace byla úspěšná. Firma již v roce 1822 dodávala výrobky do několika měst monarchie a měla stálé odběratele, proto bylo možné otevřít pobočku i v centru Vídně na Peterplatzu. Ovšem stále rozšiřující se inovace si žádaly větší prostory

²³⁴ Joseph Hardtmuth mladší (1793–?) působil ještě za života svého otce jako ředitel továrny, ale po smrti své manželky Marie v roce 1826 se stáhl do ústraní, odmítal pobývat ve Vídni a neměl zájem převzít rodinný podnik. Georg Hardtmuth (1797–1879) neměl o podnik žádný zájem, a proto se vydal směrem vojenské kariéry. Ludwig Hardtmuth (1800–1861). Carl Hardtmuth (1804–1881). (Lišková – Králová (pozn. 24), s. 10-11.)

²³⁵ Nejstaršímu synovi, Josephovi, bylo v té době 23 let a dle tehdejšího zákona byl považován za nezletilého. (Tomáš Kovárik, *Vývoj právní úpravy zletilosti, diplomová práce*, Brno 2014/2015, s. 30.)

²³⁶ Lišková – Králová (pozn. 24), s. 11., Wodiczka (pozn. 227).

²³⁷ Ludwig a Theresa měli pět dětí – Maxe, Ludwiga, Theodora, Edmunda a Carla. Ludwig se však po smrti své ženy oženil znovu, tentokrát s Charlottou Völkel, s níž měl tři děti – Heinricha, Theresu a Waltera. (Lišková – Králová (pozn. 24), s. 10.)

²³⁸ Carl a Friederika měli pět dětí – Gustava, Leontinu, jež zemřela rok po svém narození, Franze a dvojčata Friedricha a Carla Ludwiga. Friedrich bohužel zemřel při náročném porodu, Carl Ludwig o 9 dnů později. Těžký porod nezvládla ani jejich matka Friederika, která zemřela osmý den po porodu dvojčat 10. září 1833. Carl se po smrti Friederiky již neoženil a zaměřil se na výchovu svých dětí. Všichni žili ve společné domácnosti s Ludwigem a jeho ženou Theresou, která dětem nahrazovala matku, ale i Theresa zemřela velice brzy, a to v roce 1844. (Ibidem, s. 13.)

pro výrobu a také více pracovníků. V okolí tehdejší továrny nebyla možnost jejího zvětšení, a to jak z důvodu velmi vysokých cen pozemků, tak i kvůli narůstající ceně pracovní síly. Vyřešení této otázky bylo klíčovou záležitostí pro další chod podniku, a tak si jí ve 30. letech 19. století zabýval sám Carl Hardtmuth. Nejzásadnější podmínkou bylo, aby potřebné finance na pozemky pro novou továrnu a pracovní sílu nebyly tak vysoké jako ve Vídni a zároveň, aby místo mělo vhodné dopravní podmínky, dostupnost surovin pro výrobu a v neposlední řadě i politickou stabilitu v regionu. Jako nejvhodnější místo pro přeložení firmy se Carlovi zdála parcela u Českých Budějovic na místě bývalého Krumlovského rybníka, který byl v této době již vysušený a byla zde louka.²³⁹

České Budějovice vyhovovaly všem podmínkám, na kterých Carlovi záleželo. Město mělo již v této době vybudovanou dobrou dopravní infrastrukturu a velmi dobré průmyslové zázemí. Tato oblast byla také dostupná na suroviny nezbytné k výrobě tužek, jelikož v okolí Českého Krumlova se nacházela ložiska k těžbě grafitu a v nedalekém Hosíně i těžiště jílu.²⁴⁰ Důležitá také byla strategická poloha města, které již od svého vzniku budovalo obchodní styky s rakouskými i českými regiony, z čehož mohli Hardtmuthové těžit při rozvíjení prodeje továrenských výrobků.²⁴¹ Dokládá to i dopis, ve kterém Carl Hardtmuth shrnuje svou podnikatelskou činnost ve dvou bodech, aby získal císařské a královské zemské oprávnění pro zřízení továrny v Českých Budějovicích: „1. Účelem této továrny je výroba kameniny a porcelánu ze země už nalezené v dostatečném množství nedaleko Českých Budějovic a zcela vyhovující zamýšlenému záměru. 2. Projektovaná továrna bude umístěna mezi splavnou Vltavou (Moldau) a privilegovanou první železnicí (v originále "priv. 1. Eisenbahn"), kromě toho při soukromém plavebním kanále, provozovaném knížetem ze Schwarzenbergu, tudíž ve zvláště příhodné poloze pro dovoz všelikého materiálu a potřeb, nutných pro výrobu, jakož i odbyt a přepravu hotových výrobků po železnici a po Dunaji do všech jižních a východních končin), po Vltavě a Labi pak do krajín severních a západních."²⁴² Zemské tovární oprávnění získal dne 22. října 1846 a zároveň se vydal souhlas k prodeji pozemků.²⁴³

²³⁹ Ibidem, s. 11-13, 15-16.

²⁴⁰ Ibidem, s. 17., Václav Vondra, Průmysl, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, dostupné online: <http://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/prumysl>, vyhledáno dne: 9. 11. 2020.

²⁴¹ Lišková – Králová (pozn. 24), s. 18.

²⁴² Wodiczka (pozn. 227).

²⁴³ Lišková – Králová (pozn. 24), s. 19.

Aby se mohla výroba přesunout do Českých Budějovic, bylo nutné zajistit tovární budovy, a tak Carl Hardtmuth dne 31. července 1846 uzavřel smlouvu s městským stavitelem Josefem Sandnerem²⁴⁴ o výstavbě budov, z nichž má být první část hotova už v červnu 1847 a zbylé části do září 1847. Ovšem zemské tovární oprávnění získal až dne 22. října 1846 a zároveň se tento den vydal souhlas k prodeji pozemků. Z těchto důvodů se zahájení stavby továrny prodloužilo, a proto byl vyhotoven dodatek ke smlouvě s Josefem Sandnerem, kde se uvádí, že stavba továrny má být nejdéle dokončena do konce října roku 1847. Ale ani to nebyla konečná lhůta. Jelikož se stavba stále prodražovala, byl uzavřen v červenci 1847 další dodatek s termínem dokončení do listopadu 1847, protože na stavbě pracovalo z finančních důvodů o 60 dělníků méně. Stavba byla nakonec dokončena se zpožděním až na začátku roku 1848 a poté se mohlo dokončit přesunutí výroby z Vídně do Českých Budějovic.²⁴⁵ Nově vystavěnou továrnu tvořily jednopatrové provozní budovy, které postupem času rozšiřující se produkcí nedostačovaly svým prostorem, proto byly postupně dostavovány další budovy.²⁴⁶

Do Českých Budějovic se přesunul i Carl Hardtmuth, který ve městě získal dne 9. května 1848 domovské právo. Jeho bratr Ludwig zůstal ve Vídni, aby mohl paralelně vést i tamní výrobu, ale právě v tomto revolučním roce začali Hardtmuthové uvažovat o zrušení vídeňské továrny a soustředit se na výrobu pouze v Českých Budějovicích, k čemuž skutečně došlo, ale až roku 1853.²⁴⁷

V Českých Budějovicích do této doby převládala keramická výroba a ve Vídni probíhala výroba tužek, a to až do uzavření tamní továrny.²⁴⁸ Poté se musely sloučit dvě výroby, tužkárna a továrna na kameninové a porcelánové zboží, do jedné továrny.

Po ukončení výroby ve Vídni se do Českých Budějovic přestěhoval i Ludwig Hardtmuth s rodinou, ale zanedlouho po přesunu mu zemřela ve věku tří let dcera Theresa, což způsobilo propadnutí Ludwiga do depresí. Na doporučení lékařů

²⁴⁴ Josef Sandner vystudoval zřejmě polytechnickou školu v Praze a po jeho příchodu do Českých Budějovic v roce 1828 se stal městským stavitelem. Svou tvorbou se řadí do období závěrečného klasicizujícího vývoje architektury v Českých Budějovicích. Měl smysl pro plasticitu forem vrcholného klasicismu, což dokazuje jeho první realizace na přestavbě zájezdního hostince U Zelené ratolesti. Na podzim 1834 podnikl studijní cestu do Mnichova. Během funkce městského stavitele zhotovil mnoho realizací ve městě, avšak jako jeho nejvýznamnější stavba se kostel sv. Jana Křtitele ve Vodňanech z roku 1848. (Dobroslav Líbal, Josef Sandner, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, dostupné online: <http://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/sandner-josef>, vyhledáno dne: 9. 11. 2020.

²⁴⁵ Lišková – Králová (pozn. 24), s. 19-20.

²⁴⁶ Václav Vondra, Koh-i-noor Hardtmuth, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, dostupné online: <http://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/koh-i-noor-hardtmuth>, vyhledáno dne: 9. 11. 2020.

²⁴⁷ Lišková – Králová (pozn. 24), s. 20-21.

²⁴⁸ Vondra, Koh-i-noor (pozn. 246).

se vzdálil od chodu firmy a začal se věnovat svým zálibám ve vědě a umění. To ho přimělo přestěhovat se do Výmaru, kde po infarktu dne 26. ledna 1861 zemřel. Továrna následně zůstala v držení Carla Hardtmutha.²⁴⁹

Aby mohl podnik na novém místě zdárně fungovat, bylo nutné navázat vztahy s místními elitami ovlivňující chod města i regionu, a tak se Carl Hardtmuth stal členem několika německých spolků a organizací. Byl například členem Spolku pro dějiny Němců v Čechách, příslušníkem Císařského a královského privilegovaného měšťanského ostrostřeleckého sboru a také se stal součástí Hudebního spolku. Carl se také jako činovník Obchodní a průmyslové komory v Českých Budějovicích podílel na rozvoji podnikání v celém regionu.²⁵⁰

Roku 1863 získal Carl Hardtmuth na základě nejvyššího císařského rozhodnutí rytířský kříž řádu Františka Josefa I. bez taxy za účast na mezinárodní výstavě v Londýně v roce 1862. Za jeho zásluhy a činnost na pozici delegáta rakouské ústřední komise na mezinárodní výstavě v Paříži mu byl v roce 1878 propůjčen i rytířský kříž francouzské čestné legie.²⁵¹

Nejvyšší ocenění však Carl Hardtmuth získal v roce 1873 na velkolepě pojaté Světové výstavě ve Vídni,²⁵² která měla reprezentovat nově získanou prosperitu a moc monarchie.²⁵³ Dne 27. října 1873 byl Carl odměněn za zásluhy na úspěchu výstavy, a to dědičným šlechtickým titulem bez taxy. Stejného dne císař schválil i podobu erbu, o který Carl požádal.²⁵⁴ Šlechtický titul v této době nenesl žádná významná privilegia, ale znamenal velkou prestiž.²⁵⁵

Následující rok byl pro Carla Hardtmutha také velice zásadním. Roku 1874 oslavil své sedmdesáté narozeniny²⁵⁶ a padesáté výročí ve funkci vedení podniku. Právě

²⁴⁹ Lišková – Králová (pozn. 24), s. 21.

²⁵⁰ Ibidem, s. 40.

²⁵¹ Na této výstavě získaly tužky z Hardtmuthovy továrny zlatou medaili.

²⁵² Na přípravy světové výstavy vyhradil Carl Hardtmuth jménem podniku 4000 zlatých.

²⁵³ Výstava však je také spojena s propadem na burze ze dne 9. května 1873. Výstava tak skončila s deficitem 14,8 milionu zlatých, jenž se musel dorovnat ze státní kasy. (Jan Županič, Nobilitace spojené se světovou výstavou roku 1873, in: Jiří Brňovjak – Aleš Zářický (eds.), *Šlechtic podnikatelem, podnikatel šlechticem*, Ostrava 2008, s. 265-266.)

²⁵⁴ Erb rodu Hardtmuthů je tvořený zlato-červeným děleným štítem. V horním poli je červený lev a v dolním zlatá hvězda. Na vrcholu štítu je umístěna korunovaná turnajská přilba s červenými a zlatými příkrývadly. Z koruny vystupuje vlevo červený roh, vpravo zlatý roh a mezi nimi je zlatá hvězda. Erb zdola zakončuje červená páska s heslem „Beharrlich vorwärts“ napsaným zlatým gotickým písmem.; Lišková – Králová (pozn. 24), s. 45-46.

²⁵⁵ Županič, Nobilitace (pozn. 253), s. 269.

²⁵⁶ Velkost oslav narozenin jen dokazovala, že se mu podařilo zapadnout do společenského života ve městě. (Lišková – Králová (pozn. 24), s. 48.)

při příležitosti jeho životního jubilea byl vyznamenán za zásluhy o rozvoj města, přičemž také získal titul čestného občana města Budějovic. Periodikum Budweiser Kreisblatt označilo „Carla šlechtice von Hardtmutha“ za mecenáše umění, vědy, ochráncem chudých a příznivcem jakékoliv lidské snahy. Město České Budějovice v jeho osobě spatřovalo jednoho z nejšlechtetnějších obyvatel obce a německá strana jednoho z nejvěrnějších přívrženců.²⁵⁷

O vřelých vztazích mezi rodem Hardtmuthů a panujícím rodem Habsburků svědčí návštěva továrny arcivévodou Karlem Ludvíkem dne 26. března 1878, který na oplátku o dva roky později pozval členy rodiny von Hardtmuth na oběd do arcivévodovy rezidence ve Vídni.²⁵⁸

Dne 19. září 1881 nešťastnou náhodou při lovu zemřel Carl Hardtmuth a firmu převzal jeho syn Franz, který měl vysokoškolské vzdělání. Absolvoval polytechnický institut ve Vídni a poté dva roky studoval strojní zařízení v Anglii.²⁵⁹ V roce 1852 se vrátil, aby se mohl realizovat v rodinném podniku,²⁶⁰ v němž byl již od roku 1854 na vedoucí pozici. Díky Franzovi Hardtmuthovi podnik získal celosvětovou pověst.²⁶¹ Část firmy zaměřující se na kameninové zboží předal pod správu svému bratranci Carlovi a sám se věnoval především na inovace tužkařského průmyslu. Podařilo se mu připravit novou velice kvalitní grafitovou směs na výrobu tužek, kterou představil k prodeji pod názvem „tužka Koh-i-noor“. Podoba těchto nových žlutých leštěných tužek, jež byly opatřeny zlatou značkou, nebyla náhodná. Spojení použitých barev vnějšího designu tužky s černou tuhou uvnitř mělo symbolizovat rakouskou příslušnost rodu von Hardtmuth a jejich loajalitu k vládnoucí dynastii Habsburků.²⁶² Další inovaci, kterou do podniku Franz Hardtmuth přinesl, bylo rozšíření dosavadní továrny o výrobu kamen, o které byla velká poptávka, proto musel jejich výrobu rozšířit do Podbořan.²⁶³

Franz Hardtmuth byl ženatý s Mathildou von Meyer, jejichž sňatek proběhl dne 7. října 1860 vzal v Bukurešti. Franz a Mathilda měli tři děti – prvorozenou dceru

²⁵⁷ Budweiser Kreisblatt, 23, č. 20, 11. března 1874, s. 1. Dostupné online: <http://www.digitalniknihovna.cz/cbvk/view/uuid:edeb43af-2d45-4e40-8760-ddd28b172c5a?page=uuid:ff4c6a0e-7136-11e7-a204-001b63bd97ba>, vyhledáno dne: 12. 11. 2020.;

Lišková – Králová (pozn. 24), s. 47.

²⁵⁸ Lišková – Králová (pozn. 24), s. 49.

²⁵⁹ Vondra, Hardtmuthové (pozn. 228).

²⁶⁰ Wodiczka (pozn. 227).

²⁶¹ Lišková – Králová (pozn. 24), s. 50-51.

²⁶² Ibidem, s. 75, 77-78.

²⁶³ Wodiczka (pozn. 227).

Marii, druhorozenou dceru Mathildu a třetím potomkem byl syn Franz.²⁶⁴ Celá jejich rodina bydlela v prvním patře jedné z továrních budov. Za působení Franze Hardtmutha v čele firmy se oslavovalo její stoleté výročí. Oslavy připomínající všechny úspěchy firmy byly v celoměstském měřítku a staly se největší událostí roku 1890. V den výročí, tedy 15. listopadu, byl uspořádán ve velkém sále německého spolkového domu bál věnovaný dělníkům, jehož se zúčastnili i členové rodu von Hardtmuth. Celkem zde bylo asi 1100 osob.²⁶⁵

Franz měl oproti svému otci ztíženou situaci v pohlížení spoluobčanů na jeho osobu, a to především z důvodu stále aktuálnější národnostní otázkou. Odráželo se to také v novinových článcích. Německé periodikum vyzdvihovalo jeho němectví a označuje ho za přítele a otce dělníků, k čemuž se české periodikum silně vymezuje a kritizuje Franzovy germanizační praktiky v továrně, které však nelze přímo s jeho osobou propojit. I přes skutečnost, že se sám Franz Hardtmuth česky neučil a ovládal jen němčinu, opatřil učitele češtiny pro svého syna Franze Bii, který později převezme vedení továrny. To nasvědčuje tomu, že nebyl až tak radikálně proněmecký i přes jeho prorakouské smýšlení a podporování rodu Habsburků, s jehož členy se několikrát setkal.²⁶⁶

O setkání Franze Hardtmutha s arcivévodou Františkem Ferdinandem d'Este mluví záznamy ze dne 5. února 1895, kdy následník trůnu navštívil tovární budovy a poté se zúčastnil slavnostní večeře s celou rodinou. Franz Hardtmuth se setkal z rodu Habsburků i s císařem Františkem Josefem I., který přijel do města 1. září 1895. Na závěr programu císařské návštěvy v Českých Budějovicích byla naplánovaná prohlídka továrny Hardtmuthů. K dalšímu setkání došlo hned druhý den, jelikož byl Franz pozván na slavnostní večeři v biskupské rezidenci, které se účastnil i arcivévoda Karel Ludvík.

Franz Hardtmuth zemřel dne 25. července 1896 po dlouhé nemoci a na jeho pohřeb konaný 28. července zaslal věnec i sám arcivévoda František Ferdinand d'Este.

²⁶⁴ Marie Augusta Carolina Johanna von Hardtmuth se narodila 8. dubna 1862. V domácím prostředí byla oslovována jako Irma. Dne 7. října 1883 se provdala za Ernsta svobodného pána Herringa von Frankensdorfa. (Lišková – Králová (pozn. 24), s. 113.)

Mathilda von Hardtmuth se narodila 11. března 1864. V rodině ji říkali Daka nebo Lischi. Dne 1. srpna 1899 se provdala za Oliviera hraběte Lamezan-Salins, který působil jako císařský a královský kapitán generálního štábu. Jejich manželství bylo bezdětné. (Ibidem, s. 118-119.)

Franz von Hardtmuth se narodil 15. června 1870. Později získal přízvisko Bia, které používal i na oficiálních dokumentech, a to především z důvodu, aby se odlišil od stejnojmenného otce. (Ibidem, s. 81.)

²⁶⁵ Ibidem, s. 81, 83, 86.

²⁶⁶ Ibidem, s. 89-94.

Franz byl pochován na hřbitově v Mladoňově u obce Dolní Dvořiště.²⁶⁷ Ve Franzově závěti bylo uvedeno, že vedení společnosti předává svému synovi Franzovi mladšímu, ale kdokoli ze společníků se na vedení může taktéž dobrovolně podílet.²⁶⁸ Po smrti Franze Hardtmutha staršího bylo totiž vlastnictví podniku převedeno na nově zřízenou rodinnou společnost, kterou tvořily jeho tři děti.²⁶⁹

Vedení se ve skutečnosti věnovali Franz Bia a Mathilda Hardtmuthovi a přiřazený Olivier Lamezan-Salins a Ernst Herring von Frankensdorf. Tito noví majitelé firmy měli zájem prezentovat jejich rod i jiným způsobem než investicemi do podnikatelských záměrů, v čemž jim byly inspirací různé způsoby reprezentace starších šlechtických rodů.

Prvním projektem bylo vybudování honosné rodinné hrobky na hřbitově v Mladém u Českých Budějovic, do níž byly přeneseny ostatky již dříve zesnulých předků. Vybuďoval ji stavitel Josef Priesel mezi lety 1898–1902. Slavnostní vysvěcení proběhlo budějovickým biskupem Říhou dne 30. října 1902.

Dalším počinem bylo vystavění pomníku Franzovi Hardtmuthovy, který měl velké zásluhy na rozkvětu podniku. Památník byl slavnostně odhalen v parku na továrních pozemcích na Letnice v roce 1899 za přítomnosti mnoha významných osobností.²⁷⁰

Hardtmuthové se ale chtěli navenek prezentovat i svými nemovitostmi, jelikož do této doby žily v tovární budově, a tak se Mathilda von Hardtmuth s manželem Olivierem hrabětem von Lamezan-Salins rozhodli vystavět v blízkosti továrních budov vilu ve stylu anglického venkovského sídla nazývanou Lamezan, nebo též Lischoli.²⁷¹ Místní stavitel Josef Hauptvogel vystavěl vilu mezi lety 1899–1900 podle plánů neznámého architekta, který však musel mít přehled o aktuálních trendech v architektuře a hnutí Arts and Crafts.²⁷²

Kromě oslavování svého rodu bylo také dalším cílem majitelů podniku zvýšit životní úroveň jejich zaměstnanců, a tak se rozhodli ke konci prvního desetiletí 20. století vybudovat Hardtmuthovu dělnickou kolonii s dostupnými a hygienickými byty pro pracovníky továrny. Projekt na stavbu vytvořil vídeňský architekt Arnold Goldberger.

²⁶⁷ SOA v Třeboni, Sběrka matrik Jihočeského kraje 1587–1949 (1952), inv. č. 782, dostupné online: <https://digi.ceskearchivy.cz/2815/332>, vyhledáno dne: 23. 11. 2020.

²⁶⁸ Lišková – Králová (pozn. 24), s. 110.

²⁶⁹ Vondra, Hardtmuthové (pozn. 228).

²⁷⁰ Lišková – Králová (pozn. 24), s. 124–126.

²⁷¹ Ibidem, s. 126.

²⁷² Milan Šilhan, Vila Oliviera hraběte Lamezan-Salins, in: Eva Erbanová – Milan Šilhan – Rostislav Švácha, Slavné vily Jihočeského kraje, Praha 2007, s. 56–57.

Návrh byl řešený na svou dobu velice moderně. Architekt sbíral inspiraci u starších okolních domů, ale také například v Českém Krumlově nebo v Plzni. Dbal na to, aby byty byly dostatečně prosvětlené a měly kvalitní větrání. Do domů také navrhl prostorné prádelny a půdy.²⁷³ Dvou až třípodlažní domy jsou zvýrazněny výčnělky a výklenky i štíty v různých designech. Fasády jsou oživeny balkony a v přízemí jsou částečně treláže. Goldberger přenesl motivy rodinného domu do bytových domů, z nichž některé obsahovaly až deset bytů, čímž dělnické kolonii dodal domáckou a maloburžoazní atmosféru. Hardtmuthova dělnická kolonie byla dostavěna zřejmě v roce 1910.²⁷⁴ Na samotnou stavbu dohlížel místní stavitel Johann Stepan.²⁷⁵

Zřejmě stejná autorská dvojice – architekt Goldberg a stavitel Stepan – stála za další stavbou rodinné reprezentativní vily Hardtmuthů, a to vily Franze a Anny von Hardtmuth.

4.1.1 Franz Hardtmuth

Franz Hardtmuth přezdívaný Bia se narodil 15. června 1870 v Českých Budějovicích.²⁷⁶ Na budějovickém gymnáziu vystudoval čtyři třídy a poté pokračoval ve vzdělávání na lyceu ve švýcarském Neuchâtelu, aby si zdokonalil své jazykové dovednosti. Následně absolvoval obchodní akademii v Linzi, kde také složil maturitní zkoušku. Ihned po studiích získával zkušenosti v oblasti obchodu z pozice mladšího vedoucího na pobočce rodinné firmy v Drážďanech a jelikož nebyl povolán k vojsku z důvodu své krátkozrakosti, mohl se i nadále věnovat rozvíjení podniku a připravovat se na jeho převzetí po svém otci.

Stejně jako jeho otec byl Bia vášnivým lovcem, ale mimo to byl také milovníkem rybolovu. Mezi další Franzovy záliby patřily například sportovní aktivity, fotografování a automobilismus.²⁷⁷

²⁷³ Lišková – Králová (pozn. 24), s. 124-125.

²⁷⁴ Inge Scheidl, Arnold Goldberger, in: Architektenlexikon Wien 1770–1945, dostupné online: <http://www.architektenlexikon.at/de/175.htm>, vyhledáno dne: 24. 11. 2020.

²⁷⁵ Lišková – Králová (pozn. 24), s. 124.

²⁷⁶ SOA v Třeboni, Sběrka matrik Jihočeského kraje, 1587–1949 (1952), inv. č. 704, dostupné online: <https://digi.ceskearchivy.cz/2737/62>, vyhledáno dne: 23. 11. 2020.

²⁷⁷ Lišková – Králová (pozn. 24), s. 120-121.

Franz Bia Hardtmuth se dne 3. února 1902 oženil s Annou von Rostoczil, dcerou císařského a královského polního maršálka povýšeného do šlechtického stavu Moritze von Rostoczila a jeho ženy Marie Anny rozené Adlerové. Dne 21. září 1907 se o Anně von Hardtmuth psalo v časopise Sport und Salon, a to: „*Paní von Hardtmuth je všestranně sportovní dámou, jaká se běžně nevidí. Řídí své čtyřspřeží mistrně a s jistotou, která by byla i zkušenému řidiči anglického kočáru ke cti, velmi dobře střílí na disky, věnuje se tenisu, bruslí a hraje kulečnick, vše s velkou grácií a dovedností, a – v neposlední řadě – jako malířka a fotografka vytváří tak znamenitá díla, že převyšují průměrné práce amatérů.*“²⁷⁸ Tato charakteristika vypovídá o společném zájmu ve sportování obou manželů Hardtmuthových. Franz a Anna spolu měli tři děti – Marii, Annu a Franze.²⁷⁹

Manželé Franz a Anna von Hardtmuthovi si nechali vystavět svou vilu v neobarokním stylu mezi lety 1911–1912 poblíž továrenských budov rodinného podniku v Českých Budějovicích.

4.2 Historie území – České Budějovice

Historie města sahá až do doby Přemysla Otakara II., který založil město Budějovice roku 1265 u soutoku řek Vltavy a Malše, aby si upevnil svou panovnickou autoritu na jihu Čech, tedy v oblasti, kde se stále rozpínal šlechtický rod Vítkovců. Název byl odvozen od zdejší osady, která náležela dvorskému sudímu Budivojovi ze Železnice. Lokátorem města se stal zvíkovský purkrabí Hirzo,²⁸⁰ který vytyčil základní půdorysné uspořádání města, jemuž se podřizoval další urbanistický vývoj. Toto místo bylo strategické, jelikož tudy procházely obchodní cesty do Rakous.²⁸¹ Zřejmě již od 80. let 13. století začalo vznikat městské opevnění, okolo nějž se na jihu a západu nacházely bažiny a na severu a východě umělý hradební příkop Mlýnská stoka. Do města vedly tři městské brány, a to Rožnovská brána (později Linecká) na jihu, Pražská brána

²⁷⁸ Sport und Salon, 1907, 10, č. 38, 21. září 1907, s. 6., citace dle: Lišková – Králová (pozn. 24), s. 122.

²⁷⁹ Lišková – Králová (pozn. 24), s. 122-123.

²⁸⁰ Václav Bůžek, České Budějovice, in: Joachim Bahlcke – Winfried Eberhard – Miloslav Polívka, *Lexikon historických míst Čech, Moravy a Slezska*. Praha 2001, s. 70-71., Robert Sak, Dějiny města, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, dostupné online: <http://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/dejiny-mesta>, vyhledáno dne: 28. 10. 2020., Historie.cs, Budějce (pozn. 26).

²⁸¹ Jiří Kuthan, Založení města, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, dostupné online: <http://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/zalozeni-mesta>, vyhledáno dne: 28. 10. 2020.

na severu a Svinenská brána (později Vídeňská) na jihovýchodě. Velký hospodářský rozkvět města přišel za vlády Lucemburků, a to díky rozšíření městských privilegií Karlem IV. v roce 1351. Na konci 14. století ve městě žilo okolo 3000 obyvatel.

Během období husitských válek si Budějovice udržely statut katolického města a dokonce se roku 1421 dostaly do zástavního držení Albrechtovi V. Habsburskému, který do něj vyslal 500 vojáků. Jeho cílem bylo, aby Budějovice spolu s Jihlavou a Znojmem tvořily jakousi hranici a chránily rakouské země před vpádem husitů, což způsobilo, že se Budějovice obchodně zaměřily spíše na oblast Dolních Rakous, ovšem jen do 30. let 15. století. V roce 1434 se obnovily vazby se Starým Městem pražským, roku 1436 se vymanily z držení Albrechta V. Habsburského a následně byly opět majetkem království.

V období kolem poloviny 15. století lze sledovat výrazné počestění obyvatel města, a to i přes to, že většina z nich hovořila česky i německy. Důkazem je působení českých měšťanů na městskou správu, kdy bylo jejich zásluhou prosazeno nové označení města, a to České Budějovice. Město v roce 1453 z rozhodnutí Ladislava Pohrobka kleslo na úroveň poddanského města, jelikož ho dal do držby Jindřichovi IV. Rožmberskému, ovšem po jeho smrti, roku 1457, se město opět pozvedlo. Ladislav Pohrobek udělil Českým Budějovicím právo každoroční volby svého rychtáře ze svých měšťanů a privilegium červené pečeti.²⁸² V tomto období se v okolí opevněného města nacházelo okolo 20 rybníků, které v pozdějších staletích zmizely. České Budějovice tak byly konkurencí Rožmberků.²⁸³

Na konci 15. století České Budějovice vyjádřily podporu vládnoucímu rodu Jagellonců a nedocházelo k žádným velkým konfliktům mezi panovníkem a královským městem. V 16. století se město stalo i oporou pro vládu Habsburků. Dokládá to i zasedání zemského sněmu v Českých Budějovicích roku 1529 a roku 1530 zasedání generálního sněmu všech zemí Koruny české, jehož se zúčastnil i král Ferdinand I. Habsburský.²⁸⁴ Na počátku 16. století v Českých Budějovicích žilo okolo 4 350 obyvatel a působilo zde asi 43 cechů.²⁸⁵ Měšťané v této době uměli využít svou polohu, ekonomické výhody i politické výsady a dokázali město vyzdvihnout na významné centrum hospodářského

²⁸² Sak (pozn. 280).

²⁸³ Historie.cs, Budějce (pozn. 26).

²⁸⁴ Sak (pozn. 280)., Historie.cs, Budějce (pozn. 26).

²⁸⁵ Ibidem.

a politického života v rámci celého regionu. České Budějovice měly v roce 1579 430 domů a reprezentovaly se okázalou pozdně gotickou a renesanční podobou.²⁸⁶

V 17. století došlo k několika zásadním událostem. Započaly roku 1611, kdy byly České Budějovice napadeny Pasovskými, konkrétně vojskem Leopolda V. Habsburského. Toto vojsko okupovalo město pět měsíců, během nichž byla vypálena i městská předměstí. V červnu 1611 však byli vyplaceni Petrem Vokem z Rožmberka a následně opustili české země.²⁸⁷ V době stavovského povstání, v roce 1618–1620, byly České Budějovice stále katolické a věrné císaři. Třicetiletá válka se také města příliš dramaticky nedotkla.²⁸⁸ Dokonce se roku 1631 po vpádu Sasů do Prahy staly České Budějovice hlavním městem království, a to především z důvodu jejich dobrého opevnění. Městský farní kostel se stal až do září 1632 místem pro uchování zemských desek, korunního archivu i korunovačních klenot. Větší pohromou, než byla probíhající válka, se stal velký požár města, jenž propukl 24. července 1641, a dokázal zničit více než dvě třetiny tehdejšího města. Následovala dlouhá obnova města. Po válce se ve městě nacházelo 330 domů. V 70. let 17. století České Budějovice přesáhly hranici 3000 obyvatel, jejich počet pozvolna stoupal a město postupně hospodářsky vzkvétalo. Díky rozvíjejícímu se obchodu a výrobě mohlo dojít k rozsáhlé barokní přestavbě města po požáru a k obnově a zdokonalení fortifikace. České Budějovice tímto získaly nový příkop okolo celého města, z nichž vybíhaly pětiboké bastiony.²⁸⁹

Vzestup města byl v 1. polovině 18. století ovlivněn válkami o rakouské dědictví, ale škody nebyly naštěstí tak velké. Na přelomu 50. a 60. let se z iniciativy měšťanů zlepšuje úroveň zdejšího školství, o nějž se starali piaristé a pozdvihli České Budějovice na významné místo vzdělanosti. Roku 1751 se České Budějovice stávají správním centrem nově vzniklého Budějovického kraje, jenž vznikl na základě reformy Marie Terezie a Josefa II., a zakládá se zde roku 1785 českobudějovické biskupství. Počet obyvatelstva se na konci 18. století zvýšil na 5500 obyvatel.²⁹⁰

Nadějný rozmach města zbrzdily napoleonské války na počátku 19. století, během nichž se při okupaci města francouzskou, bavorskou, rakouskou a pruskou armádou dokázalo zabránit škodám na soukromém majetku, a to díky purkmistrovi

²⁸⁶ Sak (pozn. 280).

²⁸⁷ Miroslav Novotný, Vpád Pasovských 1611, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, dostupné online: <http://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/vpad-pasovskych-1611>, vyhledáno dne: 28. 10. 2020.

²⁸⁸ Historie.cs, Budějce (pozn. 26).

²⁸⁹ Sak (pozn. 280).

²⁹⁰ Ibidem.

Františkovi Eusebiovi Daublebskému ze Sternecku. Po napoleonských válkách lze v Českých Budějovicích sledovat vysoký nárůst obyvatel. Zatímco se počet obyvatel od založení města až do konce 18. století nevyšplhal výše než na 5500 obyvatel, tak v roce 1850 se jejich počet zdvojnásobil, a to na více než 11 000.²⁹¹ Na konci 19. století se uvádí až okolo 40 000 obyvatel. Zvýšení počtu obyvatel Českých Budějovic souvisel s rostoucí průměrnou délkou života,²⁹² s nárůstem populace v zemi a také s přistěhováním venkovského lidu do města za pracovními příležitostmi, což bylo ovlivněno revolucí 1848, kdy byla zrušena robota. To vše jde ruku v ruce s rozsáhlou stavební činností za účelem zvýšení obytné kapacity v již stojících domech i výstavbou nových domů probíhající též v okrajových částech města. Jelikož vnitřní město bylo hustě zastavěno²⁹³ a opevnění ztratilo svou funkci,²⁹⁴ přikročilo se k jeho postupnému bourání a rozšiřování města. V roce 1844 byla zbořena Linecká brána, o rok později Vídeňská a v roce 1867 brána Pražská.²⁹⁵ Při stavbě nových domů se odstraňovaly i další části opevnění²⁹⁶ a díky tomu mohlo dojít k většímu urbanistickému rozvoji. Během 19. století se zástavba na českobudějovických předměstích zvýšila zhruba o 88 procent, přibližně z 245 domů na počátku století na 459 domů na jeho konci.²⁹⁷

Kromě úprav stávajících domů a nových staveb, a to především činžovních,²⁹⁸ probíhalo budování silničních a železničních komunikací.²⁹⁹ Dopravní obslužnost byla pro město základem pro následný hospodářský růst a industrializaci zapříčiněnou průmyslovou revolucí.³⁰⁰ Nejvýznamnější se stala výstavba koněspřežné železnice, která propojovala oblast jižních Čech s Horními Rakousy.³⁰¹ Trať vedoucí z Českých

²⁹¹ V roce 1850 měly České Budějovice 11 444 obyvatel. (Bůžek (pozn. 280), s. 74.)

²⁹² Josef Grulich, Obyvatelstvo, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, dostupné online: <http://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/obyvatelstvo>, vyhledáno dne: 28. 10. 2020.

²⁹³ Daniel Kovář, Stavební činnost v Českých Budějovicích v první polovici 19. století, in: *Staré České Budějovice*, České Budějovice 2005, s. 95.

²⁹⁴ Vojenské jednotky nyní obývali předměstí Českých Budějovic a z důvodu nedostatku kapacity pro jejich ubytování se přistoupilo v letech 1843–1844 k vybudování velkých Mariánských kasáren na Pražském předměstí. (Kovář (pozn. 293), s. 96, 110.)

²⁹⁵ Bůžek (pozn. 295), s. 75.

²⁹⁶ Historie.cs, Budějce (pozn. 26).

²⁹⁷ Kovář (pozn. 293), s. 102.

²⁹⁸ Činžovní neboli nájemní domy byly novým typem obytných staveb. Více viz Ibidem, s. 95-100.

²⁹⁹ Sak (pozn. 280).

³⁰⁰ Vondra, Průmysl (pozn. 240).

³⁰¹ „Původně zde byly představy o propojení Dunaje a Vltavy, jež měl mít už údajně Karel IV., poté i Albrecht z Valdštejna. Konkrétní představy o tomto propojení nabývají na sklonku 18. století, kdy zde vystupuje František Josef Gerstner, což byl významný astronom a matematik působící na hydrotechnickém institutu. Ale na takové soustavě kanálů mělo existovat asi 243 zdymadel a cesta by trvala asi šest dnů, proto se od tohoto projektu ustoupilo. Nakonec zvítězil druhý projekt, a to železná silnice, který realizoval jeho syn František Antonín Gerstner.“ (Josef Grulich, viz Historie.cs, Budějce (pozn. 26).)

Budějovic do rakouského města Linec byla dokončená roku 1828. V roce 1832 na ni byl zahájen provoz pro nákladní dopravu, především pro přepravu soli, a v roce 1836 i pro dopravu osobní.³⁰² Postupem času koněspřežná trať zaostávala, proto se od roku 1868 začala přizpůsobovat parnímu provozu a převzala ji pod svou patronaci dráha císařovny Alžběty. V témže roce byla vybudována i další trať – dráha císaře Františka Josefa,³⁰³ a to mezi Českými Budějovicemi a Plzní, která dále pokračovala na Cheb. České Budějovice také měly dopravní napojení na Vídeň a Prahu.³⁰⁴

Kromě kamenné vozovky byly České Budějovice spojeny s Prahou řekou Vltavou, na níž provozoval přepravu zboží mezi lety 1830–1908 jeden z nejvýznamnějších průmyslnických rodů působících ve městě, a to rod Lannů. Lannové původem z oblasti Horních Rakous byli podnikatelé v oblasti říční, vodní a železniční dopravy. Jakožto výsledek jejich podnikatelských aktivit byla narůstající výroba lodí a rozšíření Lannovy loděnice na levém břehu Vltavy za Dlouhým mostem. Byl také důležitým akcionářem koněspřežné železnice, kterou měl mezi lety 1835–1846 pronajatou a zajišťoval na ni provoz.³⁰⁵

Dalšími velice významnými představiteli, a to nejen v oblasti průmyslu, byli členové rodu Hardtmuthů, kteří se do Českých Budějovic přesunuli na základě rozhodnutí Carla Hardtmutha – ten nechal do města v roce 1847 z Vídně přeložit jejich továrnu na kameninu a tužky.³⁰⁶

Představitelé industrializace, většina vzdělanců a úředníků Českých Budějovic byli především členové rodů rakousko-německého původu, kteří však měli s česky mluvícími spoluobčany korektní vztahy, a to i v období revoluce v roce 1848. To dokazuje například volba hospodářského inspektora, jímž byl zvolen český obchodník František Josef Klavík.³⁰⁷

³⁰² Sak (pozn. 280)., Vondra, Průmysl (pozn. 240).

³⁰³ Trať císaře Františka Josefa přímo podporoval Jan Adolf II. ze Schwarzenbergu, který napomáhal ke zprůmyslnění jižních Čech. V roce 1878 zakoupil i cukrovar v Českých Budějovicích. (Václav Vondra, Cukrovary, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, dostupné online: <http://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/cukrovary>, vyhledáno dne: 2. 11. 2020., Historie.cs, Budějce (pozn. 26).

³⁰⁴ Ivo Hajn, Koněspřežní železnice, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, dostupné online: <http://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/konesprezni-zeleznice>, vyhledáno dne: 28. 10. 2020., Historie.cs, Budějce (pozn. 26).

³⁰⁵ Kovář (pozn. 293), s. 109., Ivo Hajn, Lanna Adalbert (Vojtěch), in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, dostupné online: <http://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/lanna-adalbert-vojtech>, vyhledáno dne: 28. 10. 2020., Historie.cs, Budějce (pozn. 26).

³⁰⁶ Vondra, Koh-i-noor (pozn. 246).

³⁰⁷ Původ tohoto jevu je už v 16. století, kdy se v Českých Budějovicích usazovali řemeslníci s převážně německým původem., Sak (pozn. 280).

Tato národnostní rovnováha byla narušena až ve volbách roku 1865, kdy Češi zvítězili ve třetím volebním sboru a žádali větší vliv ve spravování obce. S tím souvisí budování tzv. německých spolkových domů pro sdružování Němců v obcích s českou samosprávou, jelikož nesouhlasili s počestvováním jejich domovů. V Českých Budějovicích byl Německý dům vybudován v letech 1871–1872 stavitelem Carlem Schmidtem dle plánů Ignáce Ullmanna ve stylu neorenesance. Uvnitř se nacházela restaurace, divadelní sál, německé pěvecké sdružení i turnerská tělocvična. Také Češi měli potřebu prezentovat se svým národním domem, avšak ti se uspokojili skrovnější budovou a usídlili se v České Besedě.³⁰⁸

Národnostní otázka se projevila i v odvětví průmyslu. Němečtí podnikatelé ve svých továrnách zaměstnávali české dělníky, jenž se postupem času osamostatnili a zakládali ve městě vlastní konkurenční podniky.³⁰⁹ Tak získala svou konkurenci i Hardtmuthova tužkárna, a to v Latzmannově továrně na tužky, což byl ryze český podnik založený roku 1893 bývalým mlynářem grafitových směsí v Hardtmuthově tužkárně, který byl propuštěn z důvodu odmítnutí umístit svého syna do německé školy. Nová továrna na tužky byla rozšířena na základě návrhu Ústřední matice školské, aby se v tužkárenském průmyslu zabránilo germanizačnímu útisku.³¹⁰

Ke konci 19. století ve vyšších vrstvách obyvatelstva přišla potřeba prezentovat se nejen za svou národní příslušnost, ale také za svůj rod a stvrdit tím své postavení ve městě, což šlo ruku v ruce s měnicími se požadavky na moderní bydlení a vzestupem vilové architektury. To se dělo mimo jiné také z důvodu velkých úspěchů v oblasti průmyslu, a proto si podnikatelé mohli dovolit výstavbu nových sídel, čímž se zároveň reprezentovali. Tyto počiny zapříčinily navázání hlubších vztahů s velkými kulturními centry monarchie – Prahou a Vídní.³¹¹ Právě tak tomu bylo i u rodu von Hardtmuth, kteří si na počátku 20. století vystavěli dvě rodinné vily – Lamezanovu vilu, též zvanou Lischoli, a vilu Franze a Anny von Hardtmuth, která je nejčastěji nazývaná jako Hardtmuthova vila.

³⁰⁸ Laštovičková (pozn. 5), s. 141-143.

³⁰⁹ Historie.cs, Budějce (pozn. 26).

³¹⁰ Lišková – Králová (pozn. 24), s. 88, 93.

³¹¹ Milan Šilhan, Kapitola čtvrtá 1898–1918, in: Eva Erbanová – Milan Šilhan – Rostislav Švácha, Slavné vily Jihočeského kraje, Praha 2007, s. 43.

4.3. Hardtmuthova vila v Českých Budějovicích

Franz a Anna von Hardtmuth se v období ke konci prvního desetiletí rozhodli pro výstavbu svého rodinného sídla, jelikož do této doby bydleli v areálu továrny. Rozhodli se tedy vystavět vlastní vilu v oblasti tehdejšího Lineckého předměstí poblíž vily Lamezan. Chtěli zvýšit svou životní úroveň a zároveň se reprezentovat.

Vila je dnes obklopena ulicí U Zimního stadionu, Lidickou třídou, Mánesovou ulicí a ze čtvrté strany sousedí se zahradou vily Lamezan. Konzervativně pojatá stavba v duchu doznívajícího historismu s neobarokními prvky byla vystavěna mezi lety 1911–1912 místním stavitelem Johannem Stepanem.

Johann Stepan se narodil 20. srpna 1882 v Českém Krumlově v rodině schwarzenberského knížecího bednářského mistra Johanna a jeho ženy Theresie rozené Peschkové.³¹² Dne 7. února 1910 se oženil s Klárou Taschekovou, dcerou českobudějovického starosty Josefa Tascheka³¹³ a jeho ženy Marie rozené Pastorové.³¹⁴ Johann Stepan byl stavitel a majitel cihelny.³¹⁵

Stavitelskou živnost v Českých Budějovicích zahájil v roce 1908 a spolu se stavitelem Václavem Kovářikem pracovali především na výstavbě veřejných budov ve městě.³¹⁶ Oba totiž patřili k nejvýznamnějším českobudějovickým stavitelům.³¹⁷ V tomto období byli stavitelé ovlivněni nastupující geometrickou secesí, která se projevovala na jejich stavbách. Tvorba Johanna Stepana se pohybovala na rozhraní mezi secesí florální a geometrickou.³¹⁸

³¹² SOA v Třeboni, Sbírká matrik Jihočeského kraje, 1587–1949 (1952), inv. č. 846, dostupné online: <https://digi.ceskearchivy.cz/2882/159>, vyhledáno dne 21. 11. 2020.

³¹³ Josef Taschek se narodil 31. července 1857 v Českých Budějovicích. V roce 1874 absolvoval vyšší reálnou školu v Českých Budějovicích a následně ve studiích pokračoval na Vysoké škole technické ve Vídni. V roce 1884 byl zvolen do výboru města České Budějovice a v období mezi lety 1903–1918 vykonával jako poslední Němec funkci starosty. Zemřel dne 29. ledna 1939. (Pavel Koblasa, Taschek Josef, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, dostupné online: <http://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/taschek-josef>, vyhledáno dne 21. 11. 2020.)

³¹⁴ SOA v Třeboni, Sbírká matrik Jihočeského kraje, 1587–1949 (1952), inv. č. 749, dostupné online: <https://digi.ceskearchivy.cz/2782/160>, vyhledáno dne 21. 11. 2020.

³¹⁵ Margarethe Hampelová, Právě jsem se dozvěděla, in: Jan Mareš (elektronická verze Ivo Kareš), Kohoutí kříž: šumavské ozvěny [on-line], dostupné online: <https://www.kohoutikriz.org/autor.html?id=hampe#endpage>, vyhledáno dne: 21. 11. 2020.

³¹⁶ Daniel Kovář, Stavitelé, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, dostupné online: <http://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/stavitele>, vyhledáno dne 21. 11. 2020.

³¹⁷ Vondra, Průmysl (pozn. 240).

³¹⁸ Věra Klimešová – Milan Šilhan, Secese, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, dostupné online: <http://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/secese>, vyhledáno dne 21. 11. 2020.

Mezi stavitelovy realizace dle vlastních projektů patří bývala německá měšťanská škola v Dukelské ulici č. p. 9 z let 1908—1910, rodinný dům v ulici U Tří lvů č. p. 7 z roku 1909 a také objekt sanatoria MUDr. Jindřicha Říhy v ulici U Tří lvů č. p. 4 z roku 1914, v němž umístil do skleněných arkýřů operační sály.³¹⁹

V roce 1913 se spolu se staviteli Josefem Hauptvoglem a Jakobem Stabernakem podílel na stavbě nové reprezentativní stavby Městské spořitelny sídlící na rohu ulic Krajinská a Hroznová, pro níž vypracoval projekt vídeňský architekt Heinrich Ried.³²⁰ V roce 1925 vystavěl dle projektu vrchního schwarzenberského stavebního správce Karla Frenzela chatu na Kleti, což kromě pramenů dokládá i nápis „J. Stepan“ na jejím kamenném soklu.³²¹ Mezi lety 1927 a 1930 byl Johann Stepan stavitelem bloku nájemních domů s kavárnou Savoy na nároží Zátkova nábřeží a ulice Dr. Stejskala.³²² V roce 1936–1938 pracoval v rámci sdružení Fischer-Stepan na stavbě fary a kostela ve Větrní.³²³

Johann Stepan pro rodinu Hardtmuthů vybuďoval kromě vily Franze a Anny Hardtmuthových také na počátku druhé světové války vilu Mathildy Lamezan-Salins v Preslově ulici v duchu nacistického Heimatstilu, která je nyní součástí nemocničního komplexu. Na jejím projektu spolupracoval v rámci pracovní skupiny stavitelů s Hermannem Drösslerem a Josefem Hauptvoglem mladším.

Co se týče obecně vilové architektury, Johann Stepan se podílel i na dalších vilách ve městě, a to například na Westenově vile v Dukelské ulici č. p. 23 vystavěné roku 1912 pro Ernestinu Westenovou, vdovu po majiteli místní smaltovny, podle projektu vídeňských architektů Hanse Dworzaka a Pompea von Wolffa, a také se stal stavitelem Rechtsovy vily v Dukelské ulici č. p. 3, kterou postavil roku 1927 pro továrníka Emanuela Rechtse podle projektu pražského architekta Rudolfa Eislera.³²⁴

³¹⁹ Ibidem.

³²⁰ Leoš Nikrmajer, Městská spořitelna, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, dostupné online: <http://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/mestska-sporitelna>, vyhledáno dne 21. 11. 2020.

³²¹ Margarethe Hampelová, Právě jsem se dozvěděla (obrazová příloha), in: Jan Mareš (elektronická verze Ivo Kareš), Kohoutí kříž: šumavské ozvěny [on-line], dostupné online: <https://www.kohoutikriz.org/autor.html?id=hampe&t=p>, vyhledáno dne: 21. 11. 2020.

³²² Juraj Thoma, Zátkovo nábřeží, in: in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, dostupné online: <http://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/zatkovo-nabrezi>, vyhledáno dne: 21. 11. 2020.

³²³ Hans Foschum, Farní kostel sv. Jana Nepomuckého ve Větrní, in: Jan Mareš (elektronická verze Ivo Kareš), Kohoutí kříž: šumavské ozvěny [on-line], dostupné online: <https://www.kohoutikriz.org/autor.html?id=fosch>, vyhledáno dne: 21. 11. 2020., Johann Grundl, Dějiny kostela ve Větrní, in: Jan Mareš (elektronická verze Ivo Kareš), Kohoutí kříž: šumavské ozvěny [on-line], dostupné online: <https://www.kohoutikriz.org/autor.html?id=grundl>, vyhledáno dne: 21. 11. 2020.

³²⁴ Radko Chodura – Vojtěch Storm – Milan Šilhan, Vily, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, dostupné online: <http://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/vily>, vyhledáno dne: 21. 11. 2020.

Co se však týká osoby architekta Hardtmuthovy vily, není dodnes doložené, kdo skutečně za projektem této vily stojí. Milan Šilhan uvedl svou hypotézu autorství v publikaci *Slavné vily Jihočeského kraje*, která vyšla roku 2007, a to takovou, že architektem vily by mohl být Arnold Goldberger, který v této době pracoval spolu se stavitelem Johannem Stepanem na výstavbě Hardtmuthovy dělnické kolonie a také na lovecké chatě pro hraběte Lamezan-Salins.³²⁵

Architekt Arnold Goldberger se narodil 10. března 1872 v Krnově v rodině bankéře Moritze Goldbergera.³²⁶ Po absolvování střední reálné školy v Krnově³²⁷ pokračoval v letech 1891–1898 ve studiích na Technické univerzitě ve Vídni. Arnold Goldberger je typickým architektem pozdního historismu, který ve svých projektech využíval různých historizujících motivů. Jeho silné stránky nepochybně spočívaly ve schopnosti se velmi citlivě přizpůsobit požadované formální stránce architektury, přičemž uznával okolní architekturu a její vývoj. Goldberger v roce 1937 složil stavební zkoušku a získal licenci, která mu byla za války v roce 1940 odebrána. V roce 1948 ji ale získal zpět, ovšem z období po druhé světové válce nejsou známa žádná jeho díla. Také zůstává neobjasněno, jak a kde mohl jako žid přežít nacistický režim. Arnold Goldberger zemřel v roce 1950 ve věku 78 let.

První stavební realizací dle Goldbergerova projektu je nájemní dům v šestém vídeňském obvodu ohraničený ulicemi Bienengasse, Gumpendorferstrasse a Laimgrubengasse, který byl postaven v roce 1894. Dům má výrazné horizontální členění v podobě říms a jeho fasáda nese neobarokní prvky. Z průčelí směřovaném do Gumpendorferstrasse vystupují po stranách v úrovni druhého až čtvrtého poschodí dva mohutné arkýře. Tímto řešením se chtěl autor přiblížit architektonickému prostředí centra Vídně.

Mezi další stavby Goldbergera patří také tři nájemní domy realizované mezi lety 1901–1904 v patnáctém vídeňském obvodu na adresách Kranzgasse 9, Kellingasse 9 a Ullmannstrasse 52. Na projektech spolupracoval s Leopoldem Ettmayrem, s nímž se znal už od dob studií. Tyto domy jsou oproti Goldbergerova nájemního domu z roku 1894 navrženy jednodušeji, ale na fasádách domů se stále

³²⁵ Šilhan, Vila (pozn. 29), s. 78.

³²⁶ Scheidl, Arnold Goldberger (pozn. 274).

³²⁷ Jahresbericht der Staats-Realschule in Jägerndorf, č. 13, 1890, Krnov 1890, s. 44.

objevují neobarokní motivy a později se dá sledovat v propojení neobarokních a secesních prvků vliv wagnerovské školy.

Souběžně s výstavbou těchto nájemních domů byl Goldberger odpovědný také za stavbu Simmeringské elektrárenské budovy pro obec Vídeň, která se budovala v letech 1900–1902. V té době to byla největší kalorická elektrárna v Rakousku. V designu budovy využil romanticko-novorománské motivy, jako jsou klenuté vlysy a štítové vzory. Skrze tento vzhled Goldberger následoval současný trend. Promítnul známé stavební prvky do významných průmyslových závodů za účelem odmítní nově vynalezených technologií a chtěl tímto poskytnout malebný vzhled i průmyslovým závodům. Zejména komíny jsou ukázkovým příkladem tohoto přístupu, protože romantické motivy známé nejen ze sakrálních budov povýší tuto užitkovou budovu na manýristické umělecké dílo.

Po těchto projektech Arnold Goldberger zřejmě opustil Vídeň, jelikož další známá vídeňská stavba dle projektu Goldbergera pochází až z roku 1926 a jedná se o rozvodnu v Ottakringu, ovšem která se dodnes nezachovala.

Do období před rokem 1905 jsou datovány dvě budovy v italském městě Grado. Je to hotelový penzion a ortopedicko-chirurgický ústav. Do stejného období spadá také projekt Dělnického domu v jeho rodném městě Krnově. Budova byla určena pro byty lidí, kanceláře pro dvě zdravotní pojišťovny a sál pro politické schůzky a zábavní účely.³²⁸ Na fasádě se objevují neobarokní a secesní prvky. Stavitelem Dělnického domu se stal Hugo Hermann.³²⁹

Na konci prvního desetiletí 20. století jsou Goldbergovy stopy zaznamenány právě v Českých Budějovicích. Je pravděpodobné, že během prací na Hardtmuthově dělnické kolonii také vytvořil návrh na stavbu vily pro Franze a Annu von Hardtmuthovi, jelikož stylové i formální pojetí vily zapadá do Goldbergerovy architektonické tvorby. Ovšem na všech dochovaných plánech Hardtmuthovy vily se nachází pouze razítka a podpisy stavitele Johanna Stepana.³³⁰

Dodnes se dochovaly dvě sady odlišných plánů vily. První sada obsahuje půdorysné plány přízemí, prvního patra a krovu, řez budovou od západu a nárysy severního, jižního, východního i západního průčelí. [B1-8] Všechny tyto plány

³²⁸ Scheidl, Arnold Goldberger (pozn. 274).

³²⁹ Památkový katalog NPÚ, Dělnický dům, Krnov, dostupné online: <https://www.pamatkovykatalog.cz/delnicky-dum-12532518>, vyhledáno dne: 24. 11. 2020.

³³⁰ Plány se dnes nachází v archivu Stavebního úřadu Magistrátu města České Budějovice.

jsou opatřeny daty 16. března 1911 a podpisy stavitele Johanna Stepana, Franze a Anny von Hardtmuthových. Druhé strany plánů jsou potvrzeny Městskou radou Královského krajského města Budějovice s datem 26. dubna 1911 a podpisem starosty města Josefa Tascheka, čímž byla stavba na základě předložených plánů povolena.

Druhá sada dochovaných plánů obsahuje půdorysné plány suterénu, přízemí, prvního patra, mansardového patra a střechy, které korespondují s postavenou stavbou. [B9-13] Plány jsou podepsány pouze stavitelem Johannem Stepanem a z druhé strany jsou opatřeny přípisem o doložení plánů Městské radě dne 5. listopadu 1912, které potvrdil dne 2. prosince 1912 starosta města Josef Taschek. Jedná se zřejmě o plány, které stavitel dodal Stavebnímu úřadu po dokončení stavby, aby doložil realizovanou podobu vily, jelikož se neshodovala s původními plány z března 1911.

Z plánů lze vyčíst, k jakým změnám během stavby došlo. Půdorysně je stav velice podobný. Liší se pouze podoba portiku u hlavního vchodu na severním průčelí, terasa a arkýře na východním průčelí, tvar vystupující zimní zahrady z hmoty stavby jižního průčelí a mírně také podoba terasy přiléhající k vile na jihozápadní straně. Dispoziční řešení interiéru vily je téměř totožné. Větší rozdíly lze sledovat na fasádě vily. I přes skutečnost, že se nárysy průčelí v druhé sadě plánů nenacházejí, můžeme vycházet z dochovaných dobových fotografií a také z dnešního stavu. Použití dekorativních motivů na fasádě je oproti plánům z března 1911 poněkud umírněnější. Na plánech jsou totiž mnohem výraznější motivy odkazující na baroko v podobě girland, nápadnější členitosti fasády a použití výrazných klenáků nad okny. V neposlední řadě dává budově jiný ráz také jiná volba tvaru oken v přízemí. Na plánech se nachází okna zakončená oblouky a oválná okna, která byla při stavbě obměněna za obdélná. Oblouková okna se dnes na stavbě objevují jen místy. Výrazným prvkem, který se na stavbě oproti plánům nenachází, je mohutná věžička vystupující ze střechy budovy.

Svým vzhledem vila připomíná šlechtické sídlo první poloviny 18. století.³³¹ Objekt je půdorysně řešen do písmene L a disponuje sklepními prostory, přízemím, prvním patrem a patrem mansardovým. Pískově žlutá fasáda s bílými motivy nezdůrazňuje tektonické členění. Objevují se zde pouze linie šambrán okolo oken a dekorativní rámce provedené pomocí mělké rustiky na nárožích, apsidách a portiku. V úrovni vystupujících sklepních prostor je stavba obehnaná kamenným soklem a ze střechy budovy vychází sedm komínů.

³³¹ Šilhan, Vila (pozn. 29), s. 79.

Symetricky pojaté hlavní průčelí směřované na východ k hlavní třídě, dnes třídě Lidické, je ve středové ose pod hlavní římsou opatřeno aliančním znakem rodů Hardtmuthů a Rostoczilů, čímž vila zdůrazňuje původ stavebníků. Honosnost tohoto průčelí povznáší také terasa s balustrádou o šířce pěti okenních os v úrovni přízemního podlaží, které předstupuje fontána s bazénkem. Ta je po stranách lemovaná trojitě zalomenými schodišti z plochy terasy do zahrady. U každého schodiště se nachází sousoší puttů jako světlonošů. [B14] Na dobových fotografiích se však tato sousoší neobjevují, byla dodána až později, avšak neznámo kdy. Ze středové osy vystupuje v úrovni mansardového patra profilovaný vykrajovaný štít se segmentovým zakončením, uprostřed nějž je okno. Na každé straně štítu se nachází sousoší postav puttů s atributy. Vlevo jsou putti s rohem hojnosti, květinami a ovocem zpodobňující Zemi. Na štítu vpravo jsou putti představující Vzduch, jelikož jeden z nich drží měch s druhému vlají šaty. Boční části východního průčelí o šířce jedné okenní osy mírně vystupují z hmoty stavby a v úrovni přízemí ještě vystupují apsidy, které zároveň tvoří balkony s balustrádou v prvním patře. V těchto bočních osách vyčnívají mansardová okna.

Hlavní vchod je situován na severním průčelí. Je opatřen monumentálním portikem podepřeným čtyřmi sloupy s klenutím. Na vrcholu je obehnán kuželkovou balustrádou, čímž utváří balkon v prvním patře. [B15] Celá tato část s portikem mírně předstupuje hmotě stavby a v úrovni mansardového patra vystupuje stejně profilovaný vykrajovaný štít se segmentovým zakončením a oknem jako u východního průčelí, ale sousoší po stranách mají jiné atributy. Sousoší vlevo zpodobňuje Oheň, jelikož putti drží planoucí pochodeň a zřejmě také nádobu s věčným ohněm. Vpravo na štítu jsou putti se džbánem, z nějž se vylévá voda, ryby, mušle, korály. Toto sousoší symbolizuje Vodu. Po obou stranách od středové části průčelí se nachází dvě okenní osy s vyčnívajícími okny z mansardové střechy. Vpravo vystupuje z hmoty stavby část o šířce jedné okenní osy utvářející balkon s balustrádou v úrovni mansardového okna orientovaný na západ.

Zahradní průčelí, tedy jižní a západní, svírají ze dvou stran čtvercovou terasu. [B16-17] Zbylé strany terasy dotváří kuželková balustráda. U vstupu na terasu se objevuje dvojice plastik s loveckou tematikou. Je zde putti s lukem, šípy a psem a naproti se nachází plastika vlka, který je zasažen šípem. Původně se na jihozápadním rohu terasy

nacházel zahradní altán, který se dodnes nedochoval. Z jižního průčelí vystupuje v úrovni přízemí hmota, která uvnitř poskytovala prostor pro zimní zahradu.³³²

Barokní výraz stavby vyplývá z použitých motivů na stavbě, ale také z celkové kompozice a členění hmoty. Stavba je opatřena několika dynamickými plastikami postav hrajících si puttů.³³³ Právě sochy puttů jako nositelů atributů jsou přímým odkazem k baroknímu umění.³³⁴ Tyto sochy jsou připisovány Edwinu Schopenhauerovi, sochaři z Dobré Vody u Českých Budějovic.³³⁵

Barokní motivy se ve větším měřítku soustředí v interiéru vily, a to především v jejích společenských a obytných prostorech. Centrálním prostorem je anglická schodišťová hala s ochozem v úrovni prvního patra, která spojuje společenské prostory vily v přízemí s obytnou částí v prvním patře. [B18-20] Ovšem vila má ještě další dvě schodiště obslužná, která spojují všechna podlaží, a to od sklepa po podkroví. První obslužné schodiště je vybudované v jižní části dispozice a druhé schodiště v západní části budovy.

Podoba interiéru se odvíjí od ústřední patrové haly a reprezentační funkce vily. Nejhonosnější výzdoba je situována právě ve vysoké hale, v níž se na stropě nachází iluzivní malba s architektonickými motivy. Na třech stranách jsou putti nesoucí znaky von Hardtmuthů, von Rostoczilů a také další znak s rakouským orlem v horním poli a modrým polem dolním. Po celé ploše stropu probíhají girlandy tvořené dubovými listy a žaludy. [B21] Milan Šilhan se zabýval symbolikou těchto motivů a dává je do souvislosti s germánským dubem jakožto symbolem síly, dlouhověkosti a odolnosti.³³⁶ Uvádí, že: „*Hala se tedy díky své výtvarné výzdobě stala prostorem, v němž majitel vily zřetelně deklaroval vůči návštěvníkovi svůj šlechtický titul, úspěšnost svého podnikání stvrzenou císařem a příslušnost k německému národu.*“³³⁷ Schodiště haly je zřejmě až druhotně ozdobeno dvojicí bronzových plastik s osvětlením, jejichž autorem je vídeňský sochař Theodor Friedl a odlité jsou roku 1893 firmou Hollenrach Wien.³³⁸

³³² Ibidem., Šilhan, Bohatství jazyka (pozn. 30), s. 167-168.

³³³ Šilhan, Vila (pozn. 29), s. 79.

³³⁴ Šilhan, Bohatství jazyka (pozn. 30), s. 167.

³³⁵ Daniel Kovář, České Budějovice, II. díl: Předměstí (Zmizelé Čechy), Praha-Litomyšl 2006, s. 72., citace podle: Eva Erbanová – Milan Šilhan – Rostislav Švácha, Slavné vily Jihočeského kraje, Praha 2007, s. 81.

³³⁶ V této souvislosti Milan Šilhan zmiňuje i použití motivu lípy na domech českých občanů., Šilhan, Bohatství jazyka (pozn. 30), s. 169.

³³⁷ Ibidem.

³³⁸ Šilhan, Vila (pozn. 29), s. 81.

Reprezentativním prostorem přízemí byl kromě centrální haly také hudební pokoj, jenž se ve svém stylu vymyká všem ostatním pokojům ve vile, jelikož má klasicistní výzdobu. Nachází se v něm dvojice lyr ve štuky na fabionové římsě a v rozích na stropu pokoje čtyři medailony, které zobrazují vídeňské hudební skladatele, a to Josepha Haydna, Wolfganga Amadea Mozarta, Ludwiga van Beethovena a Franze Schuberta. [B22] Sousední salón pro setkávání s hosty umožňoval stejně jako vedlejší kuřácký salón vstup na terasu. Kuřácký salón je vyzdoben neobarokně stylizovanými štuky se čtyřmi medailony na stropě, jenž zobrazují děti s tužkami. [B25-26] Dle fyziognomie se v každém medailonu jedná o děti jiné rasy – bělošské, asiatské, černošské a indiánské, které dohromady tvoří motiv čtyř částí světa – Evropu, Asii, Afriku a Ameriku.³³⁹ S kuřáckým pokojem sousedila prostorná jídelna s bohatou štukovou stropní výzdobou a dvěma sloupy s volutovými hlavicemi [B23-24] a také zimní zahrada s grotto. Všechny tyto místnosti byly, kromě samostatných vstupů z chodby, haly či předpokoje, propojeny enfiládou typickou pro barokní stavby. V západním traktu se nacházely pokoje pro hosty s vlastní koupelnou. V přízemí nechyběly ani prostory pro chod vily v podobě přípravný, kde služebnictvo připravovalo pokrmy k podávání. Přípravna se nachází v každém patře na stejném místě a byla opatřena výtahem pro rychlou přepravu pokrmů z kuchyně, která se nacházela v mansardovém patře. U hlavního vchodu byla vrátnice a šatna.

První patro nabízelo soukromé obytné prostory pro rodinu. Tvořil je pánský pokoj s balkónem, jenž měl vstup do malé zbrojnice, která nasvědčuje zálibě Franze von Hardtmutha v lovu. Zřejmě se původně v pánském pokoji nacházel dřevěný strop, který byl někdy mezi lety 1948–1989 odstraněn.³⁴⁰ Na pánský pokoj navazovala soukromá rodinná jídelna, učebna, dětský pokoj a další dětský pokoj s balkónem, vlastní koupelnou a pokojem pro služebnictvo, v tomto případě zřejmě chůvu. Na pokoj chůvy navazoval další dětský pokoj s balkónem. Tyto místnosti byly opět kromě samostatných vchodů z chodby průchozí díky vytvořené enfiládě. Na severní straně vily byla umístěna šatna se vstupem na balkon tvořený portikem nad hlavním vchodem. Západní trakt poskytoval prostory pro paní domu. Byl zde budoir, ložnice, vlastní koupelna a toaleta.

³³⁹ Šilhan, *Bohatství jazyka* (pozn. 30), s. 169.; Milan Šilhan tuto skutečnost dává ve svém článku také do souvislosti s promítáním exportních úspěchů firmy, která měla v této době téměř celosvětový odbyt.

³⁴⁰ *Ibidem*.

V mansardovém patře bylo především zázemí pro chod vily – kuchyně, umývárna nádobí, místnosti služebníků, přípravná pokrmů, příruční sklad potravin a technická místnost. Kromě toho byl v tomto patře vybudovaný ateliér a temná komora odkazující opět na zálibu Franze Hardtmutha, tentokrát na fotografování. Zajímavé je, že si zde také nechala rodina vystavět soukromou kapli se sakristií, která byla umístěna do severovýchodního rohu, avšak do dnešních dnů se z ní nic nedochovalo, a to ani její podoba na fotografiích. Západní trakt nabízel další dva pokoje pro ubytování hostů a koupelnu. Z této části byl vstup na prostornou západní terasu.

Další zázemí pro chod vily bylo umístěno ve sklepě. Byly zde dvě kotelny, vinný sklípek, pивní sklípek, samostatné místnosti pro uchování zeleniny, masa a kožešin, chladicí místnost a sklepní úložné prostory. V západní části byla sušárna, žehlicí místnost a další kuchyňská umývárna. Na východní straně byl vytvořen podlouhlý prostor pro hraní kuželek.

Z popisu interiéru vyplývá, že vila splňovala všechny funkce vily, a to reprezentační, společenskou, obytnou, provozní i komunikační. Ve své dispozici vyplývá z historického vývoje vilové architektury, ale zároveň dbá na dobové potřeby společenského i rodinného života.

4.3.1 Zahrada Hardtmuthovy vily

Spolu se stavbou vily byla v jejím bezprostředním okolí založena i stylově řešená zahrada, jejíž návrh vytvořil vídeňský architekt Florian Schön v roce 1913.³⁴¹

Zahrada členitého charakteru o celkové rozloze půl hektaru obklopuje vilu ze všech stran. Areál obehnaný zdobeným rámovým plotem na podezdívce má vstupní část orientovanou na sever, stejně jako hlavní průčelí vily. Prostor před vstupem má formu připomínající čestný dvůr s krytým příjezdem pro kočáry tvořeným sloupovým portikem vystupujícím z hmoty vily, před nímž je uprostřed travnaté oválné plochy skalka

³⁴¹ Šilhan, Vila (pozn. 29), s. 81.

s několika stromy, keři a bronzovou sochou jelena.³⁴² Socha jelena i další plastiky s loveckou tematikou u objektu vily odráží zálibu Franze von Hardtmutha v lovu zvěře.³⁴³

Jižní část zahrady vyplňuje volná romantická úprava s vysokými stromy a uprostřed je umístěna neobarokní váza dekorovaná volutami, květinami a ovocem na podstavci.³⁴⁴ Na podstavci je opatřena podobiznou Franze von Hardtmutha z profilu, po níž se nachází do kamene vytesán nápis „1870 ◦ 15.VI ◦ 1920“, což připomíná Franzovo životní padesátileté jubileum.

V jihozápadním rohu budovy je čtvercová terasa otevřená do zahrady vymezená kuželkovou balustrádou, na níž jsou udržovány zbytky původní růžové zahrady.

Zahrada byla původně rozsáhlejší, ale v souvislosti s rozšířením Lidické ulice ve třetí čtvrtině 20. století byla zmenšena. Z důvodu zřízení nového chodníku okolo ulice bylo západní oplocení posunuto o několik metrů směrem do zahrady.³⁴⁵ Původně se ve velké zahradě nacházely dva drobné pavilónky, které musely být z těchto příčin zrušeny.³⁴⁶ Stejně tak stromořadí vzrostlých lip, včetně jírovce pleťového, jenž se původně tyčil v prostoru dnešní křižovatky ulic Lidická a Mánesova. Podobné stromořadí lip se dochovalo na severní straně zahrady. Stromová alej byla také na jižní straně zahrady, ale z bezpečnostních důvodů se musela v roce 1996 vykácet. Funkci jižní hranice zahrady poté převzala paralelní alej vzrostlých jírovců.

Mezi významné dřeviny zahrady se řadí cypřišek Lawsonův, douglaska tisolistá, jabloň purpurová, jírovec pleťový, smrk pichlavý, šácholan Soulangeův neboli magnólie, štědřenec odvislý či zerav západní.³⁴⁷

³⁴² Olga Ehrlichová, Zahrada Hardtmuthovy vily, in: Marie Pavlátová – Marek Ehrlich, *Zahrady a parky jižních Čech*, Praha 2004, s. 159-160. s. 64.

³⁴³ Motiv jelena, konkrétně štvanice, se nachází i před zahradním průčelí zámku v Chlumu u Třeboně, kde taktéž tato tematika odrážela loveckou zálibu arcivévody Františka Ferdinanda. Na tuto skutečnost upozorňuje i Milan Šilhan. (Viz Šilhan, *Bohatství jazyka* (pozn. 30), s. 168.)

³⁴⁴ Ehrlichová (pozn. 342), s. 64.

³⁴⁵ *Ibidem*.

³⁴⁶ Šilhan, *Bohatství jazyka* (pozn. 30), s. 172.

³⁴⁷ Ehrlichová (pozn. 342), s. 64.

5 Juliana Schnöblingová a hrobka rodu Berchtoldů v Neznašově

5.1 Rod Berchtoldů z Uherčic

Rod Berchtoldů s původem v Tyrolsku, povýšený do šlechtického stavu roku 1616 a do stavu rytířského v roce 1626, se na našem území usídlil až během třicetileté války, kdy Jakub Berchtold³⁴⁸ koupil roku 1633 na Moravě panství Uherčice, Vranětín a Polici, čímž vznikla česká větev tohoto rodu. Koupil také lenní statky Dešná, Županovice, panství Radim u Kolína a Pottendorf v Dolních Rakousích. V roce 1633 byl Jakub Berchtold povýšen do stavu svobodných pánů a byl mu také udělen český inkolát, avšak roku 1641 zemřel a majetek byl rozdělen mezi jeho tři syny. František Benedikt získal Uherčice a Vranětín, Matyáš Arnošt vlastnil Pottendorf a Polici a nejmladší syn Jakub Filip zdědil panství Radim. Významnost rodu postupně stoupala, a tak synové Jakuba Berchtolda – František Benedikt, Matyáš Arnošt a Jakub Filip byli v roce 1673 povýšeni do stavu hraběcího s přídomkem z Uherčic, Vranětína a Police.³⁴⁹ Z literatury se dozvídáme, že František Benedikt získané statky přenechal svým pěti dcerám,³⁵⁰ Matyáš Arnošt založil tzv. česko-moravskou linii rodu a Jakub Filip byl zakladatelem linie maďarské.³⁵¹

Do jižních Čech se rod Berchtoldů dostal až v 80. letech 17. století, kdy Prosper Antonín Berchtold,³⁵² vnuk zakladatele česko-moravské větve Matyáše Arnošta, zakoupil roku 1785 v dražbě panství Stráž nad Nežárkou a panství Neznašov.³⁵³

³⁴⁸ Jakub Berchtold z Tridentu (1585–1641) byl doktor práv, dvorní a vládní rada a ředitel dvorní komory. (SOA v Třeboni, Marie Kalátová, Rodinný archiv Berchtoldů, Neznašov (1760) 1822–1944, Inventář, Třeboň 2006, dostupný online: <https://digi.ceskearchivy.cz/921200001003122/>, s. 1.)

³⁴⁹ Ibidem., Pavel Juřík, Encyklopedie šlechtických rodů, Praha 2014, s. 314-315.; Petr Mašek, Modrá krev. Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích, Praha 1999, s. 27-28.

³⁵⁰ Heslo Berchtoldové, in: Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí, sv. III, Praha 1890, s. 809-810.

³⁵¹ SOA v Třeboni, Marie Kalátová, Rodinný archiv Berchtoldů, Neznašov (1760) 1822–1944, Inventář, Třeboň 2006, dostupný online: <https://digi.ceskearchivy.cz/921200001003122/>, s. 1.

³⁵² Prosper Antonín Berchtold se narodil roku 1720. Jeho manželkou se stala Marie Terezie rozená Petřvaldská, vdova po Leopoldu Otislavu z Kopenic a majitelka Buchlova a Žeravic. Prosper pracoval na rakouském velvyslanectví v Cařihradě, poté se vydal na vojenskou dráhu, kde se stal podplukovníkem a následně se stal horní radou v Čechách. (Ibidem.)

³⁵³ Ibidem.

5.2 Historie území – Neznašov

Neznašov se nachází severozápadně od města Týn nad Vltavou a od roku 1850 je osadou obce Všemyslice. První písemnou zmínku o místě dnešního Neznašova máme z roku 1407.³⁵⁴ V tomto období zde byl poplužní dvůr, který patřil k nedalekému hradu Újezdec ve vlastnictví rodu Kořenských z Terešova. Jindřich Kořenský se rozhodl usídlit přímo v Neznašově, proto nechal v této vsi vybudovat nový dvůr a tvrz,³⁵⁵ jež se následně dědila po několik generací. Posledním majitelem z rodu Kořenských byl Bohuslav, jenž kvůli obavě z konfiskace statku prodal³⁵⁶ neznašovský majetek Sezemovi z Vrtby. V držení rodu Vrtbů byl Neznašov až do poloviny 18. století.³⁵⁷

Sezem tento nevelký statek rozšířil dokoupením Všemyslic, Albrechtic a části Újezda. Po jeho smrti v roce 1648 bylo dědictví rozděleno mezi čtyři syny. Neznašov připadl Václavovi Františkovi,³⁵⁸ který nechal přestavět původní tvrz na barokní zámeček.³⁵⁹ V polovině 17. století je zaznamenáno, že se v panském sídle nacházelo šest světnic, šest sklepů, spíž, dvě kuchyně, pekárna a dvě maštale.³⁶⁰ V roce 1686 však umírá bezdětný, proto svůj majetek odkázal bratrovi Ferdinandovi Františkovi Leopoldovi z Vrtby, jenž byl v této době hejtmánem Vltavského kraje.³⁶¹ O rozšíření barokního zámečku se dozvídáme ze záznamu z roku 1691, kdy se zastavěly parkány až k hradbám. Přestavěný zámek byl nyní čtverhranný a jednopatrový. V patře se nacházelo jedenáct světnic a v přízemí dvanáct sklepů a komor s kuchyní.³⁶² Během 18. století, neznámo přesněji kdy, se k zámku dostavěla i malá věž s hodinami.

³⁵⁴ Martina Sudová, *Vltavotýnsko – Krajem dvou řek*, České Budějovice 2010, s. 184., Martina Sudová – Daniel Kovář, *Tvrze, hrady a zámky jižních Čech. Život a sídla jihočeské šlechty*, Olomouc 2003, s. 98.

³⁵⁵ Pozůstatek této původní tvrze je stále znatelný v dispozici dnešního zámku.

³⁵⁶ Konfiskace majetku se bál z důvodu účasti jeho otce Zdeňka Kořenského ve stavovském povstání na straně vzbouřených stavů. (Sudová – Kovář (pozn. 354), s. 98.)

Některé zdroje uvádějí, že Bohuslav Kořenský neznašovské panství neprodal a Sezem z Vrtby ho koupil až jako konfiskát. (Památkový katalog NPÚ, Zámek Neznašov, dostupné online: <https://www.pamatkovykatalog.cz/zamek-19937037>, vyhledáno dne: 20. 11. 2020., Sudová (pozn. 354), s. 184.)

³⁵⁷ Sudová – Kovář (pozn. 354), s. 98, 100.

³⁵⁸ Václav František z Vrtby byl rytíř řádu sv. Jana Jeruzalémského.

³⁵⁹ *Ibidem*, s. 99-101.

³⁶⁰ Památkový katalog NPÚ, Zámek Neznašov, dostupné online: <https://www.pamatkovykatalog.cz/zamek-19937037>, vyhledáno dne: 20. 11. 2020.

³⁶¹ Sudová – Kovář (pozn. 354), s. 99-100.

³⁶² Památkový katalog NPÚ, Zámek Neznašov, dostupné online: <https://www.pamatkovykatalog.cz/zamek-19937037>, vyhledáno dne: 20. 11. 2020.

Poslední držitelkou panství z rodiny Vrtbů byla Filipína, dcera Karoliny Chermontové rozené Vrtbové, která se roku 1764 provdala za svobodného pána Karla Bedřicha von Schütze, ovšem s panstvím nehosподаřili zdárně, proto byla z tohoto důvodu donucena k jeho prodeji. Roku 1785 neznašovské panství vydražil Prosper Antonín hrabě Berchtold z Uherčic.³⁶³

Prosper Antonín si nechal v roce 1800 přestavět tehdejší rytířské sídlo na čtyřkřídlý zámek v empírovém stylu, v němž se nacházela v severním křídle i kaple sv. Jana Nepomuckého a vedle ní se nad vchodem přistavěla věž pobita bílým plechem. Mezi křídly byl obdélníkový dvůr a okolo zámku nechal vybudovat park s klasicistními prvky.³⁶⁴

Po Prosperově smrti panství Neznašov i Stráž nad Nežárkou zdědil jeho syn Karel Gustav, jenž se stal zakladatelem druhé české větve rodu Berchtoldů, k níž dále patřili Prosperovi synové Karel, Prosper a Antonín. Dalším dědicem neznašovského panství se stal druhorozený syn Prosper a následně jeho syn z druhého manželství Bohuslav Pravomil Franz Leo.³⁶⁵

Bohuslav se oženil s Julií rozenou Bulgarini a měli čtyři děti. Zemřel však již ve svých 42 letech a jeho nejstaršímu synovi Otakarovi Prosperovi Karlovi bylo v té době pouhých 10 let, a proto dědičný majetek spravovala jeho matka Julie Berchtoldová jakožto Otakarova poručnice. Sám Otakar se rodového majetku ujal dnem své zletilosti v roce 1898.³⁶⁶

V dubnu roku 1902 uzavřel v Neznašově manželství s Kateřinou Sušerovou,³⁶⁷ s níž měl pouze dceru Julianu Marii. Po jeho nečekané smrti, kdy podlehl střelbě, jež ho zasáhla v údolí mezi Neznašovem a Újezdem při návratu z lovu 8. května 1918,³⁶⁸ byl o čtyři dny později pohřben v kryptě rodu Berchtoldů v kostele sv. Trojice v Neznašově. Otakar Prosper Karel Berchtold byl posledním mužským členem neznašovské větve rodu Berchtoldů.

³⁶³ Sudová – Kovář (pozn. 354), s. 101.

³⁶⁴ K parku více Marie Pavlátová – Marek Ehrlich, *Zahrady a parky jižních Čech*, Praha 2004, s. 86-87., Sudová (pozn. 354), s. 187., Památkový katalog NPÚ, Zámek Neznašov, dostupné online: <https://www.pamatkovykatalog.cz/zamek-19937037>, vyhledáno dne: 20. 11. 2020.

³⁶⁵ SOA v Třeboni, Marie Kalátová, *Rodinný archiv Berchtoldů, Neznašov (1760) 1822–1944*, Inventář, Třeboň 2006, dostupný online: <https://digi.ceskearchivy.cz/921200001003122/>, s. 1.

³⁶⁶ *Ibidem*, s. 1-2.

³⁶⁷ Kateřina Sušerová byla dcera řezníka z Týna nad Vltavou.

³⁶⁸ Na tomto místě nechala vdova Kateřina Berchtoldová vystavět kříž na kamenném podstavci připomínající tuto událost. (*Ibidem*, s. 2., Sudová – Kovář (pozn. 354), s. 103.)

Veškerý majetek připadl Julianě Marii Berchtoldové, jejíž manželem se v listopadu 1919 stal JUDr. Emil Schnöbling. Dne 10. dubna 1921 se jim narodila dcera Helena. V lednu roku 1936 zemřel Emil Schnöbling ve věku nedožitých čtyřiceti let. Juliana Marie byla poslední majitelkou neznašovského panství. Po válce v roce 1945 ji i s dcerou Helenou zadrželi a uvěznili. Celý jejich majetek byl zkonfiskován pro účely pozemkové reformy, a to z důvodu prohlášení Juliany Schnöblingové za osobu s německou národností. Byla obžalována z kolaborace a její dcera Helena z udavačství. Hospodářská půda, kterou vlastnila, byla rozdělena na parcely a téměř 812 hektarů lesů se šesti hektary rybníků bylo převedeno na Správu státních lesů Protivín.³⁶⁹ Budova zámku v Neznašově sloužila po těchto událostech různým účelům, například zde byla výrobní umělých květin, nebo v něm sídlilo vojsko.³⁷⁰

5.3 Hrobka rodu Berchtoldů

Neobarokní stavbu rodinné hrobní kaple Berchtoldů nechala vystavět poslední majitelka neznašovského panství Juliana Schnöblingová po smrti svého manžela Emila Schnöblinga, jenž zemřel 4. ledna 1936. Místo pro stavbu se nacházelo na okraji skalního srázu nad řekou Lužnicí severně od obce na vrchu zvaném Kalvárie v blízkosti kostela sv. Trojice se hřbitovem, v jehož kryptě se před výstavbou hrobky členové rodu Berchtoldů pohřbívali.³⁷¹

Architektem hrobní kaple se stal Vilém Rittershain, který se narodil 6. dubna 1889 v Chrudimi v rodině císařského a královského inženýra a stavitele Viléma Rittera z Rittershainů a jeho ženy Marie rozené Radlové.³⁷² Na přání svého otce vystudoval v letech 1907–1914 obor stavitelství na Českém vysokém učení technickém v Praze a následně pracoval jako projektant a architekt.³⁷³ Již od roku 1910

³⁶⁹ SOA v Třeboni, Marie Kalátová, Rodinný archiv Berchtoldů, Neznašov (1760) 1822–1944, Inventář, Třeboň 2006, dostupný online: <https://digi.ceskearchivy.cz/921200001003122/>, s. 2-3.

³⁷⁰ Sudová – Kovář (pozn. 354), s. 101.

³⁷¹ Památkový katalog NPÚ, Hrobka hrabat Berchtoldů, Neznašov, dostupné online: <https://www.pamatkovykatalog.cz/hrobka-hrabat-berchtoldu-18871056>, vyhledáno dne: 18. 11. 2020.

³⁷² SOA v Zámruku, Sbírková matrika Východočeského kraje, Farní úřad římskokatolické církve Chrudim, sign. 3657, matrika N, 1884–1890, fol. 481.

³⁷³ Rittershain se věnoval převážně interiérové architektuře. (Pavel Vlček (ed.), Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách, Praha 2004, s. 550.)

se znal s architektem Maxem Urbanem, jenž se řadí k průkopníkům podnikání v oblasti českého filmu a je známý jako zakladatel společnosti Asumfilm,³⁷⁴ ve které Rittershain spolupracoval na několika filmech. Po zániku společnosti v roce 1914 od filmu odešel.³⁷⁵

Zpět do filmové branže se vrátil až roku 1922³⁷⁶ a zabýval se výpravami českých filmů (např. *Lucerna*, *Psohlavci*, *Karel Havlíček Borovský* a další).³⁷⁷ Na tehdejší dobu navrhoval, kromě klasických filmových dekorací, také až nezvykle avantgardní dekorace, které byly ke spatření například už v roce 1925 ve filmu Gustava Machatého *Hraběnka z Podskalí*. Tyto dekorace vytvořil v ateliéru na Kavalírce a poté je postavil v pronajatých prostorách ve vídeňském Schönbrunnu.³⁷⁸ Během následujících let pracoval v různých ateliérech, jenž byly právě k dispozici. Zásadní se pro něj stala příležitost stavby nových ateliérů, o níž bylo rozhodnuto v roce 1930. Později rozhodující komise určila, že se ateliéry vystaví na barrandovské pláni a Vilém Ritterstain se stal spolu s Maxem Urbanem autorem tohoto velkého projektu dvou ateliérových hal.³⁷⁹ Stavba, jejíž rozpočet činil třináct milionů korun, započala 23. listopadu 1931 a byla dokončena včetně interiérového vybavení na začátku roku 1933.³⁸⁰ V nových ateliérech, jejichž provoz byl zahájen 20. února 1933, se daly natáčet dva filmy najednou, nebo se prostory mohly spojit do jednoho velkého ateliéru.³⁸¹

Ze záznamu ve Společenském adresáři československém z roku 1930–1931 se dozvídáme o Rittershainově členství ve Společenském klubu na Střeleckém ostrově. Zároveň se v adresáři uvádí i jeho bydliště, a to na Novém Městě pražském v Žitné ulici 12.³⁸²

³⁷⁴ Společnost Asumfilm byla založena na jaře roku 1912 a během její působnosti vzniklo několik hraných i přírodních filmů. Činnost společnosti přerušila první světová válka a její technické zařízení později převzala firma Pragafilm. (Filmové informace, roč. III, č. 17, 24. dubna 1952, s. 17.)

³⁷⁵ Šárka Bartošková – Luboš Bartošek, *Filmové profily. Českoslovenští scénáristé, režiséři, kameramani, hudební skladatelé a architekti hraných filmů*, Praha 1986, s. 354.

³⁷⁶ Luboš Bartošek, *Náš film. Kapitoly z dějin (1896–1945)*, Praha 1985, s. 182.

³⁷⁷ Vlček (pozn. 373), s. 550.

³⁷⁸ Pavel Jiří, *Barrandov I. Vzestup k výšinám*, Praha 2003, s. 132.

³⁷⁹ Prostory měřily 32 metrů na délku a 20 metrů na šířku.

³⁸⁰ Model této stavby, jehož autorem byl architekt Hanuš Gödert, byl vystaven v roce 1932 na filmové výstavě v Průmyslovém paláci Pražských vzorkových veletrhů. (*Pestrý týden*, č. 12, 19. 3. 1932, s. 2)

³⁸¹ Bartošek (pozn. 376), s. 181–183.

³⁸² Společenský adresář československý, roč. 1930–1931, Praha 1931, s. 217.

Od druhé poloviny 30. let a za okupace pracoval Vilém Rittershain jako stavební a bytový architekt a po roce 1945 působil také jako umělecký poradce u filmu.³⁸³ Rittersahin patřil spolu s Ferdinandem Fialou, Josefem Matějem Gotliebem a Aloisem Mecerou k průkopníkům českého filmového výtvarnictví. Svou iniciativou přispěli jak ke zdokonalení jeho technických možností, tak i k postupnému zvyšování umělecké úrovně.³⁸⁴ Architekt Vilém Rittershain zemřel dne 13. února 1963 v Praze.³⁸⁵

Na základě dochované korespondence ve Státním oblastním archivu v Třeboni³⁸⁶ mezi architektem a stavitelem hrobky z let 1936–1938 víme, že stavitelem byl Antonín J. Kubíček, který se narodil roku 1883. Díky narůstajícímu stavebnímu ruchu na počátku 20. století v Českých Budějovicích se mohlo uplatňovat stále více stavitelů, a tak Antonín Kubíček zahájil svou živnost ve stavitelství roku 1910³⁸⁷ se sídlem na adrese Vrchlického nábřeží č. p. 460³⁸⁸ a už téhož roku se zařadil k největším českobudějovickým stavitelům.³⁸⁹

Z let 1911–1912 pochází z jeho činnosti dva družstevní rodinné domy v oblasti Havlíčkovy kolonie, které Kubíček vybudoval podle plánů architekta Josefa Pfeffermanna. Jedná se o dvojdom v ulici Marie Vydrové č. p. 14 a 16 a rodinný dům v Zeyerově ulici č. p. 10.³⁹⁰ V roce 1921 postavil Antonín Kubíček také blok obecních domů v ulici Matice školské s č. p. 18–34. Domy měly dvě až tři patra a nacházely se v něm malé byty. Ve dvorech byly zahrádky, kotce pro drůbež a na nábřeží u řeky Malše dětské hřiště. Kubíček začal do bytů zavádět vodovody, splachovací záchody, spíž u kuchyně a později i koupelny a plyn.³⁹¹ Podle projektu *Antonína Kubíčka* dalo Město České Budějovice mezi lety 1930–1931 vystavět další blok s obecními nájemními domy na rohu ulic Čechova a Roháče z Dubé. V objektu se nacházely

³⁸³ František Cinger, Tiskoví magnáti Voskovec a Werich (Vest pocket revue) – (Lokální patriot), Praha 2008, s. 9. Srov. Alena Malá – Zbyšek Malý, Slovník českých a slovenských výtvarných umělců 1950–2003. XII. Por – Rj, Ostrava 2003, s. 349.

³⁸⁴ Luboš Hlaváček, O filmovém výtvarnictví. K šedesátinám československého filmu, Výtvarné umění, roč. 8, č. 6, 1958, s. 268.

³⁸⁵ Bartošková – Bartošek (pozn. 375), s. 354.

³⁸⁶ SOA v Třeboni, fond Rodinný archiv Berchtoldů, kart. č. 1, inv. č. 3.

³⁸⁷ Kovář, Stavitelé (pozn. 316).

³⁸⁸ Adresář Protektorátu Čechy a Morava pro průmysl, živnosti, obchod a zemědělství, svazek II, Praha 1939, s. 2200.

³⁸⁹ Vondra, Průmysl (pozn. 240).

³⁹⁰ Karel Kuča, Havlíčkova kolonie, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, dostupné online: <http://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/havlickova-kolonie>, vyhledáno dne: 18. 11. 2020.

³⁹¹ Vojtěch Storm, Nájemní dům, in: *Encyklopedie Českých Budějovic*, dostupné online: <http://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/najemni-dum>, vyhledáno dne: 18. 11. 2020.

také menší byty a uvnitř bloku byla vybudovaná i mateřská škola.³⁹² Na konci 30. let 20. století se podílel jako stavitel na výstavbě lehkého opevnění³⁹³ v úseku 144, který se nacházel na levém břehu Vltavy u Týna nad Vltavou.³⁹⁴ Kromě velkých realizací v Českých Budějovicích působil i v okolí města. Dokazuje to stavba lehkého opevnění u Týna nad Vltavou, nebo právě hrobka rodu Berchtoldů v Neznašově.

Z již zmíněné korespondence se dá kromě určení jmen architekta a stavitele ilustrovat také vývoj stavby. Architekt Vilém Rittershain dne 23. dubna 1936 zaslal staviteli Antonínovi Kubičkovi návrh půdorysu a nárys kaple [C1-2], přičemž ho požádal o vytyčení obrysu na staveništi, aby se při jeho návštěvě parcely zachytily případné nutné úpravy. Půdorys byl téměř ve tvaru řeckého kříže a nárys vypovídá o plánované cibulovité věžičce vystupující ze střechy kaple. Nárys průčelí se v této sadě plánů nenachází.

Z plánů s datací 3. května se dozvídáme o změně rozměrů stavby i jejích proporcí. [C3] Došlo totiž k protažení vstupní části, čímž stavba získala v půdorysu spíše podobu latinského kříže. Upravené proporce jsou viditelné také na nárysu kaple. Stavba je dle těchto plánů vyšší, a to z důvodu protažení věžičky. Na plánové dokumentaci je zakresleno i hlavní průčelí, na němž se nad portálem nachází soška blíže neurčeného světce. Hrobka na plánech získala jiné členění fasády, na níž nyní jsou výrazné pilastry s mělkou rustikou.

Další plán na stavbu pochází ze 16. května a již 22. května byl předložen Zemskému úřadu v Praze k povolení. [C4] Dne 12. června bylo zemským úřadem rozhodnuto o schválení stavby za podmínek výměru zemského úřadu v Praze. Na této třetí variantě plánů jsou ještě větší rozměry stavby, ovšem proporčně si je hrobka stále podobná. Na nárysu budovy je zaměněna soška nad portálem za volutovou lichoběžníkovou supraportu s konkávním prohnutím a původní pilastry s mělkou rustikou na fasádě mají zde podobu připomínající spíše bosáž, ale ovšem jen na nárysu hlavního průčelí.³⁹⁵

³⁹² Kuča (pozn. 390).

³⁹³ Více o opevnění viz Jan Solpera, *Nadějný začátek se smutným koncem. Krátká historie výstavby lehkého opevnění v jižních Čechách z konce 30. let dvacátého století*, České Budějovice 2008.

³⁹⁴ *Ibidem*, s. 243.

³⁹⁵ SOA v Třeboni, fond Rodinný archiv Berchtoldů, kart. č. 1, inv. č. 3.

Žádosti o výstavbu hrobky vyhověla dne 13. září 1936 i Obecní rada Neznašova, avšak za podmínky zachování všech stavebních předpisů ze žádosti a pokud možno, aby práce vykonávali místní dělníci a řemeslníci.³⁹⁶

Mezi dochovanými plány se také nachází sada plánů s půdorysy a nárysy jednotlivých průčelí, jež mají identickou podobu s dnešním stavem. Nově je zde podélná loď zakončená apsidou a z nárysu zmizela věžička. Místo ní je na nárysu hlavního průčelí segmentově zakončený štít s volutami, kasulovým oknem uprostřed a výrazným klenákem na vrcholu. Mezi plány jsou také dva kolorované nárysy. Všechny plány této sady jsou opatřeny podpisy architekta, ale nejsou datovány, proto nemůžeme určit, kdy ke změnám v půdorysu a nárysech hrobky došlo. Je ale evidentní, že stavba započala až dle těchto plánů shodujícími se s dnešním stavem. [C6-9]

Dne 20. června 1937 informuje stavitel Kubíček architekta Rittershaina o dokončení hrubých zednických prací a žádá o architektovu návštěvu za účelem kontroly stavby před omítnutím kaple a vytvořením říms. Z dalších dopisů víme, že se hrobka ještě dokončovala v roce 138, kdy byla například doplňována o mramory v interiéru.

Hrobka se slavnostně vysvětila dne 7. května 1938 kancléřem arcibiskupské konzistoře Antonínem Bořkem Dohalským z Dohalic.³⁹⁷

Již 11. května 1938 byly do nové hrobky přeneseny ostatky Otakara Berchtolda z krypty kostela sv. Trojice a 13. května 1938 i ostatky doktora Emila Schnöblinga z pražského hřbitova na Olšanech. Třetí a zároveň poslední osoba, která zde byla pochována, byla matka Juliany Schnöblingové – Kateřina Fantová rozená Sušerová, jejíž pohřeb se uskutečnil 3. listopadu 1941. Po konfiskaci majetku rodu Schnöblingů a Berchtoldů připadla hrobka do majetku státu.³⁹⁸ K jejímu velkému poškození došlo v období po 2. světové válce, kdy se zřítil strop.³⁹⁹ Během následujících let pouze chátrala a byla terčem vandalů. [C10-11] Obnova se hrobka dočkala až roku 1999, tedy poté, co byla převedena do majetku obce Všemyslice. Hrobka díky rekonstrukci získala funkci smuteční síně.⁴⁰⁰

Hrobka rodu Berchtoldů má půdorys kříže, jehož podélná loď je zakončena půlkruhovou apsidou. Jedná se pouze o nadzemní stavbu. Všechna nároží hrobky jsou

³⁹⁶ Jitka Stiborová, *Hrobka rodu Berchtoldů (seminární práce), místo neuvedeno 2000*, s. 2.

³⁹⁷ Památkový katalog NPÚ, *Hrobka hřbat Berchtoldů, Neznašov*, dostupné online: <https://www.pamatkovykatalog.cz/hrobka-hrabort-berchtoldu-18871056>, vyhledáno dne: 18. 11. 2020.

³⁹⁸ *Ibidem*.

³⁹⁹ Stiborová (pozn. 396), s. 8.

⁴⁰⁰ Kateřina Hovorková, *Z hrobky hřbat bude smuteční síň*, in: *Mladá fronta DNES*, 17. června 1999, s. 2.

zaoblená a po celém obvodu je lemována soklem. Pískově žlutá fasáda má na sobě bílé prvky v podobě soklu, lizén s mělkou rustikou, římsy a šambrán. Zdivo je tvořeno plnými pálenými cihlami a horní lemovací římsa je provedena přesahy cihel. Krov má klasickou vaznicovou soustavu s konstrukcí stojaté stolice. Hrobka je kryta valbovými střechami krytými prejzy a nad půlkruhovou apsidou je střecha půlkuželová.⁴⁰¹

Hlavní průčelí je orientované na severozápad a je jednoosé. [C12] Po stranách jsou lizény s mělkou rustikou. V ose je prolomený neobarokní profilovaný kamenný portál se zúženým segmentovým zakončením a výrazným klenákem, nad nějž těsně navazuje volutová supraporta ve tvaru lichoběžníku s konkávním prohnutím po stranách. V ploše supraporty se nachází nápis „*V NÁRUČÍ BOŽÍ, Z KTERÉ JSME VYŠLI, SE NAVEČER VŠICHNI SEJDEME ZAS.*“ V portále jsou zasazené dvoukřídlé dveře s palubkovým zdobením. [C13] V ose se nad portálem objevuje obdélné okno s profilovaným ostěním zakončené menším půlkruhem. Nad lehce profilovanou korunní římsou, jež je krytá po celém obvodu stavby prejzy, se nad hlavním průčelím tyčí segmentově zakončený štít s volutami, který je zdobený volutami v dolní části po stranách, hlavním klenákem na vrcholu a kasulovým oknem uprostřed. Na vrcholu štítu je umístěn latinský barokizující kříž.

Severovýchodní a jihozápadní boční průčelí jsou trojosá a zrcadlově identická. Z plochy průčelí vystupuje hmota transeptu, v níž probíhá střední osa, ve které se nachází obdélné okno s profilovaným ostěním zakončené menším půlkruhem. Korunní římsa je v oblasti střední osy mírně segmentově prohnuta. V ose, jež vede apsidou, je stejně zakončené okno, ale rozměrově užší a vyšší. Každá osa je z obou stran ohraničena lizénami s mělkou rustikou. Na jihovýchod je směřované jednoosé průčelí tvořené půlkruhovou apsidou, jež zakončuje hlavní loď kaple. Uprostřed závěru kaple se v ose průčelí objevuje opět vysoké obdélné okno zakončené menším půlkruhem.

Interiér hrobky se skládá z hlavní lodi, jež je protnuta krátkým transeptem. Prostor hrobky má podlahu z pískovcových dlaždic lemovanou soklem. Původně zde byl dřevěný fošnový strop zdobený jednoduchou štukovou dekorací v celé jeho ploše s fabionem dosedajícím přímo na bohatě zdobenou štukovou římsu. Během rekonstrukce dokončené roku 1999 byl dřevěný strop nahrazen ocelovými nosníky a keramickými deskami a veškeré vnitřní povrchy byly v celé ploše šetrně opraveny tak, aby se v co největší míře

⁴⁰¹ Národní památkový ústav, Územní odborné pracoviště v Českých Budějovicích, Rekonstrukce hrobky: plánová dokumentace (sig. PD 3481).

mohla ponechat původní omítka. V západní části je vystavěna kruchta, na níž vede zleva od vchodu schodiště. Kruchtu i schodiště lemuje železné profilované zábradlí. [C14-16]

Z dokumentace z období rekonstrukce hrobky⁴⁰² se dozvídáme, že z vybavení hrobky se v torzálním stavu dochoval pouze dřevěný oltář bez oltářního obrazu, samostatně stojící menza, pískovcová soška a mramorové sarkofágy zasazené po bocích podélné lodi v transeptu. Vybavení se dle těchto informací mělo během obnovy hrobky zrestaurovat odbornými pracovníky, ale dnes se v interiéru hrobní kaple nenachází.

⁴⁰² Ibidem.

6 Závěr

Nástup historizujícího slohu – neobaroka – včetně jeho souvislostí se podařilo objasnit v kapitole *Architektura 19. století v kontextu historizujících slohů*. Oproti jiným historizujícím slohům měl ztíženou pozici v jeho dosavadním odmítání. Než došlo k jeho hojnějšímu využívání, musel být obhájen, a to laickou i odbornou veřejností. Proto se neobarokní formy objevují o několik desetiletí později oproti formám neogotickým či neorenesančním. Ač později, neobaroko si své místo ve vývoji architektury nakonec vydobylo. Zasloužili se o to především tehdejší historici umění a architektury, kteří zkoumali architektonické dědictví bez předsudků a spatřili kvalitu i v období baroka a jeho formách. Na příkladech vídeňské a římské architektury je mezi prvními zpozoroval Wilhelm Lübke a stejně tak o několik let později Jacob Burckhardt či Cornelius Gurlitt. Paralelně s nimi se o vzestup neobaroka postarali architekti, kteří jeho forem využívali. Z českého prostředí z nich lze jmenovat Ferdinanda Fellnera, Hermanna Helmera nebo Fridricha Ohmanna, díky němuž mělo neobaroko možnost autonomního vývoje na území Prahy.

Zvláštní pozici mezi ostatními historizujícími slohy vtiskl neobaroku Albert Ilg svou koncepcí rakouského národního slohu, který byl podporován mimo jiné i vládnoucí šlechtou v zastoupení arcivévodky Františka Ferdinanda d'Este. Prokazuje to arcivévodova volba neobarokních forem pro přestavbu svého letního sídla v Chlumu u Třeboně. Tato realizace je zároveň prvním neobarokním počinem na území jižních Čech ze šlechtické iniciativy. Arcivévodovo naklonění k Ilgově koncepci a jeho vědomé využívání neobarokních forem na svých stavbách prokazuje třetí kapitola předkládané práce. Dokazuje to nejen na přestavbě zámku v Chlumu u Třeboně, ale také na portálu do hrobky na zámku v Artstettenu či ve výběru vybavení svého vídeňského sídla v Belvederu.

Druhá neobarokní stavba na území jižních Čech ze šlechtického podnětu je od zámku typově odlišná. Jedná se o buržoazní vilu postavenou z iniciativy členů novodobé průmyslnické šlechty, a to Franze a Anny von Hardtmuth. Německý původ, jehož dějiny jsou reflektovány ve čtvrté kapitole, byl tím nejzásadnějším pro volbu neobarokních forem na stavbu rodinného sídla v Českých Budějovicích. V tomto případě je patrný jejich patriotismus. Měli potřebu se reprezentovat a zároveň tím poukázat na svůj původ a mimo to také chtěli upozornit

na své sympatie k vládnoucímu rodu Habsburků, jelikož císařský dům neobaroko jako národní sloh podporoval. Stejně tak, jako nebyla nahodilá barevná kombinace na tužkách Koh-i-noor, kterou Hardtmuthové vyjadřovali rakouskou příslušnost a loajalitu Habsburkům, tak nebyla náhodná ani volba neobarokního stylu pro Hardtmuthovu vilu. Tomuto tvrzení nasvědčuje i hypotéza Milana Šilhana, která je zprostředkována v kapitole *Hardtmuthova vila v Českých Budějovicích*. Našel možnou symboliku v girlandách s dubovými listy a žaludy na stropě centrální schodišťové haly, a uvádí, že by se mohlo jednat o symboliku germánského dubu jakožto symbolu síly, dlouhověkosti a odolnosti. Všechny tyto skutečnosti totiž nasvědčují deklarování rodového němectví. V této části také nelze opominout vřelé osobní vztahy členů rodu Hardtmuthů s vládnoucím rodem, jelikož je doloženo několik jejich setkání.

Třetí neobarokní stavbou v předkládané práci je hrobka rodu Berchtoldů v Neznašově. Kapitola *Rod Berchtoldů z Uherčic* vylíčila původ rodu Berchtoldů, který sahá až na počátek 17. století do Tyrolska, což opět odkazuje na volbu neobaroka jako rakouského národního slohu z důvodu reprezentování rodového původu v Rakousku. Neobaroko by v tomto případě také mohlo značit dobu vzniku a stáří rodu Berchtoldů, tedy návrat k době baroka skrze neobarokní formy. Tato tvrzení jsou však pouhými hypotézami. K bližšímu objasnění, proč nechala Juliana Schnöblingová vystavět hrobku právě v neobarokním stylu, by mohlo vést důkladnější seznámení s její osobou jakožto objednatelky rodinné hrobky. Za jeden z nejúspěšnějších výsledků mého bádání považuji zjištění jmen osob architekta a stavitele hrobky, jejichž jména se doposud v žádném zdroji neobjevovaly, a mohlo tak dojít k zasazení stavby do jejich tvorby.

Zámek v Chlumu u Třeboně, Hardtmuthova vila v Českých Budějovicích a hrobka rodu Berchtoldů v Neznašově – zdánlivě navzájem nesouvisející stavby v jižních Čechách – mají ale několik pojítek. Jak už bylo několikrát uvedeno, byly vystavěny na přání stavebníků se šlechtickým původem v neobarokním stylu. Zámek v Chlumu u Třeboně, konkrétně jeho neobarokní přestavba, reflektuje volbu neobaroka vysokou šlechtou, Hardtmuthova vila odráží výběr neobaroka novodobou průmyslnickou šlechtou a hrobka rodu Berchtoldů vyznačuje využití neobarokních forem členkou raně novověké šlechty. Všechny uvedené stavby zároveň zaujímají roli reprezentace nejen stavebníků, ale i jejich rodů. Jednotlivé stavby skrze neobarokní styl, jenž s sebou nese řadu již rozkrytých podtextů

a souvislostí, symbolizují svébytnost stavebníků, a to i přes skutečnost, že každá ze staveb byla realizovaná v jiném období – přestavba zámku v Chlumu u Třeboně a Hardtmuthova vila v době Habsburské monarchie a hrobka rodu Berchtoldů v období konce První republiky, a proto v ní nemůžeme hledat návaznost na rod Habsburků.

7 Seznam zdrojů

7.1 Prameny

Magistrát města České Budějovice, Stavební úřad

Složka – U Zimního stadionu č. p. 19/1

Muzeum Jindřichohradecka

fond Pohlednice

Národní památkový ústav, Územní odborné pracoviště v Českých Budějovicích

Rekonstrukce hrobky: plánová dokumentace

Státní oblastní archiv v Třeboni, oddělení Třeboň

fond Rodinný archiv Berchtoldů, Neznašov (1760) 1822–1944

fond Velkostatek Chlum u Třeboně

fond Sběrka matrik Jihočeského kraje, 1587–1949 (1952)

Státní oblastní archiv v Plzni, pracoviště Klatovy

fond Rodinný archiv Stadionů

Státní oblastní archiv v Zámrsku

fond Sběrka matrik Východočeského kraje, 1884–1890

Státní okresní archiv v Jindřichově Hradci

fond Archiv obce Chlum u Třeboně

7.2 Literatura

Aichelburg, Wladimir, *Der Thronfolger und die Architektur*, Wien-Graz 2003.

Adresář Protektorátu Čechy a Morava pro průmysl, živnosti, obchod a zemědělství, svazek II, Praha 1939.

Bahlcke, Joachim – Eberhard, Winfried – Polívka, Miloslav, *Lexikon historických míst Čech, Moravy a Slezska*. Praha 2001.

Bartošek, Luboš, *Náš film. Kapitoly z dějin (1896–1945)*, Praha 1985.

Bartošková, Šárka – Bartošek, Luboš, *Filmové profily. Českoslovenští scénáristé, režiséři, kameramani, hudební skladatelé a architekti hraných filmů*, Praha 1986.

Blažičková-Horová, Naděžda – Petrasová, Taťána – Lorenzová, Helena, *Dějiny českého výtvarného umění, 1780/1890, III/2*, Praha 2001.

Blower, Jonathan, *The Monument Question in Late Habsburg Austria, A Critical Introduction to Max Dvořák's Denkmalpflege*, Edinburgh 2012.

Brňovjak, Jiří – Zářický, Aleš (eds.), *Šlechtic podnikatelem, podnikatel šlechticem*, Ostrava 2008.

Cerman, Ivo, *Chotkové, příběh úřednické šlechty*, Praha 2008.

Cinger, František, *Tiskoví magnáti Voskovec a Werich (Vest pocket revue) – (Lokální patriot)*, Praha 2008.

Csáky, Moritz – Celestini, Federico – Tragatschnig, Ulrich (Hrsg.), *Barock. Ein Ort des Gedächtnis*, Wien 2007.

Erbanová, Eva – Šilhan, Milan – Švácha, Rostislav, *Slavné vily Jihočeského kraje*, Praha 2007.

Galandauer, Jan, *František Ferdinand d'Este, následník trůnu*, Praha 2000.

Huyghe, René, *Encyklopedie umění nové doby*, Praha 1974.

Janoušek, Emanuel, *Chlum u Třeboně před stopadesáti lety (zvláštní otisk Jihočeského obzoru)*, Třeboň 1937.

Jiří, Pavel, *Barrandov I. Vzestup k výšinám*, Praha 2003.

Juřík, Pavel, *Encyklopedie šlechtických rodů*, Praha 2014.

Kalvas, Karel – Honys, Vít – Pavliš, Petr, *Zámecký park v Chlumu u Třeboně*, Chlum u Třeboně 1996.

Kodl, František – Kodlová, Jiřina, *Chlum u Třeboně – kapitoly z dějin jihočeského pohraničí*, Chlum u Třeboně 1979.

Kratochvíl, Petr (ed.), *Velké dějiny země Koruny české. Tématická řada: Architektura*, Praha 2009.

Kuthan, Jiří, *Aristokratická sídla v období romantismu a historismu*, Praha 2001.

Laštovičková, Věra, *Cizí dům? Architektura českých Němců 1848–1891*, Praha 2015.

Lišková, Jana – Králová, Hana, „*Vytrvale vpřed*“: *osudy rodu (von) Hardtmuth*, Praha 2016.

Mádrová, Kamila, *Pedagogové ve službách trůnu: privátní učitelé následníků trůnu Rakousko-Uherska*, Praha 2015.

Malá, Alena – Malý, Zbyšek, *Slovník českých a slovenských výtvarných umělců 1950–2003. XII. Por – Rj*, Ostrava 2003.

Mareš, František – Sedláček, Jan, *Soupisu památek historických s uměleckých v Království Českém. Politický okres Třeboňský*, Praha 1900.

Mašek, Petr, *Modrá krev. Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích*, Praha 1999.

Matějček, Antonín – Wirth, Zdeněk, *Česká architektura 1800–1920*, Praha 1922.

Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí, sv. III, Praha 1890.

Pavlátová, Marie – Ehrlich, Marek, *Zahrady a parky jižních Čech*, Praha 2004.

Rameš, Václav – Stejskalová, Helena, *Po stopách Františka Ferdinanda d'Este. Publikace k výstavě*, České Budějovice 2014.

Schneider, Carl, Camillo, *Park Jeho Císařské a královské Výsosti nejjasnějšího pana arcivévody Františka Ferdinanda Rakouského-Este na Konopišti v Čechách*, Konopiště 2012.

Skalický, David – Bauer, Michal – Brdek, Zdeněk – Papoušek, Vladimír (eds.), *Jazyky reprezentace²*, Praha 2014.

Solpera, Jan, *Nadějný začátek se smutným koncem. Krátká historie výstavby lehkého opevnění v jižních Čechách z konce 30. let dvacátého století*, České Budějovice 2008.

Společenský adresář československý, 1930–1931, Praha 1931.

Sudová, Martina – Kovář, Daniel, *Tvrze, hrady a zámky jižních Čech. Život a sídla jihočeské šlechty*, Olomouc 2003.

Sudová, Martina, *Vltavotýnsko – Krajem dvou řek*, České Budějovice 2010.

Telesko, Werner – Kurdiovsky, Richard – Nierhaus, Andreas (Hrsg.), *Die Wiener Hofburg und der Residenzbau in Mitteleuropa im 19. Jahrhundert*, Wien 2010.

Telesko, Werner (Hg.), *Die Wiener Hofburg 1835–1918*, Wien 2012.

Vlček, Pavel (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004.

Vybíral, Jindřich, *Friedrich Ohmann: Objev baroku a počátky moderní architektury v Čechách*, Praha 2013.

Vybíral, Jindřich, *Století dědiců a zakladatelů, architektura jižních Čech v období historismu*, Praha 1999.

Vybíral, Jindřich, *Španělský a Německý sál na Pražském hradě v 19. století*, Praha 2019.

Weissensteiner, Friedrich, *František Ferdinand: Krůček od trůnu*, Vídeň 2007.

Županič, Jan, *Nová šlechta rakouského císařství*, Praha 2006.

7.3 Sborníky

Kovář, Daniel – Koblasa, Pavel, *Staré Budějovice. Sborník prací k dějinám královského města Českých Budějovic*, České Budějovice 2005.

Kovář, Daniel – Koblasa, Pavel, *Staré Budějovice. Sborník prací k dějinám královského města Českých Budějovic*, České Budějovice 2013.

Petráň, Josef – Brandl, Zdeněk, *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka*, 33, Benešov 1993.

Petráň, Josef – Brandl, Zdeněk, *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka*, 34, Benešov 1994.

Petráň, Josef – Brandl, Zdeněk, *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka*, 39, Benešov 1999.

Schnabl, Ondřej, *Pocta Zdeňku Jelínkovi: sborník k nedožitým 65. narozeninám PhDr. Zdeňka Jelínka, CSs.*, Kolín 2001.

7.4 Periodika

Filmové informace, roč. III, č. 17, 24. dubna 1952.

Hejtman – chlumský zpravodaj, č. 5, 1993.

Heraldická ročenka, 2007.

Jahresbericht der Staats-Realschule in Jägerndorf, č. 13, 1890.

Jihočeská pravda, č. 182, roč. 22, 31. 7. 1966.

Mladá fronta DNES, 17. června 1999.

Památky jižních Čech, č. 1, 1999.

Památky středních Čech, č. 1-2, 2004.

Pestrý týden, č. 12, 19. 3. 1932.

Umění, roč. LVIII, č. 5/6, 2010.

Umění, roč. XLIV, č. 6, 1996.

Výtvarné umění: časopis Svazu československých výtvarných umělců, roč. VIII, č. 6, 1958.

Zprávy památkové péče, roč. 64, 2004, č. 6.

7.5 Diplomní a seminární práce

Brunner, Brigitte, *Josef Ignaz Gerl und sein Beitrag zur Wiener Architectur des Josephinismus (masterarbeit)*, Wien 2014.

Kovárik, Tomáš, *Vývoj právní úpravy zletilosti (diplomová práce)*, Brno 2014/2015.

Stiborová, Jitka, *Hrobka rodu Berchtoldů (seminární práce)*, místo neuvedeno 2000.

7.6 Internetové zdroje

Architektenlexikon Wien 1770–1945

<http://www.architektenlexikon.at>

Encyklopedie Českých Budějovic

<http://encyklopedie.c-budejovice.cz>

Historie.cs, Budějce, Budweis, České Budějovice

<https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10150778447-historie-cs/215452801400019>

Kotalík, Jiří Tomáš, *Historie AVU*

<http://www.avu220.cz/cs/historie-avu>

Mareš, Jan (elektronická verze Kareš, Ivo), *Kohoutí kříž: šumavské ozvěny [on-line]*

<https://www.kohoutikriz.org>

Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950

<https://www.biographien.ac.at>

Památkový katalog Národního památkového ústavu

<https://www.pamatkovykatalog.cz>

Štícha, Antonín, *Historie městyse*

<https://www.chlum-ut.cz/historie-mestyse/d-53/p1=1003>

8 Obrazová příloha

8.1 Seznam obrazové přílohy

A | Zámek v Chlumu u Třeboně

1		Zámek v Chlumu u Třeboně před přestavbou	97
2		Plán na přestavbu prvního patra	97
3		Plán na přestavbu druhého patra	98
4		Plán na přestavbu podkroví	98
5		Kolorovaný návrh fasády zámku v Chlumu u Třeboně	99
6		Návrh táflování	99
7		Zámek v Chlumu u Třeboně po neobarokní přestavbě	100
8		Zámek v Chlumu u Třeboně po neobarokní přestavbě	100
9		Zámek v Chlumu u Třeboně po neobarokní přestavbě	101
10		Zámek v Chlumu u Třeboně, severozápadní průčelí	101
11		Zámek v Chlumu u Třeboně, severozápadní průčelí	102
12		Zámek v Chlumu u Třeboně, jihovýchodní průčelí	103
13		Zámek v Chlumu u Třeboně, jihovýchodní průčelí	103
14		Zámek v Chlumu u Třeboně, reprezentační sál	104
15		Zámek v Chlumu u Třeboně, reprezentačního sál	104
16		Sousoší <i>Štvanice</i> před jihovýchodním průčelím	105

B | Hardtmuthova vila v Českých Budějovicích

1		Půdorysný plán Hardtmuthovy vily, přízemí	106
2		Půdorysný plán Hardtmuthovy vily, první patro	107
3		Půdorysný plán Hardtmuthovy vily, podkroví	108
4		Plán fasády Hardtmuthovy vily, východní průčelí	109
5		Plán fásady Hardtmuthovy vily, severní průčelí	110
6		Plán fásady Hardtmuthovy vily, západní průčelí	111

7		Plán fasády Hardtmuthovy vily, jižní průčelí	112
8		Plán Hardtmuthovy vily, řez východ-západ	113
9		Půdorysný plán Hardtmuthovy vily, sklep	114
10		Půdorysný plán Hardtmuthovy vily, přízemí	115
11		Půdorysný plán Hardtmuthovy vily, první patro	116
12		Půdorysný plán Hardtmuthovy vily, druhé patro	117
13		Půdorysný plán Hardtmuthovy vily, střecha	118
14		Hardtmuthova vila, východní průčelí	119
15		Hardtmuthova vila, severní průčelí	119
16		Hardtmuthova vila, jihozápadní průčelí	120
17		Hardtmuthova vila, jihozápadní průčelí	120
18		Hardtmuthova vila, schodišťová hala	121
19		Hardtmuthova vila, schodišťová hala	121
20		Hardtmuthova vila, schodišťová hala	122
21		Hardtmuthova vila, malba na stropě schodišťové haly	122
22		Hardtmuthova vila, hudební pokoj, detail stropní výzdoby	123
23		Hardtmuthova vila, jídelna	124
24		Hardtmuthova vila, jídelna, detail stropní výzdoby	124
25		Hardtmuthova vila, kuřácký salón, detail stropní výzdoby	125
26		Hardtmuthova vila, kuřácký salón, detail stropní výzdoby	125

C | Hrobka rodu Berchtoldů v Neznašově

1		Plán hrobky rodu Berchtoldů	126
2		Plán hrobky rodu Berchtoldů	127
3		Plán hrobky rodu Berchtoldů	128
4		Plán hrobky rodu Berchtoldů	129
5		Kolorovaný plán hrobky rodu Berchtoldů	130
6		Kolorovaný plán hrobky rodu Berchtoldů, pohled západní	131
7		Plán hrobky rodu Berchtoldů, pohled východní	132
8		Kolorovaný plán hrobky rodu Berchtoldů, pohled jižní – severní	133
9		Plán hrobky rodu Berchtoldů, detailní půdorysy	134

10	Hrobka rodu Berchtoldů před restaurováním	135
11	Hrobka rodu Berchtoldů před restaurováním	136
12	Hrobka rodu Berchtoldů	137
13	Portál hrobky rodu Berchtoldů	138
14	Hrobka rodu Berchtoldů, interiér	139
15	Hrobka rodu Berchtoldů, interiér	140
16	Hrobka rodu Berchtoldů, interiér	140

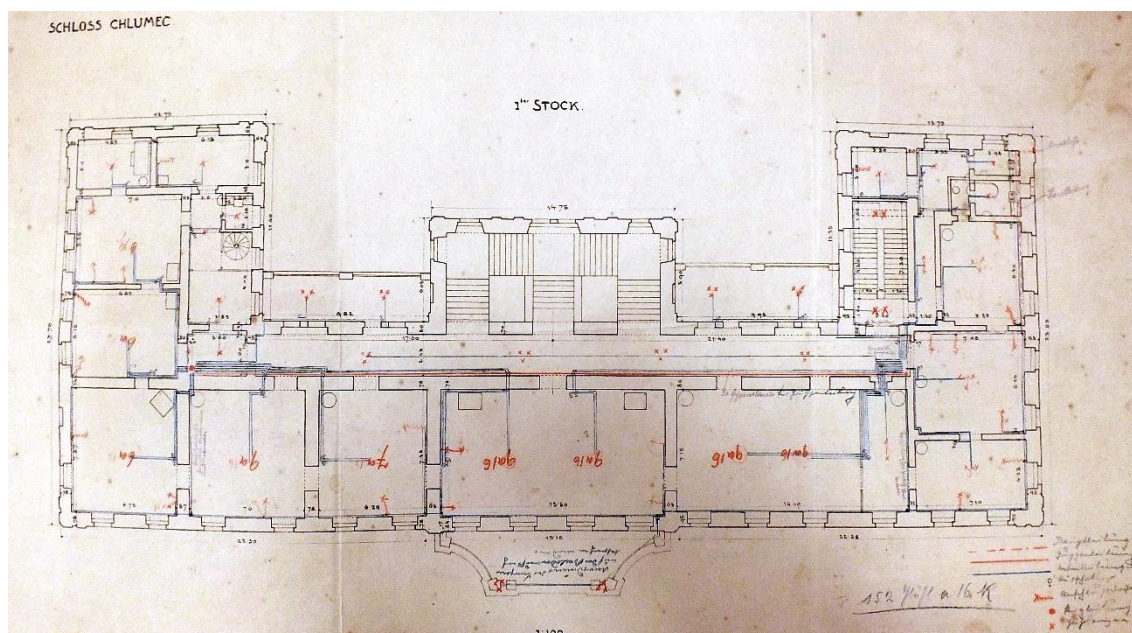
A | Zámek v Chlumu u Třeboně

1 | Zámek v Chlumu u Třeboně před přestavbou

r. 1900

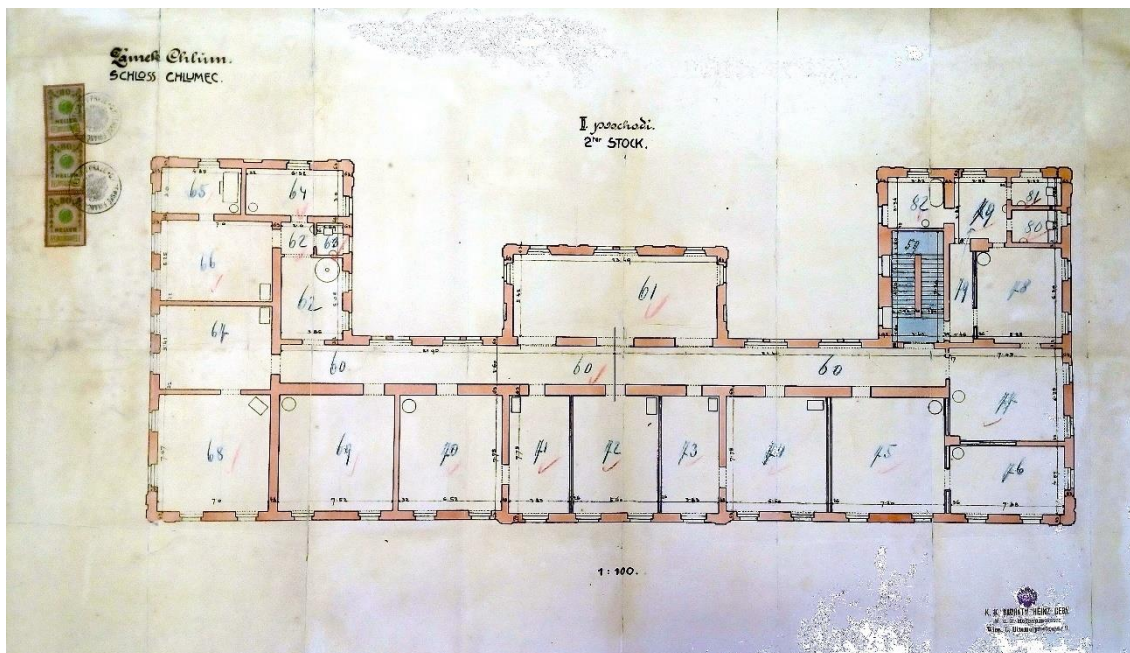
Zdroj: František Mareš – Jan Sedláček, *Soupis památek historických a uměleckých v Království Českém. Politický okres Třeboňský*, Praha 1900, s. 27.

2 | Plán na přestavbu prvního patra

realizace mezi lety 1901-1903

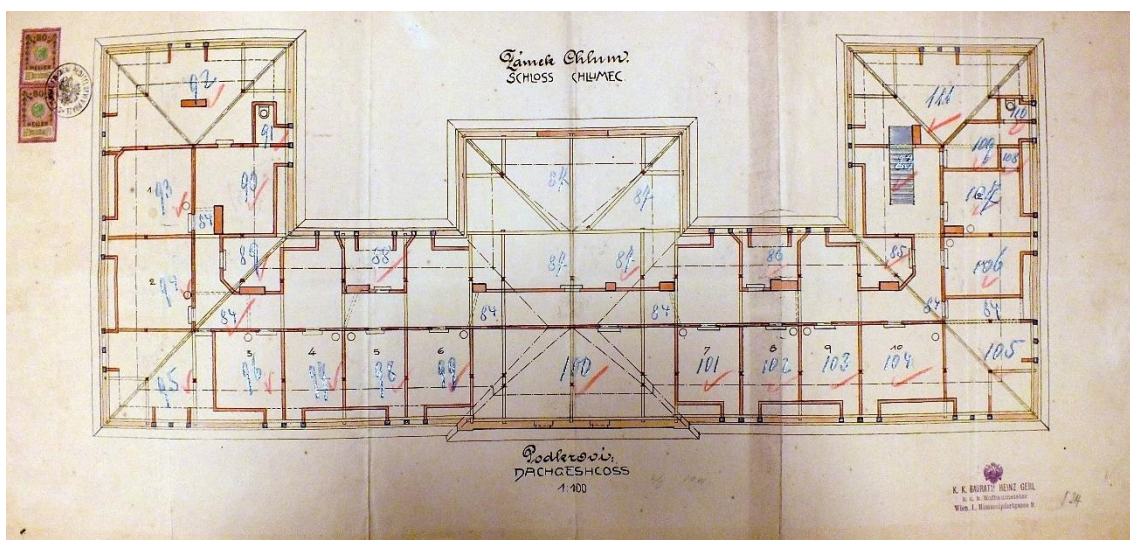
Zdroj: SOA v Třeboní, fond VS Chlum u Třeboně, inv. č. 2033, č. plánu 521.

3 | Plán na přestavbu druhého patra

realizace mezi lety 1901-1903

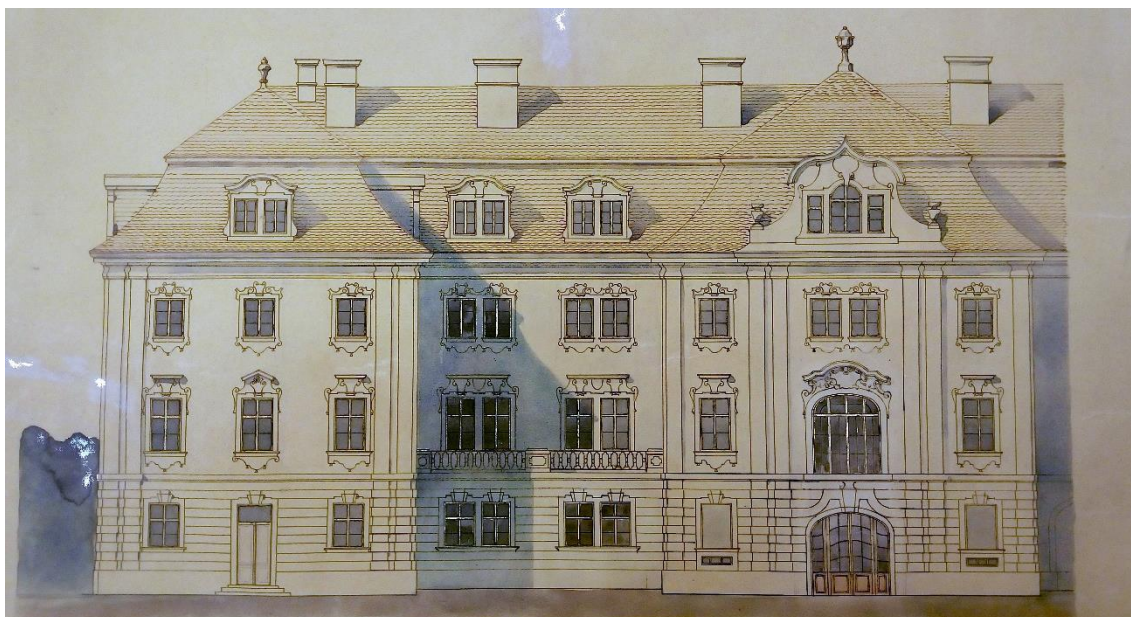
Zdroj: SOkA v Jindřichově Hradci, fond AO Chlum u Třeboně, inv. č. 82, sign. p-1, č. plánu 3.

4 | Plán na přestavbu podkroví

realizace mezi lety 1901-1903

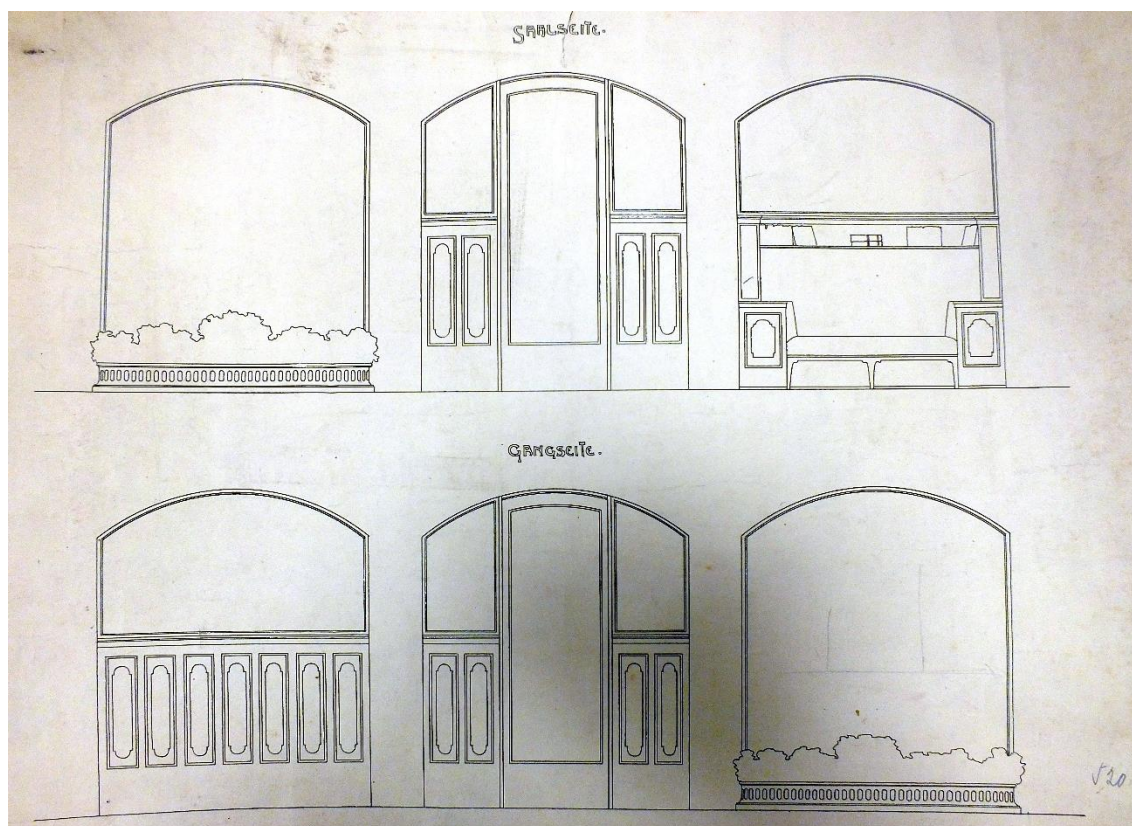
Zdroj: SOA v Třeboni, fond VS Chlum u Třeboně, inv. č. 2033, č. plánu 524.

5 | Kolorovaný návrh fasády zámku v Chlumu u Třeboně

realizace mezi lety 1901-1903

Zdroj: SOkA v Jindřichově Hradci, fond AO Chlum u Třeboně, inv. č. 83, sign. p-2, č. plánu 5.

6 | Návrh táflování

realizace mezi lety 1901-1903

Zdroj: SOA v Třeboni, fond VS Chlum u Třeboně, inv. č. 2033, č. plánu 520.

7 | **Zámek v Chlumu u Třeboně po neobarokní přestavbě, foto: B. Procházka po roce 1903**

Zdroj: Sbirka Muzea Jindřichohradecka, fond Pohlednice, inv. č. Po04564.

8 | **Zámek v Chlumu u Třeboně po neobarokní přestavbě, foto: B. Procházka po roce 1903**

Zdroj: Sbirka Muzea Jindřichohradecka, fond Pohlednice, inv. č. Po04565.

9 | Zámek v Chlumu u Třeboně po neobarokní přestavbě, foto: M. Poustka
po roce 1903

Zdroj: Sběrka Muzea Jindřichohradecka, fond Pohlednice, inv. č. Po04554

10 | Zámek v Chlumu u Třeboně, severozápadní průčelí, foto: E. Skořepová
r. 2017

Zdroj: Archiv autorky DP

11 | Zámek v Chlumu u Třeboně, severozápadní průčelí, foto: E. Skořepová
r. 2017
Zdroj: Archiv autorky DP

12 | Zámek v Chlumu u Třeboně, jihovýchodní průčelí, foto: E. Skořepová

r. 2017

Zdroj: Archiv autorky DP

13 | Zámek v Chlumu u Třeboně, jihovýchodní průčelí, foto: J. Štorchová

r. 2007

Zdroj: Národní památkový ústav, Územní odborné pracoviště České Budějovice,
složka: zámek_cp1_rc1934

14 | Zámek v Chlumu u Třeboně, reprezentační sál, foto: E. Skořepová

r. 2017

Zdroj: Archiv autorky DP

15 | Zámek v Chlumu u Třeboně, reprezentačního sál, foto: E. Skořepová

r. 2017

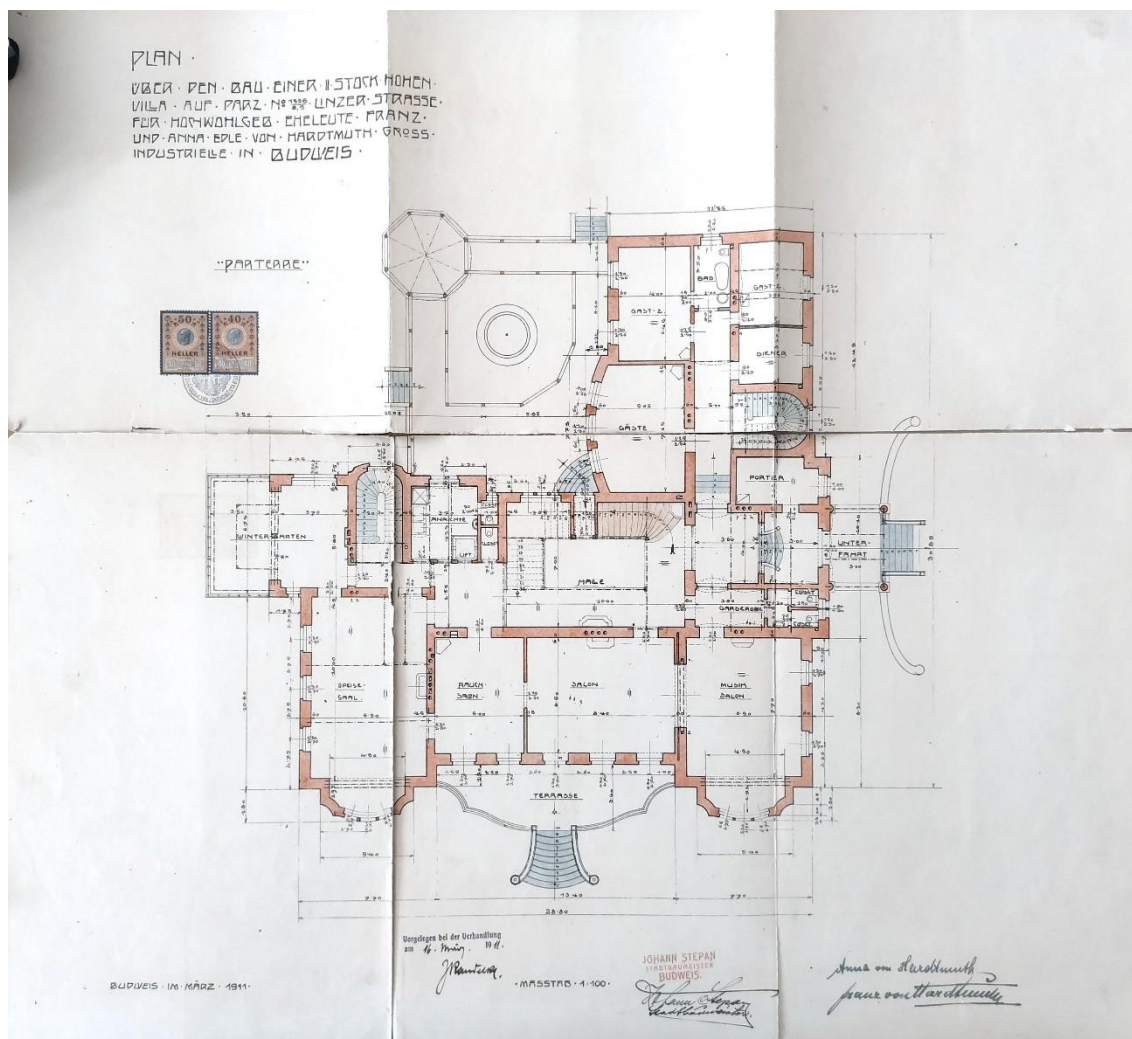
Zdroj: Archiv autorky DP

16 | *Sousoší Štvanice na jelena* před jihovýchodním průčelím, foto: E. Skořepová
r. 2017

Zdroj: Archiv autorky DP

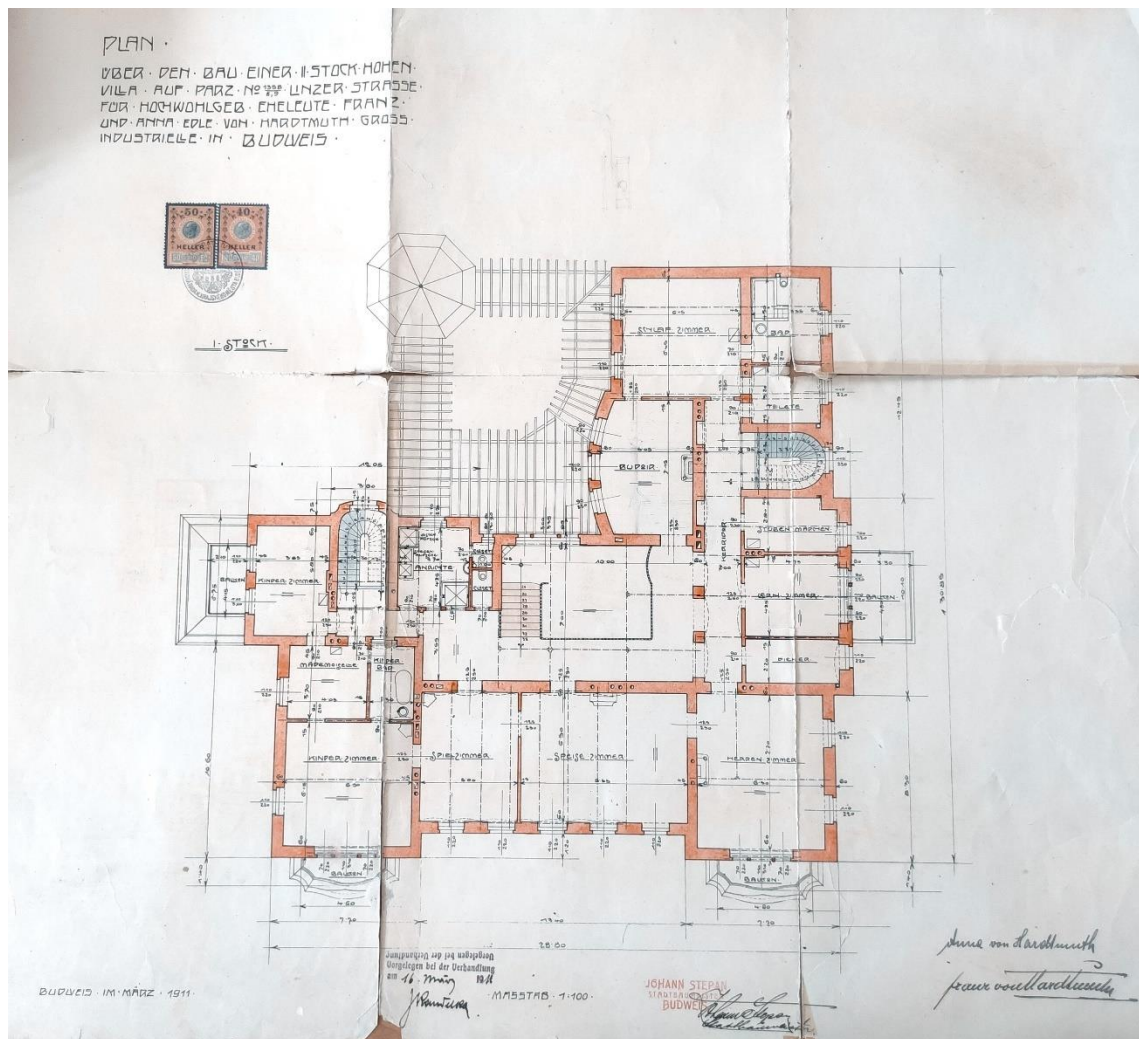
B | Hardtmuthova vila v Českých Budějovicích

1 | Půdorysný plán Hardtmuthovy vily, přízemí

16. března 1911

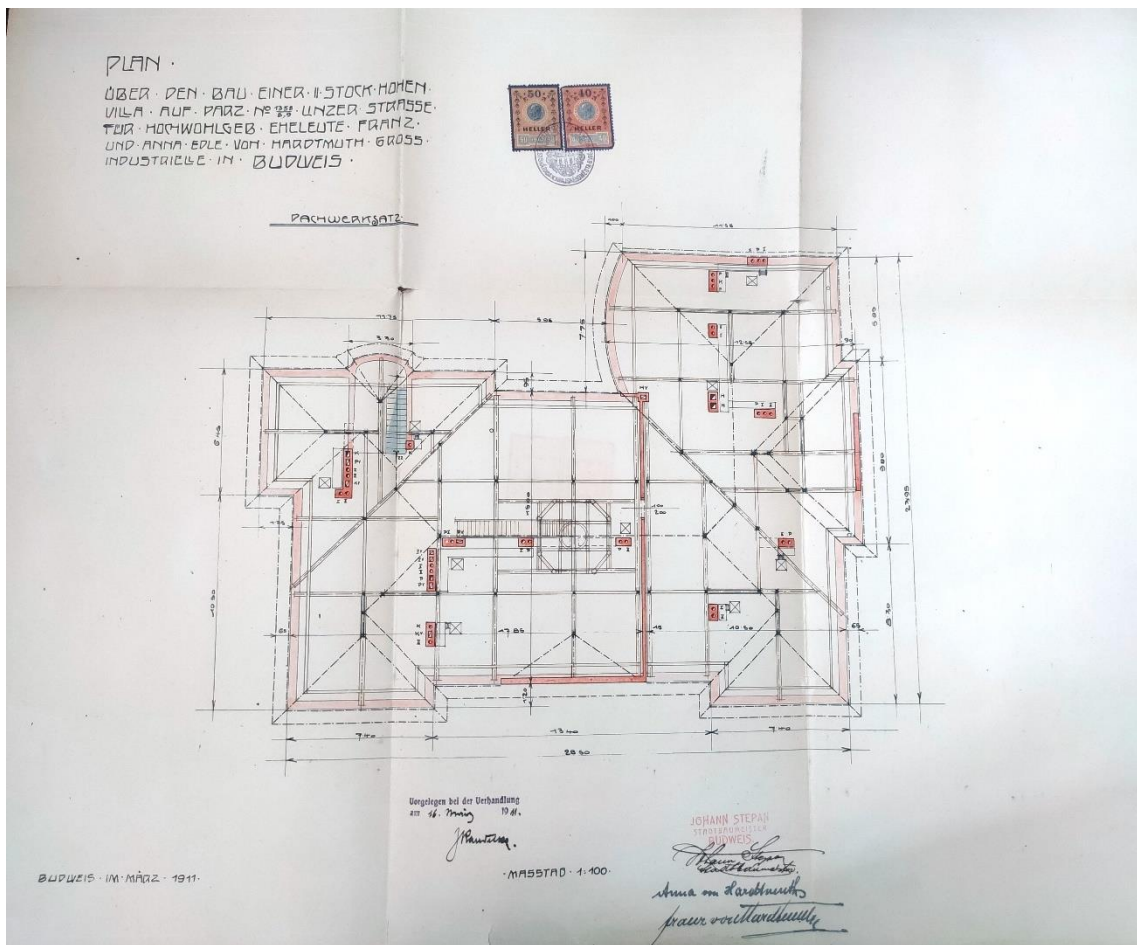
Zdroj: Magistrát města České Budějovice, archiv Stavebního úřadu v Českých Budějovicích,
Složka – U Zimního stadionu č. p. 19/1.

2 | Půdorysný plán Hardtmuthovy vily, první patro

16. března 1911

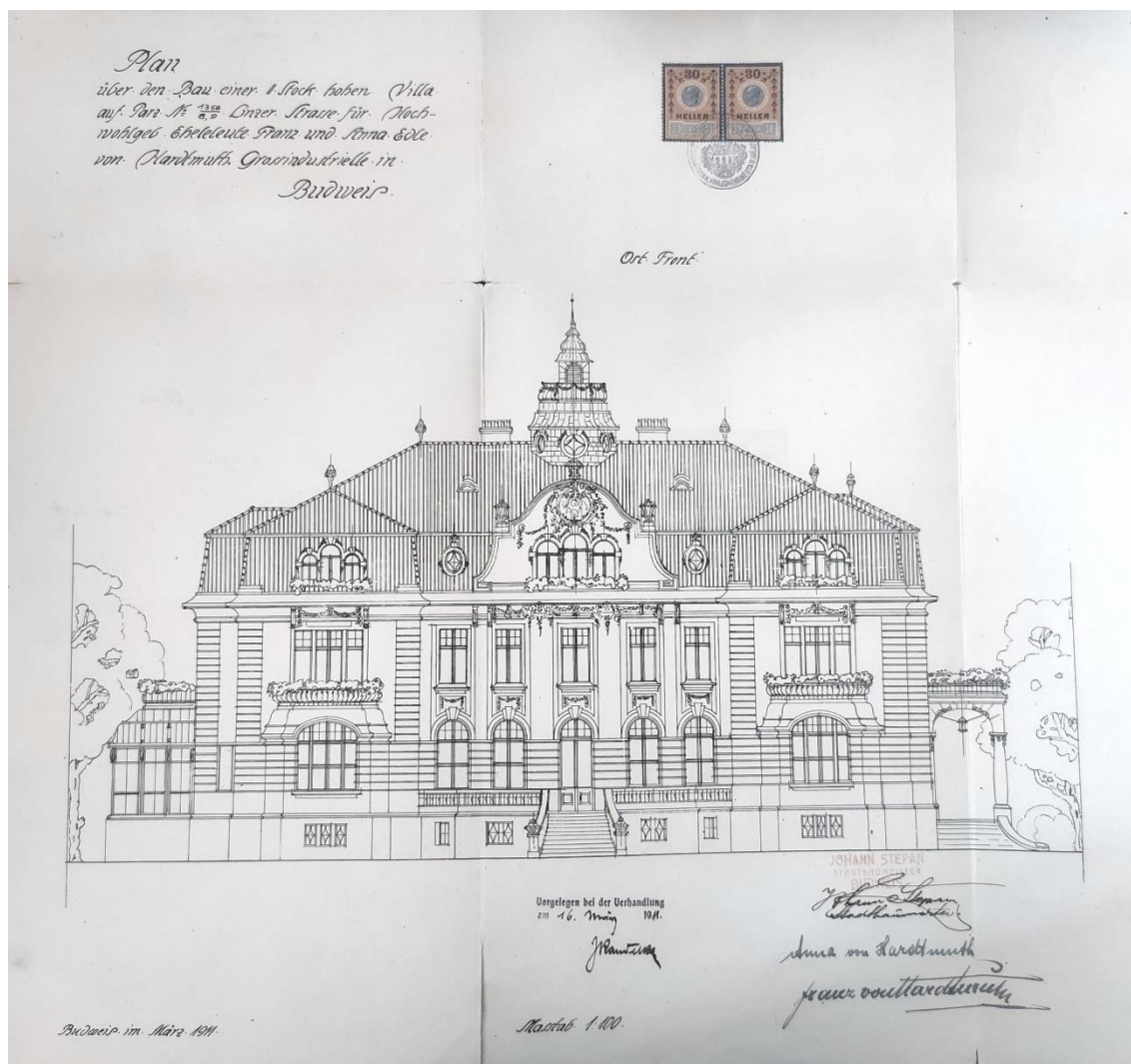
Zdroj: Magistrát města České Budějovice, archiv Stavebního úřadu v Českých Budějovicích,
 Složka – U Zimního stadionu č. p. 19/1.

3 | Půdorysný plán Hardtmuthovy vily, podkroví

16. března 1911

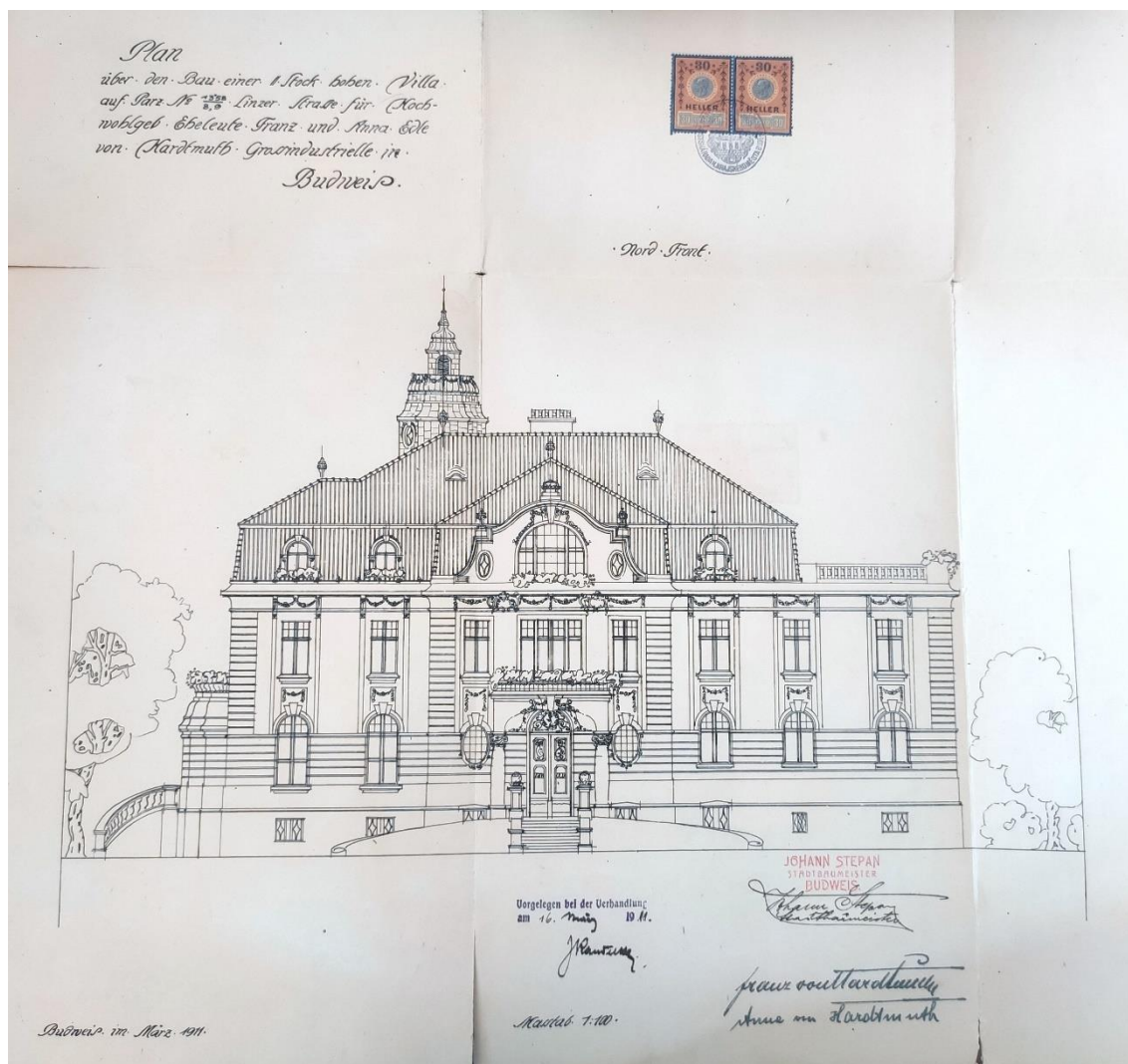
Zdroj: Magistrát města České Budějovice, archiv Stavebního úřadu v Českých Budějovicích,
Složka – U Zimního stadionu č. p. 19/1.

4 | Plán fasády Hardtmuthovy vily, východní průčelí

16. března 1911

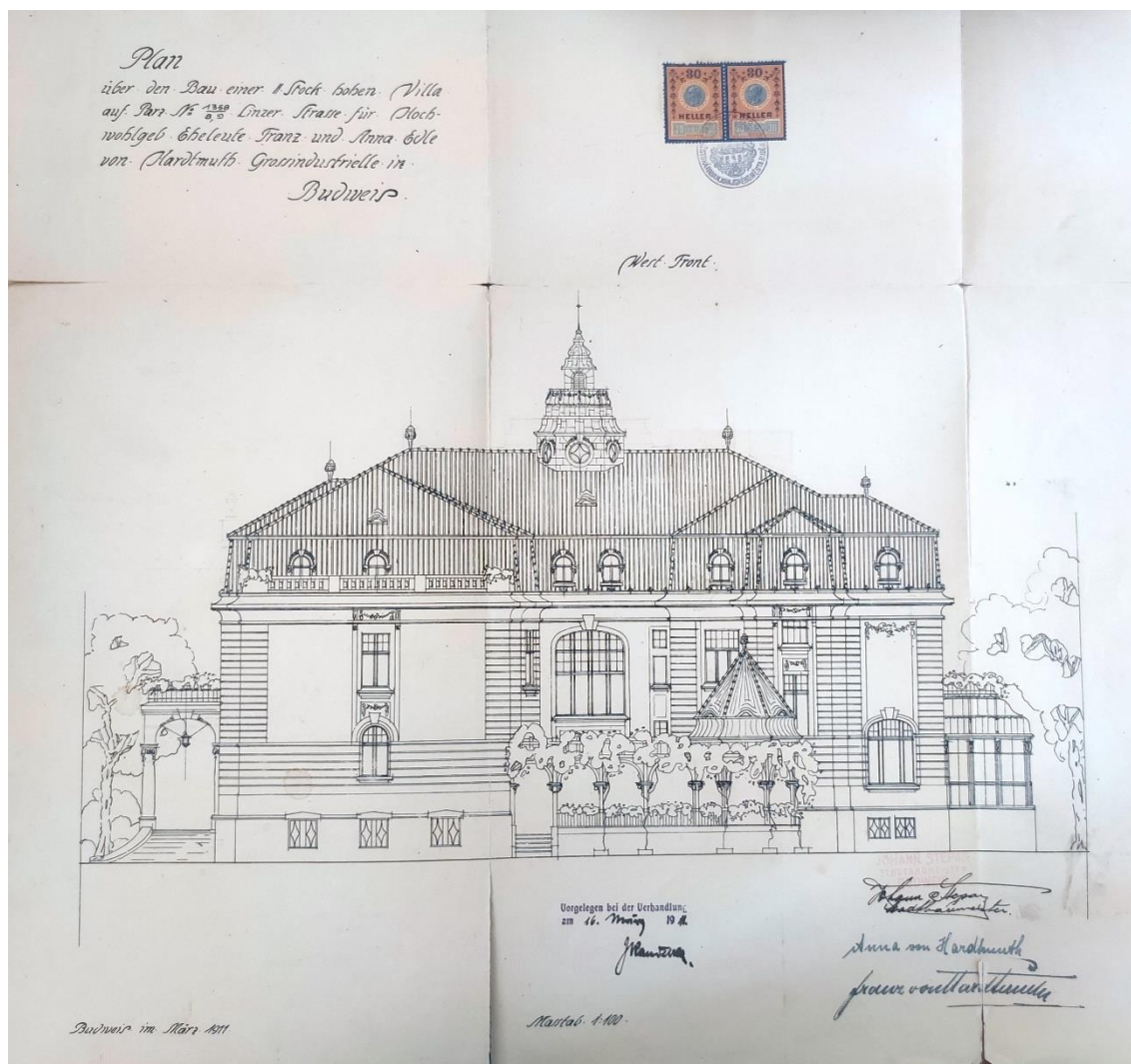
Zdroj: Magistrát města České Budějovice, archiv Stavebního úřadu v Českých Budějovicích,
 Složka – U Zimního stadionu č. p. 19/1.

5 | Plán fásady Hardtmuthovy vily, severní průčelí

16. března 1911

Zdroj: Magistrát města České Budějovice, archiv Stavebního úřadu v Českých Budějovicích,
 Složka – U Zimního stadionu č. p. 19/1.

6 | Plán fásady Hardtmuthovy vily, západní průčelí

16. března 1911

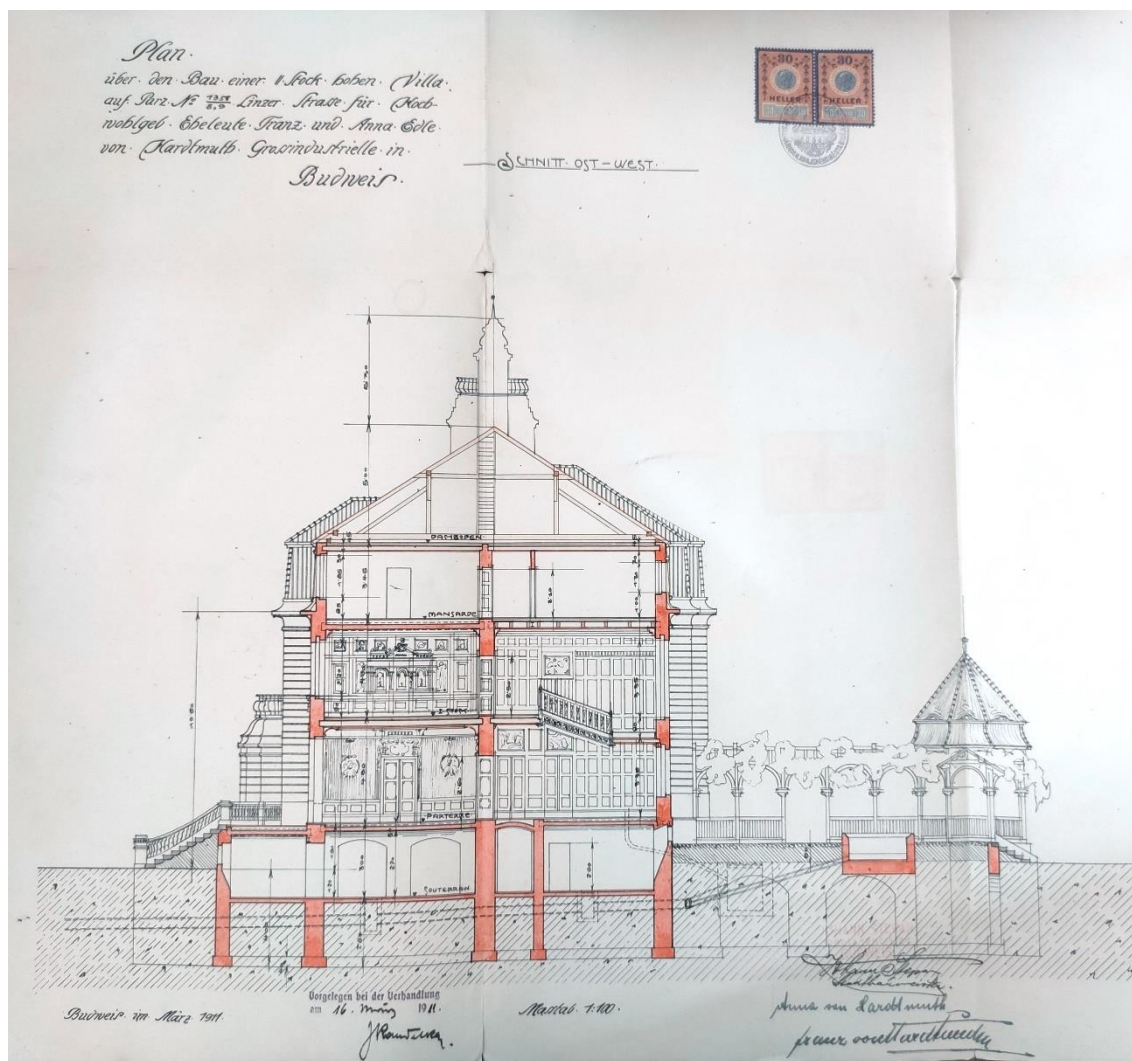
Zdroj: Magistrát města České Budějovice, archiv Stavebního úřadu v Českých Budějovicích, Složka – U Zimního stadionu č. p. 19/1.

7 | Plán fásady Hardtmuthovy vily, jižní průčelí

16. března 1911

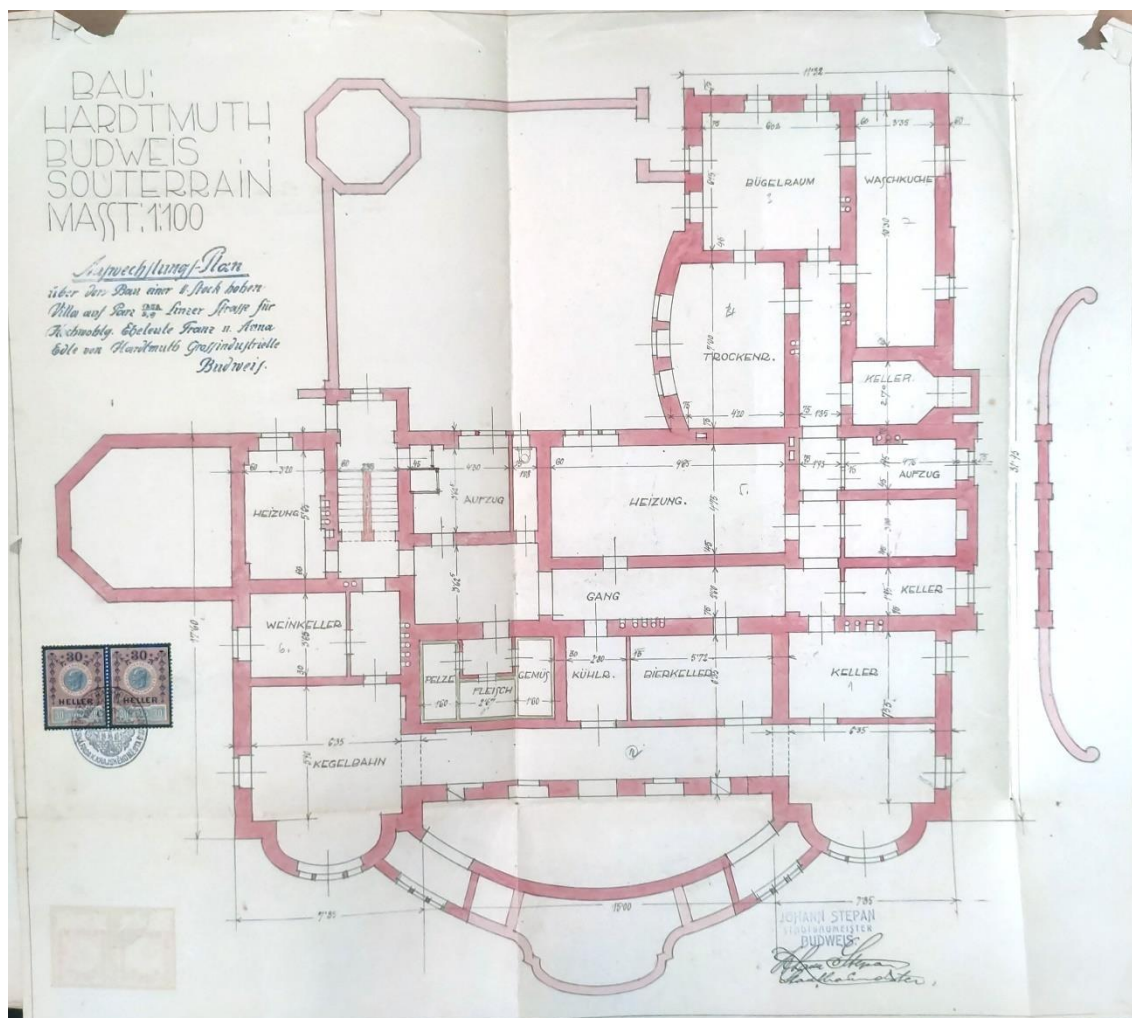
Zdroj: Magistrát města České Budějovice, archiv Stavebního úřadu v Českých Budějovicích,
Složka – U Zimního stadionu č. p. 19/1.

8 | Plán Hardtmuthovy vily, řez východ-západ

16. března 1911

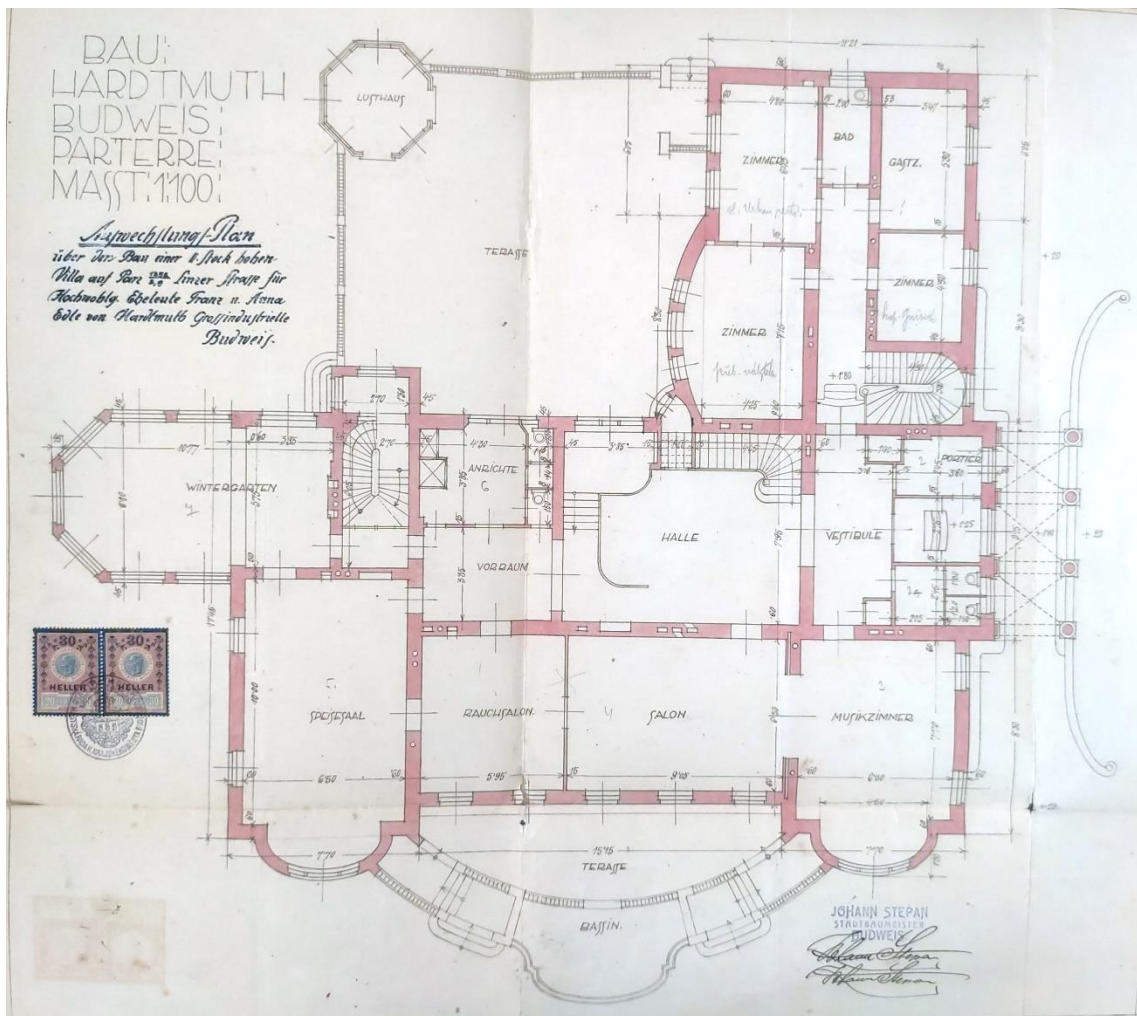
Zdroj: Magistrát města České Budějovice, archiv Stavebního úřadu v Českých Budějovicích,
 Složka – U Zimního stadionu č. p. 19/1.

9 | Půdorysný plán Hardtmuthovy vily, sklep

r. 1912

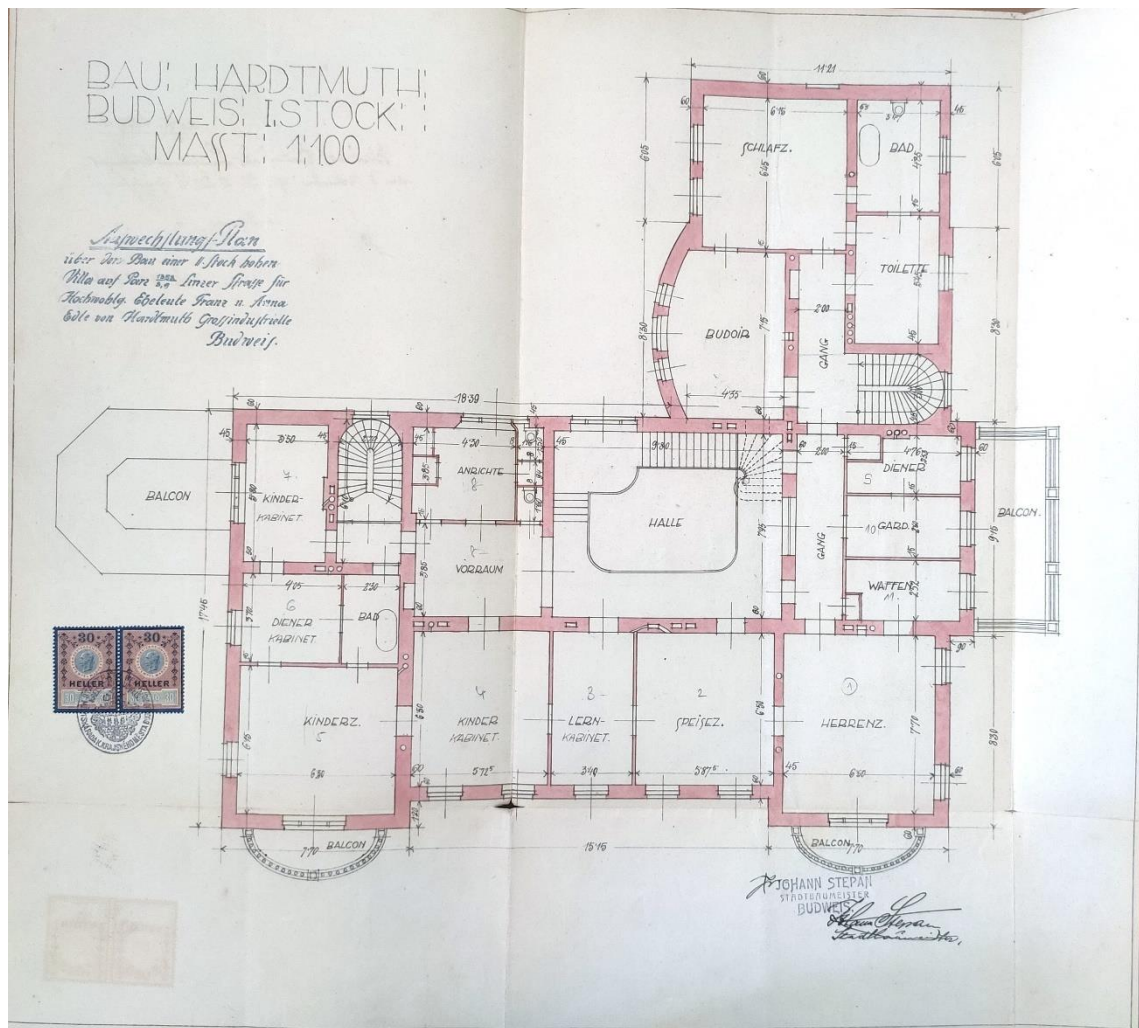
Zdroj: Magistrát města České Budějovice, archiv Stavebního úřadu v Českých Budějovicích,
Složka – U Zimního stadionu č. p. 19/1.

10 | Půdorysný plán Hardtmuthovy vily, přízemí

r. 1912

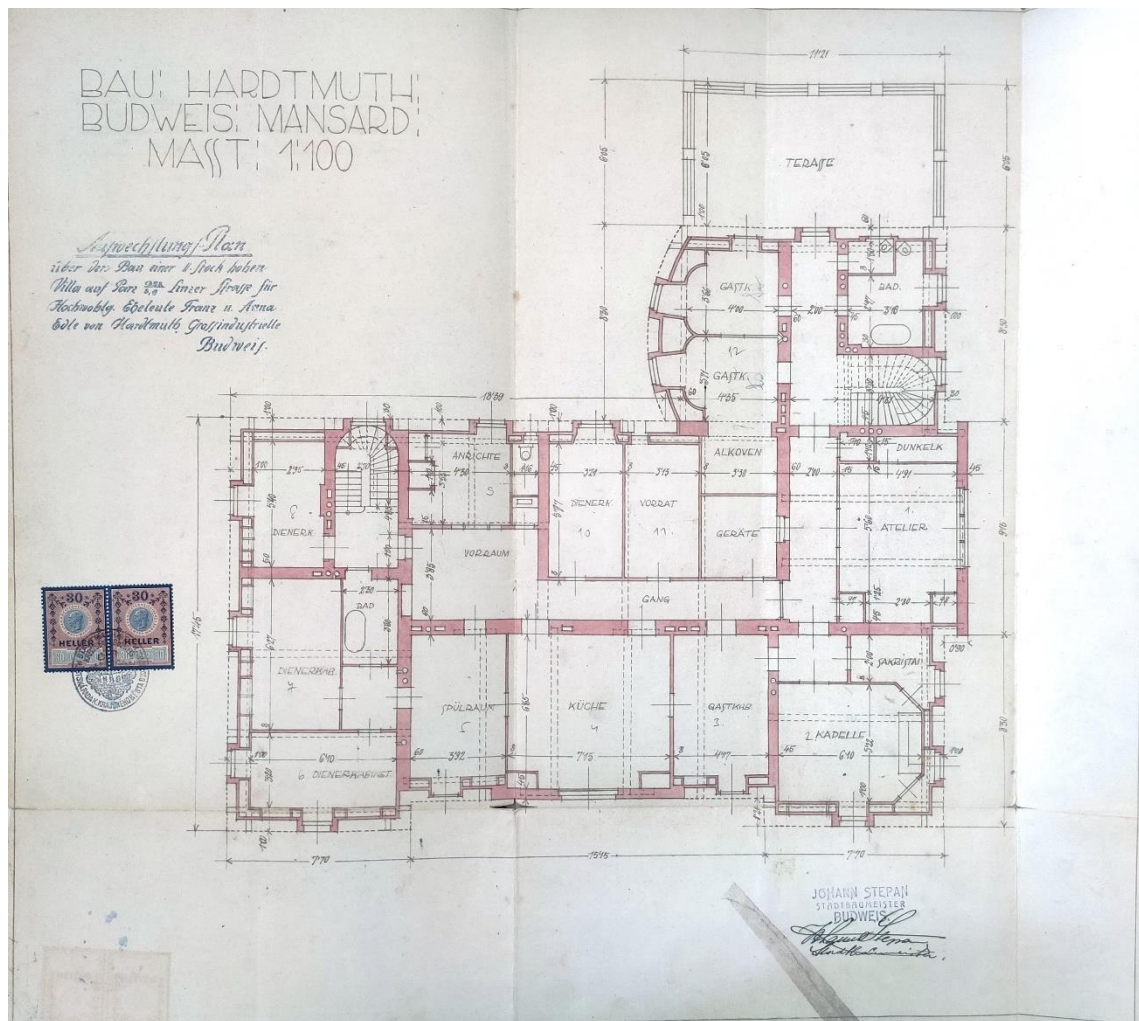
Zdroj: Magistrát města České Budějovice, archiv Stavebního úřadu v Českých Budějovicích,
Složka – U Zimního stadionu č. p. 19/1.

11 | Půdorysný plán Hardtmuthovy vily, první patro

r. 1912

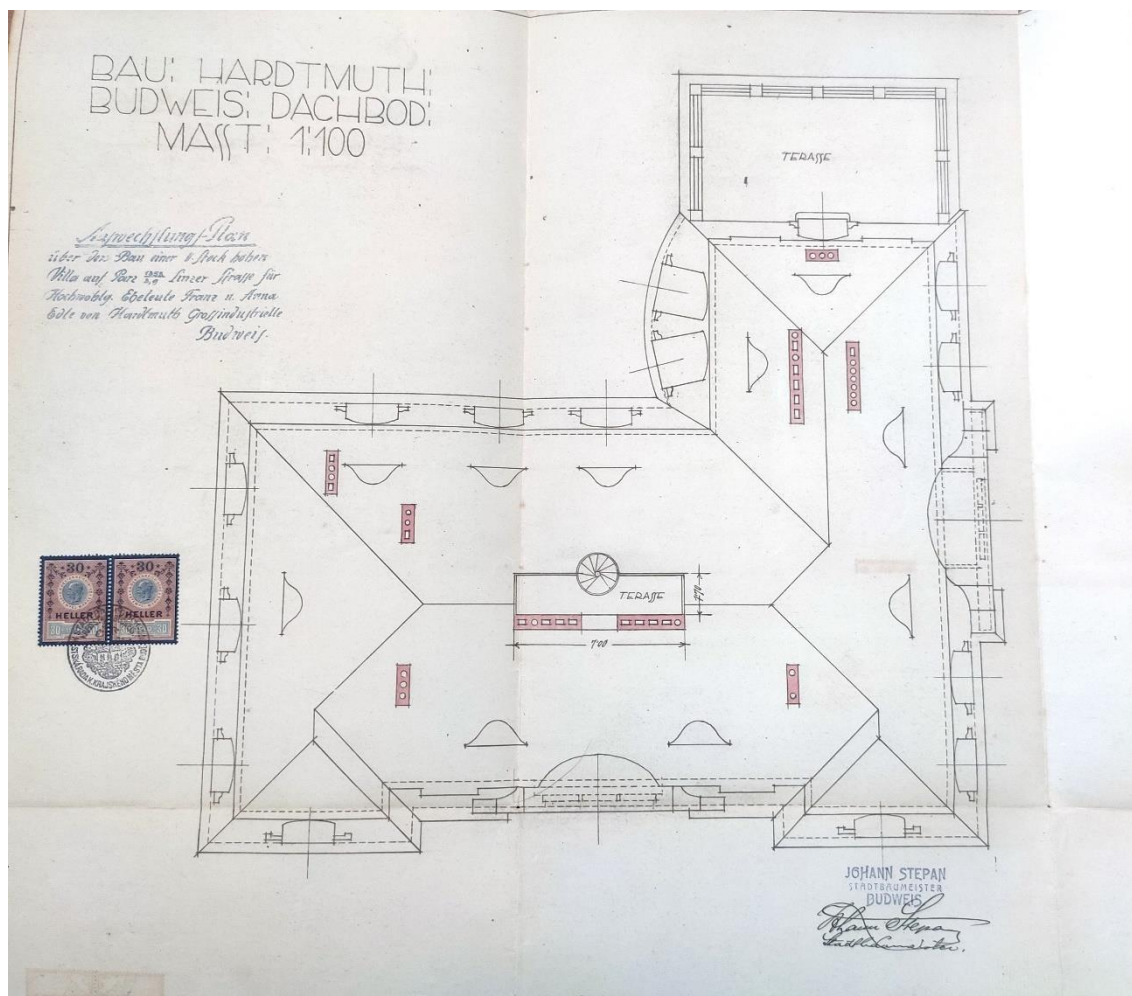
Zdroj: Magistrát města České Budějovice, archiv Stavebního úřadu v Českých Budějovicích,
 Složka – U Zimního stadionu č. p. 19/1.

12 | Půdorysný plán Hardtmuthovy vily, druhé patro

r. 1912

Zdroj: Magistrát města České Budějovice, archiv Stavebního úřadu v Českých Budějovicích,
 Složka – U Zimního stadionu č. p. 19/1.

13 | Půdorysný plán Hardtmuthovy vily, střecha

r. 1912

Zdroj: Magistrát města České Budějovice, archiv Stavebního úřadu v Českých Budějovicích,
 Složka – U Zimního stadionu č. p. 19/1.

14 | Hardtmuthova vila, východní průčelí, foto: E. Skořepová

r. 2020

Zdroj: Archiv autorky DP.

15 | Hardtmuthova vila, severní průčelí, foto: E. Skořepová

r. 2020

Zdroj: Archiv autorky DP.

16 | **Hardtmuthova vila, jihozápadní průčelí, foto: E. Skořepová**

r. 2020

Zdroj: Archiv autorky DP.

17 | **Hardtmuthova vila, jihozápadní průčelí, foto: E. Skořepová**

r. 2020

Zdroj: Archiv autorky DP.

18 | **Hardtmuthova vila, schodišťová hala, foto: M. Sosna**

r. 2020

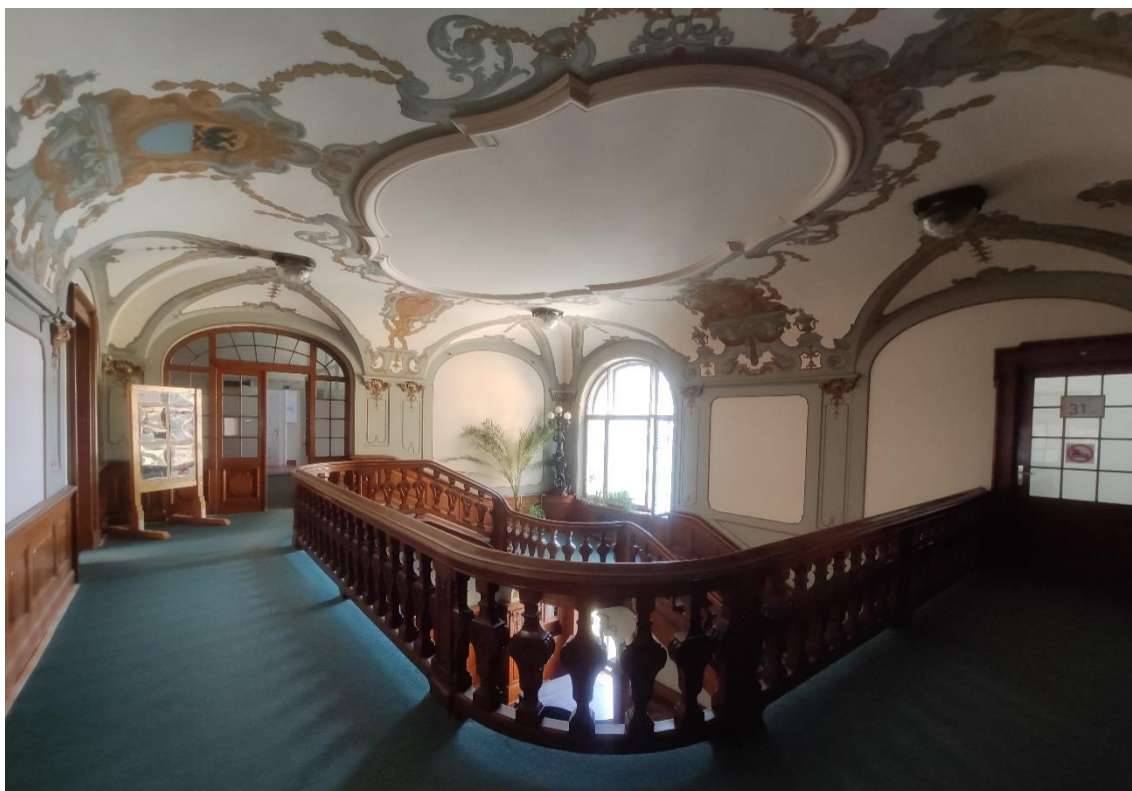
Zdroj: Archiv autorky DP.

19 | **Hardtmuthova vila, schodišťová hala, foto: M. Sosna**

r. 2020

Zdroj: Archiv autorky DP.

20 | **Hardtmuthova vila, schodišťová hala, foto: E. Skořepová**

r. 2020

Zdroj: Archiv autorky DP.

21 | **Hardtmuthova vila, malba na stropě schodišťové haly, foto: E. Skořepová**

r. 2020

Zdroj: Archiv autorky DP.

22 | **Hardtmuthova vila, hudební pokoj, detail stropní výzdoby,**

foto: E. Skořepová

r. 2020

Zdroj: Archiv autorky DP.

23 | **Hardtmuthova vila, jídelna, foto: E. Skořepová**

r. 2020

Zdroj: Archiv autorky DP.

24 | **Hardtmuthova vila, jídelna, detail stropní výzdoby, foto: E. Skořepová**

r. 2020

Zdroj: Archiv autorky DP.

25 | **Hardtmuthova vila, kuřácký salón, detail stropní výzdoby,**

foto: E. Skořepová

r. 2020

Zdroj: Archiv autorky DP.

26 | **Hardtmuthova vila, kuřácký salón, detail stropní výzdoby,**

foto: E. Skořepová

r. 2020

Zdroj: Archiv autorky DP.

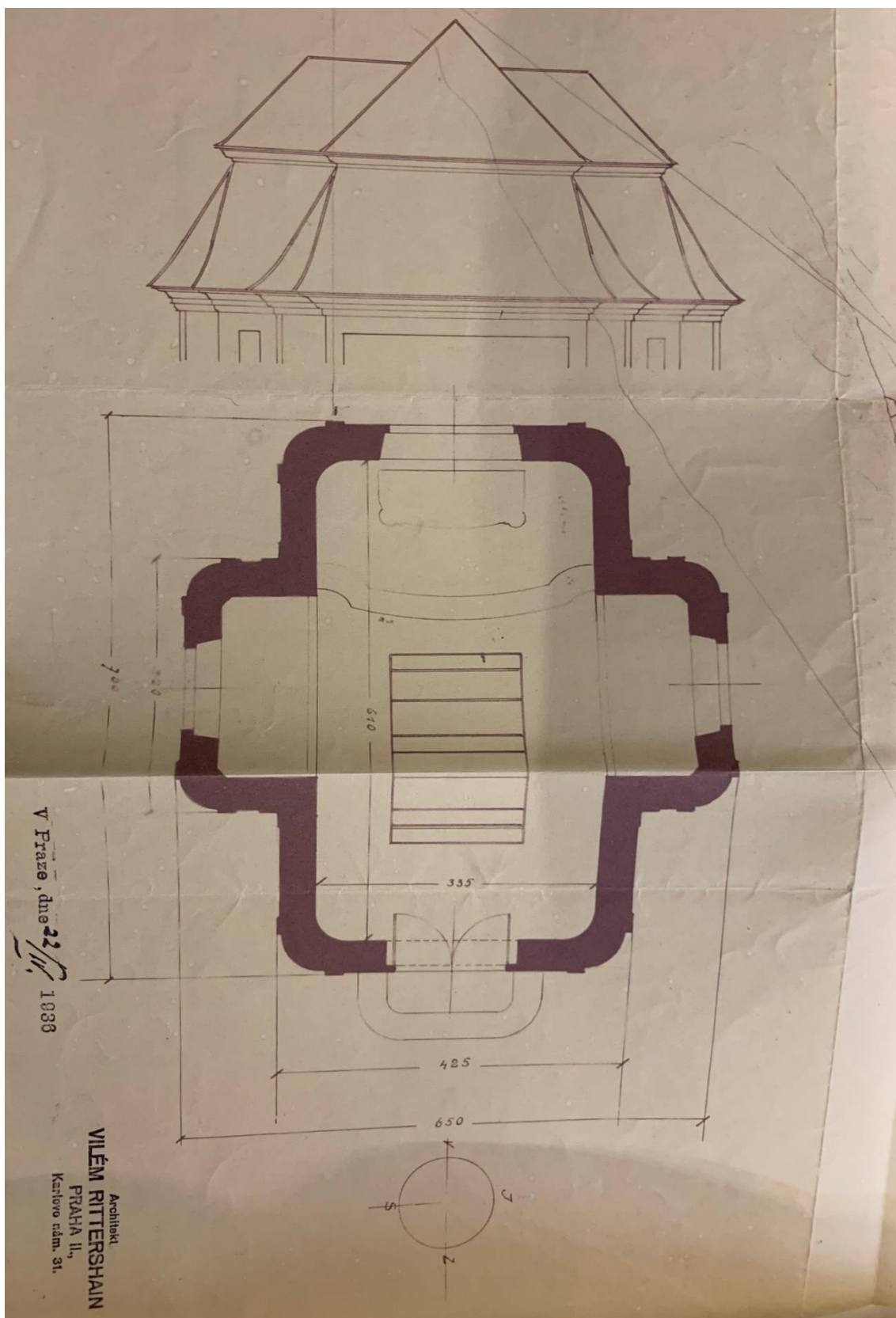
C | Hrobka rodu Berchtoldů v Neznašově

1 | Plán hrobky rodu Berchtoldů

22. dubna 1936

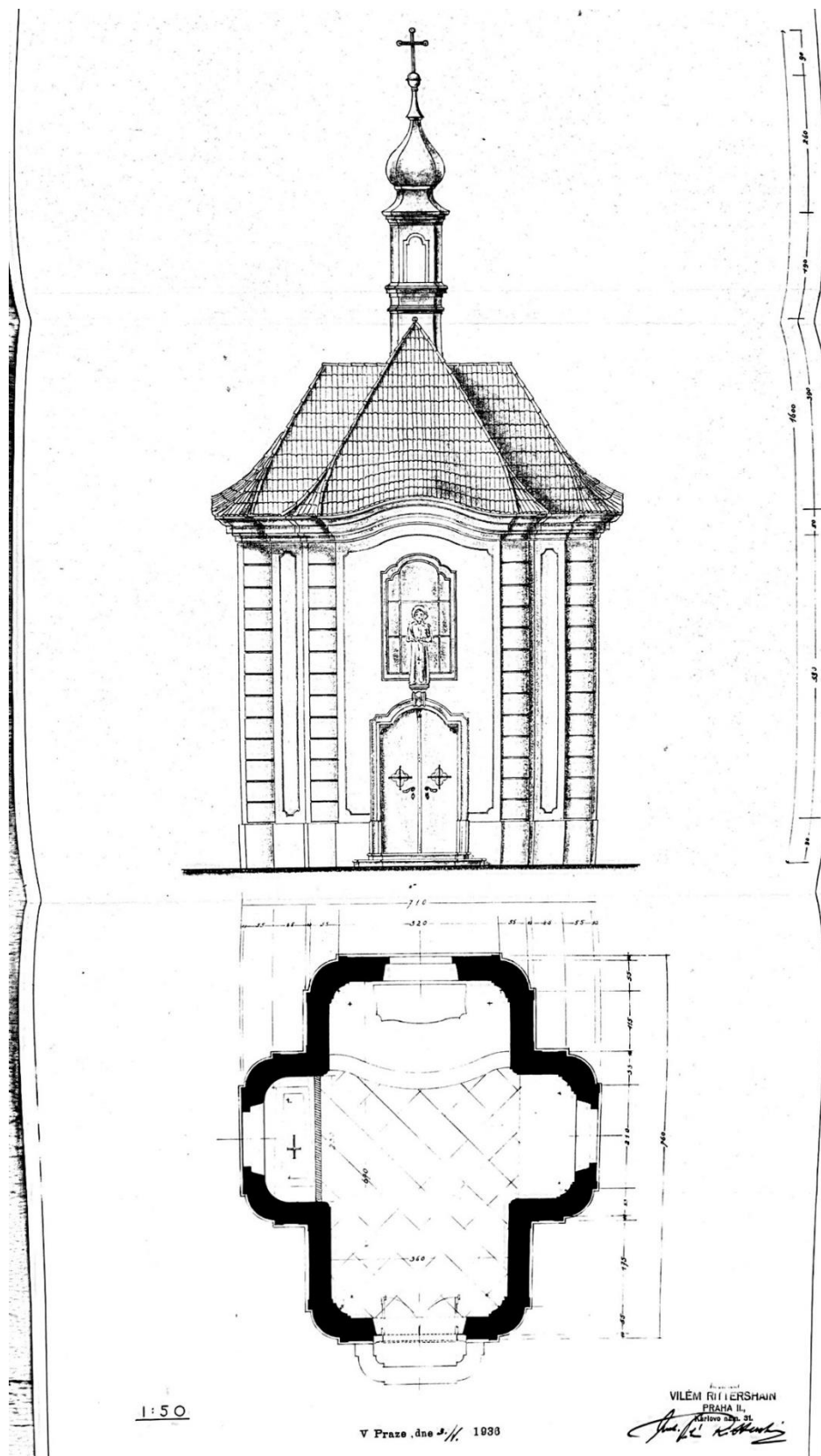
Zdroj: SOA v Třeboni, fond Rodinný archiv Berchtoldů, Neznašov (1760) 1822–1944,
kart. č. 1, inv. č. 3.

2 | Plán hrobky rodu Berchtoldů

22. dubna 1936

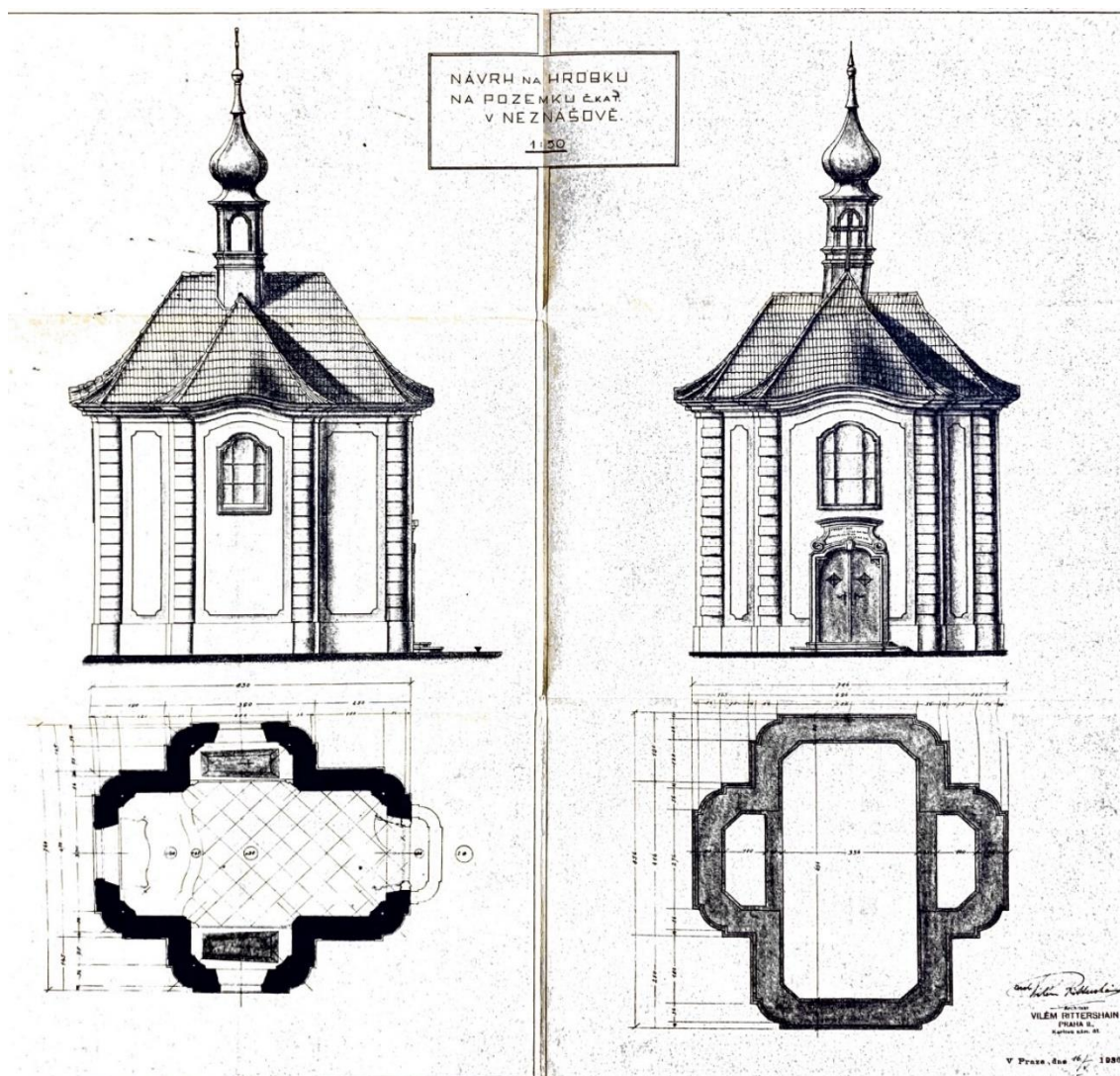
Zdroj: SOA v Třeboni, fond Rodinný archiv Berchtoldů, Neznašov (1760) 1822–1944, kart. č. 1, inv. č. 3.

3 | Plán hrobky rodu Berchtoldů

3. května 1936

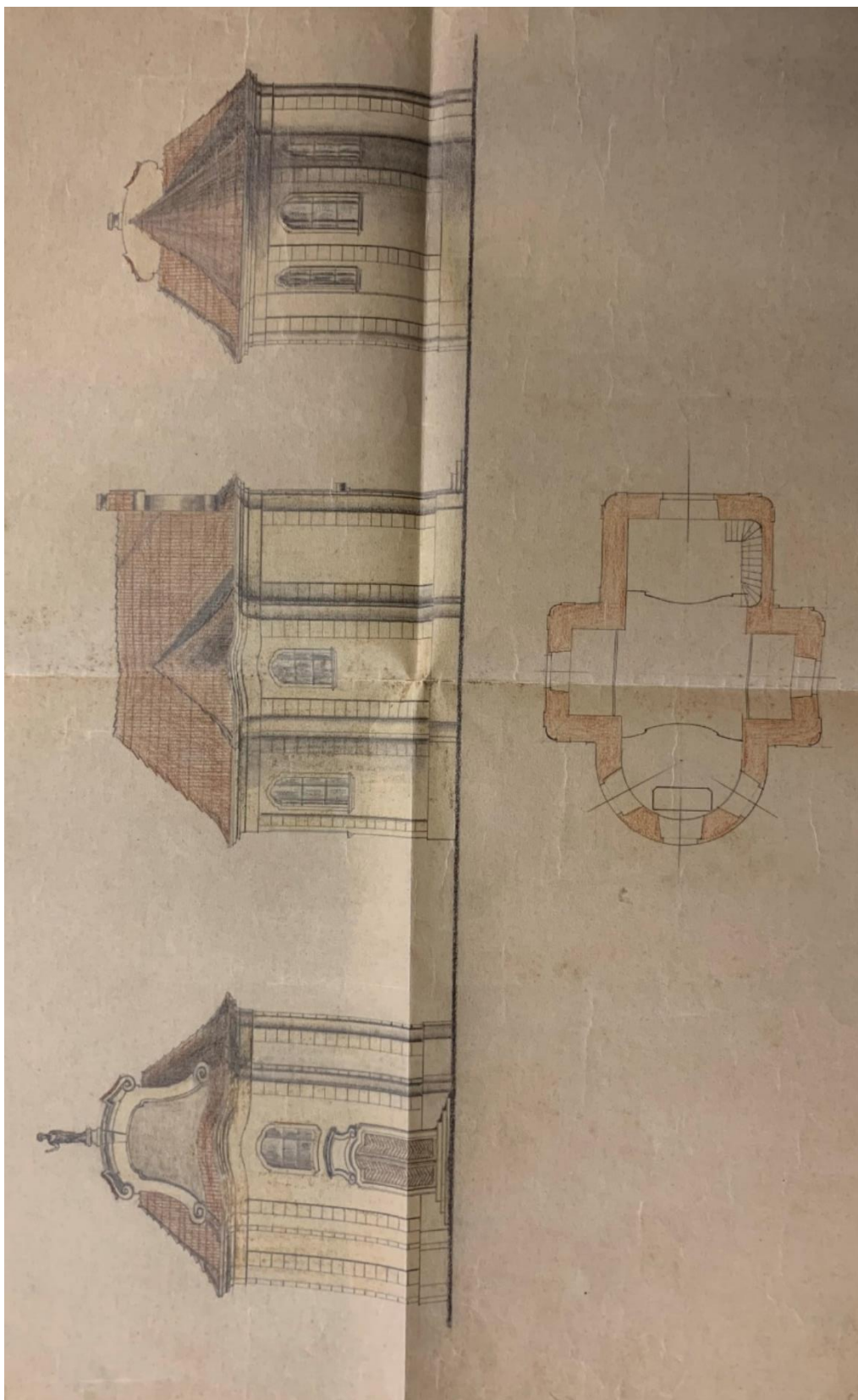
Zdroj: SOA v Třeboni, fond Rodinný archiv Berchtoldů, Neznašov (1760) 1822–1944, kart. č. 1, inv. č. 3.

4 | Plán hrobky rodu Berchtoldů

16. května 1936

Zdroj: SOA v Třeboni, fond Rodinný archiv Berchtoldů, Neznašov (1760) 1822–1944,
kart. č. 1, inv. č. 3.

5 | **Kolorovaný plán hrobky rodu Berchtoldů**

nedatováno

Zdroj: SOA v Třeboni, fond Rodinný archiv Berchtoldů, Neznašov (1760) 1822–1944, kart. č. 1, inv. č. 3.

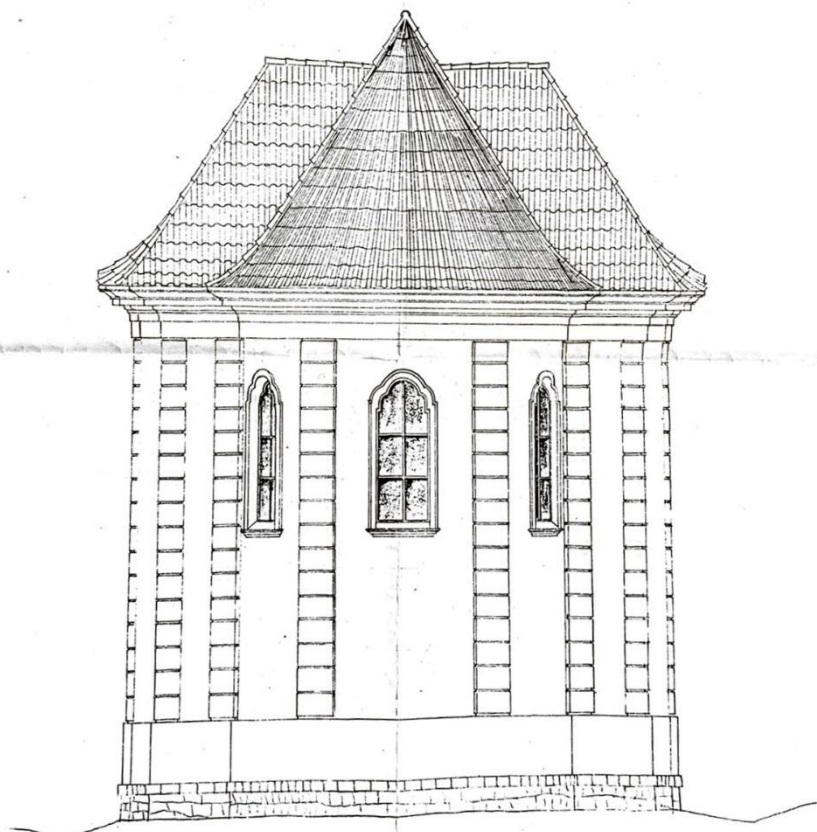

6 | Kolorovaný plán hrobky rodu Berchtoldů, pohled západní

nedatováno

Zdroj: SOA v Třeboni, fond Rodinný archiv Berchtoldů, Neznašov (1760) 1822–1944,
kart. č. 1, inv. č. 3.

POHLED VÝCHODNÍ

7 | **Plán hrobky rodu Berchtoldů, pohled východní**

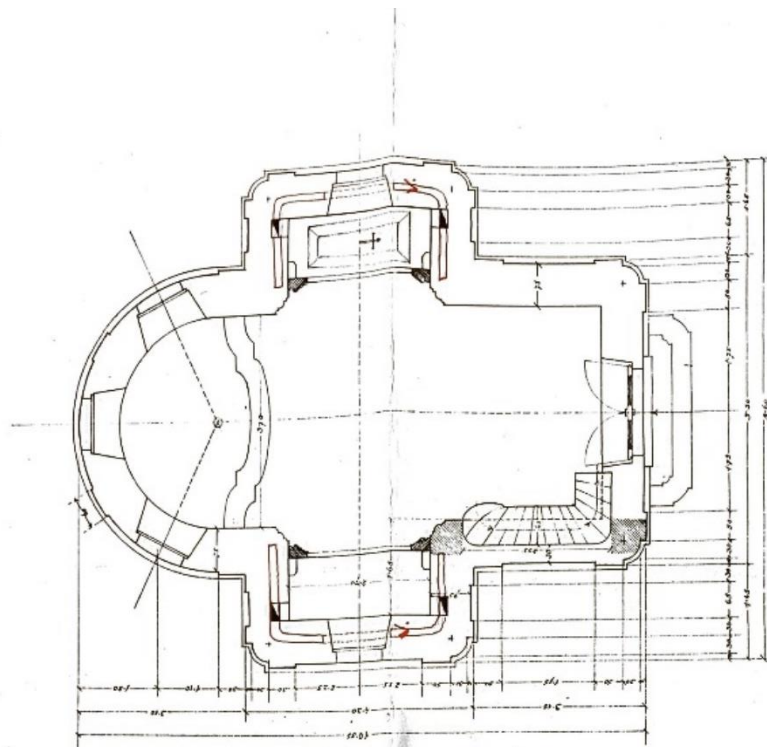
nedatováno

Zdroj: SOA v Třeboni, fond Rodinný archiv Berchtoldů, Neznašov (1760) 1822–1944,
kart. č. 1, inv. č. 3.

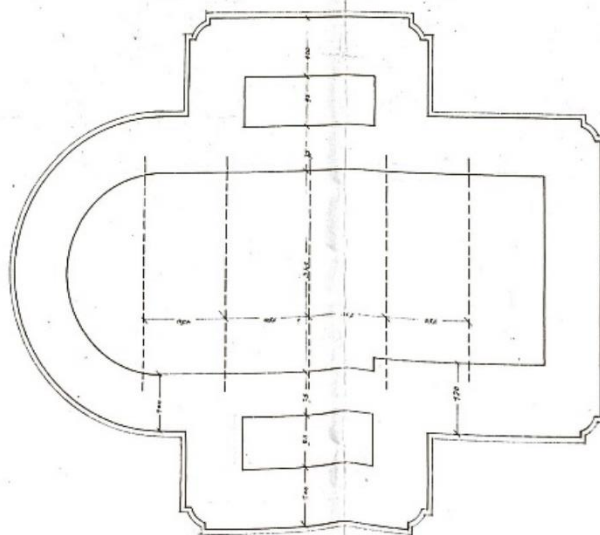

8 | **Kolorovaný plán hrobky rodu Berchtoldů, pohled jižní – severní**
nedatováno

Zdroj: SOA v Třeboni, fond Rodinný archiv Berchtoldů, Neznašov (1760) 1822–1944,
kart. č. 1, inv. č. 3.

g. v. B. M. v. 1822

1 50

9 | Plán hrobky rodu Berchtoldů, detailní půdorys

nedatováno

Zdroj: SOA v Třeboni, fond Rodinný archiv Berchtoldů, Neznašov (1760) 1822–1944, kart. č. 1, inv. č. 3.

10 | Hrobka rodu Berchtoldů před restaurováním, foto: neuvedeno

před r. 1999

Zdroj: Národní památkový ústav, Územní odborné pracoviště České Budějovice,
Rekonstrukce hrobky: plánová dokumentace, sign. PD 3481.

11 | Hrobka rodu Berchtoldů před restaurováním, interiér, foto: neuvedeno
před r. 1999

Zdroj: Národní památkový ústav, Územní odborné pracoviště České Budějovice,
Rekonstrukce hrobky: plánová dokumentace, sign. PD 3481.

12 | **Hrobka rodu Berchtoldů, foto: M. Sosna**

r. 2020

Zdroj: Archiv autorky DP.

13 | Portál hrobky rodu Berchtoldů, foto: E. Skořepová

r. 2020

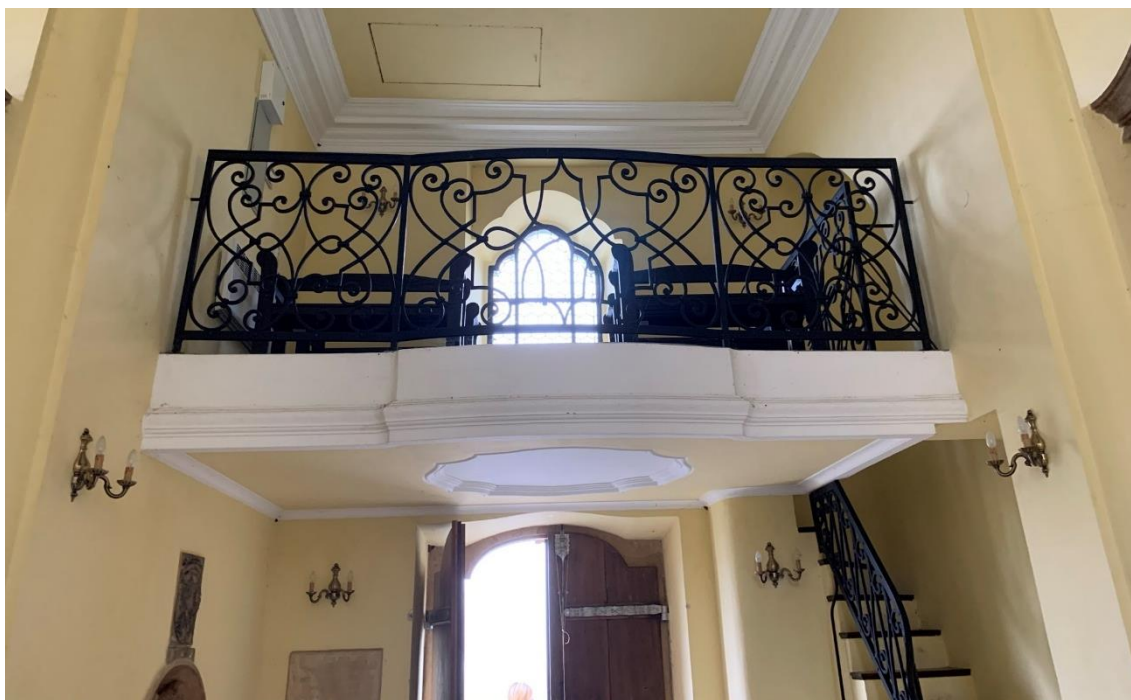
Zdroj: Archiv autorky DP.

14 | Hrobka rodu Berchtoldů, interiér, foto: M. Sosna

r. 2020

Zdroj: Archiv autorky DP.

15 | Hrobka rodu Berchtoldů, interiér, foto: M. Sosna

r. 2020

Zdroj: Archiv autorky DP.

16 | Hrobka rodu Berchtoldů, interiér, foto: M. Sosna

r. 2020

Zdroj: Archiv autorky DP.